

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRKÇEDE DİLSEL BİR KATEGORİ OLARAK OLUMSUZLUK

DOKTORA TEZİ

Pelin SEÇKİN

ARALIK - 2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRKÇEDE DİLSEL BİR KATEGORİ OLARAK OLUMSUZLUK

DOKTORA TEZİ

Pelin SEÇKİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR

ARALIK - 2018

TRABZON

ONAY

Pelin Seçkin tarafından hazırlanan Türkçede Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk adlı bu Çalışma 25.01.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvan - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Red	
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Suat UNGAN	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. Erhan DURUKAN	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem USTA	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışma'da yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Pelin SEÇKİN

24.12.2018

ÖN SÖZ

Olumsuzluk, cümlede ifade edilenlerin oluşturduğu bütün içerisinde yansıtılabilen bir duygu durumudur. -mA eki, yok ve değil vb. sözlüksel unsurların yer aldığı cümlelerin, bütün göz ardı edilerek parçalardan hareketle, dil bilgisinde olumsuz olarak nitelendirilmesi çelişki yaratmaktadır. Özü itibarıyla göreceli ve anlama dayalı bir dilsel unsurun sadece dil bilimsel açıdan değerlendirilmesi karmaşık ve işlevsiz tasniflerin tezahür etmesine de neden olmuştur. Bu nedenle çalışmada olumsuzluk kavramının anlam ile ilişkisi ortaya konularak ele alınması gerektiği ileri sürülmüştür.

Çalışmanın amacı pek çok bilim dalına konu olmuş olumsuzluk kavramını sorgulamak, dil bilgisi ve dil biliminde konuyla ilgili yapılmış tanım ve tasnifleri irdeleyerek yerini tartışmak, elde edilen verilerle olumsuzluğun dilsel bir kavram olarak tekrar değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda olumsuzluğun belirleyicisi olan kültüre; ilişkili olduğu yokluk, zıtlık kavramlarına yer verilmiş, varsayımlar hem tarihî metinler hem de anket aracılığıyla desteklenmiştir. Zihni bir üretim olan olumsuzluğun belli yapılarla sınırlandırılmayıp her olgu, olay ve kavramın olumsuzlanabileceği, zamanla değişebilen ve seçime dayalı bir kategori olduğu varsayılmıştır. Çalışmadaki yaklaşım; yapı, anlam ve işlev gibi hem birbirinden ayrı hem birini belirleyen bileşenleri olması sebebiyle dil çalışmalarının çok yönlülüğünden etkilenmiştir. Bu sebeple bakış açısı; dil bilgisi, dil bilimi ve onun içinde anlam bilimi, kullanım bilim gibi alanlarca belirlenmiştir.

Çalışmanın konusuna karar vermekten başlayarak her aşamada bilimsel ve insani manada desteğini esirgemeyerek hayatımdan geçen biri değil hayatıma dokunan biri olan, en büyük hazinenin çalışmak ve en büyük erdemin vefa olduğunu öğreten, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum tez danışmanım Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR'a şükranlarımı sunuyorum. Değerli fikirleriyle çalışmaya yön veren ve katkı sağlayan Doç. Dr. Erhan DURUKAN ve Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem USTA'ya teşekkür ediyorum. Lisansüstü eğitimim boyunca desteğini ve katkısını esirgemeyen Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ'a teşekkürü borç bilirim. Anket verilerinin değerlendirilmesinde SPSS programının kullanımını öğreterek verilerin analizine yardımcı olan İstatistik Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Türkan ERBAY DALKILIÇ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak desteğini her zaman hissettiğim, fikirlerine başvurduğum, çalışmamı kolaylaştıran eşim Kuban SEÇKİN'e, katkılarından dolayı Serap BOZKURT'a ve her zaman yanımda olan aileme minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Pelin SEÇKİN
Aralık, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
TABLOLAR LİSTTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII

GİRİŞ	1-2
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OLUMSUZLUK KAVRAMI.....	3-16
1.1. Alanyazında Olumsuzluk.....	3
1.2. Anlam Arayışı ve Olumsuzluk.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

2. OLUMSUZLUK ALGISI	17-33
2.1. Olumsuzluk ve Zıtlık	20
2.2. Olumsuzluk ve Yokluk	23
2.3. Olumsuzluk ve Görecelik	26
2.4. Olumsuzluk ve Kültür	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİLSEL BİR KATEGORİ OLARAK OLUMSUZLUK	34-75
3.1. -mA Eki	35
3.1.1 Anket Aracılığıyla -mA Ekinin Tanıklanması	39
3.1.1.1. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmesi	39
3.1.1.2. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmemesi.....	39
3.1.2. Metinler Aracılığıyla -mA Ekinin Tanıklanması.....	40
3.1.2.1. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmesi	40
3.1.2.2. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmemesi.....	43

3.2. Değil Kelimesi	46
3.2.1 Anket Aracılığıyla Değil Kelimesinin Tanıklanması	49
3.2.1.1. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi	49
3.2.1.2. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi.....	50
3.2.2. Metinler Aracılığıyla Değil Kelimesinin Tanıklanması.....	52
3.2.2.1. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi	52
3.2.2.2. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi.....	54
3.3. Yok Kelimesi	57
3.3.1 Anket Aracılığıyla Yok Kelimesinin Tanıklanması	58
3.3.1.1. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi	58
3.3.1.2. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi.....	59
3.3.2. Metinler Aracılığıyla Yok Kelimesinin Tanıklanması	59
3.3.2.1. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi	59
3.3.2.2. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi	61
3.4. Söylemsel Olumsuzluk	64
3.4.1 Anket Aracılığıyla Söylemsel Olumsuzluğun Tanıklanması	65
3.4.2 Metinler Aracılığıyla Söylemsel Olumsuzluğun Tanıklanması	67
SONUÇ.....	76
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	78
EKLER.....	86
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

ÖZET

Olumsuzluk, dil bilgisinde bir durumun eksikliğini, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ya da zıtlığını anlatan cümlelerde belli morfemlerle işaretlenen bir kategori olarak değerlendirilir. Pratikte ise olumsuzluk sadece bir işin yapılıp yapılmama durumunu veya bir varlığın yokluğunu anlatan, belli morfemlerle işaretlenen sabit bir yapı değildir; olumsuzluğun herhangi bir biçim birimle işaretlenmeksizin yansıtılması da mümkündür. İletinin gerçekleştiği bağlam, alıcı ve vericinin durumu algılayış biçimi vb. unsurlar olumsuzluğu göreceli hâle getirmektedir. Dolayısıyla kişilerin deneyimleri doğrultusunda şekillenen algıları, durumların olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirilmesini belirler.

Çalışmada, öncelikle Türkiye Türkçesindeki olumsuzluk kategorisinin nasıl değerlendirildiği, dil bilimi ve felsefenin olumsuzluğa nasıl yaklaştığı, konuyla ilgili çalışmaların neler olduğu ve hangi bakış açısıyla oluşturulduklarını içeren temel bir çerçeve çizilmiştir. Standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen -mA eki, yok ve değil kelimelerinin olumsuzluğu yansıtma durumları, olumsuzluğun biçim birimle işaretlenmediğinde nasıl sağlandığı, hangi yollarla alıcıda olumsuzluk duygusunun yaratıldığı seçilen metinlerden hareketle bağlam göz önünde tutularak ortaya konmuştur. Anlam temelli bir yaklaşımla değerlendirilen örneklerin dışında olumsuzluğun kullarımdaki varlığını tespit etmek amacıyla beş yüz seksen öğrenciye anket uygulanmış, veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Olumsuzluğun ilişkili olduğu zıtlık, yokluk gibi kavramlarla nasıl desteklendiği değerlendirilerek Türkçede olumsuzluğun nasıl bir dilsel kategori olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Olumsuzluk, Türkçede Olumsuzluk, Anlam bilimi, Edim bilimi.

ABSTRACT

In linguistics, negativity is usually considered as a category which is marked with certain morphemes to explain a state of absence, its achievement or lack thereof, or opposition. However, in practice, negativity is not only a fixed structure marked with certain morphemes which is used to explain if a task is completed or whether an object is missing. Negativity can also be reflected without being marked with any morpheme. The context in which communication occurs, the perception of both giver and receiver in a situation and relevant factors cause negativity to be relative. People's perceptions shaped according to their individual experiences make them characterize situations as either positive or negative.

In this study, initially a framework was drawn that covers what negativity category means in Turkish, how it is evaluated, how linguistics and philosophy study negativity, what the relevant literature proposes and the perspective the relevant studies are formed with. The standard negativity suffix -ma is proposed and studied in the selected essays, considering the context in terms of how no and not reflect negativity, how negativity is achieved when not marked with morphemes, and how the sense of negativity is created in the mind of the readers. 580 students were administered the questionnaire to show the use of negativity in situations where the examples are not based on meaning, and the results were analyzed using SPSS. We attempted to determine what type of a linguistic category negativity is in Turkish upon analyzing how it is supported with the terms such as opposition and absence.

Keywords: Negativity, Negativity in Turkish, Semantics, Pragmatics.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Soğuk ve Sıcak Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi	21
2	Büyük ve Küçük Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi	22
3	Uzun ve Kısa Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi	22
4	Sabah ve Akşam Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi.....	22
5	Kış ve Yaz Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi.....	23
6	“Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	25
7	“Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Sınıf Düzeyine Göre Değerlendirilmesi	25
8	“Eli Ayağı Dolaşmak ve Etekleri Tutuşmak” ile “Soğuk Almak ve Şifayı Kapatmak” Deyimlerinden Olumsuz Olanın Seçilmesi.....	27
9	“Vefat Etmek ve Ölmek” ile “Savaş ve Cenk” Kelimelerinden Olumsuz Olanın Seçilmesi.....	27
10	“Altı aydır yatalak olan hasta amcam dün gece öldü (1a).” Cümlesi İle “Üst komşumuz Fatma Teyze dün gece ölmüş (1b).” Cümlesinin Karşılaştırılması	29
11	“Masrafım yok çünkü arabam da yok (2a).” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Sınıf Düzeyine Göre Değerlendirilmesi	29
12	Su ve Ateş Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi	30
13	Pembe Rengin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi	31
14	Mavi Rengin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi	32
15	Renklerin Olumsuzluğu Yansıtma Ortalamaları	32
16	“Uçağı kaçırdığım için toplantıya vaktinde gelemeyeceğim.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	39
17	“Ayşe öğünlerinde C vitaminine sıkça yer verdiği için bütün bir kış hastalanmadı.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	40
18	“Bugün hava güzel değil.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	49
19	“Toplantıya gitmiş değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	50
20	“Toplantıya gidecek değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	50
21	“Toplantıya gidiyor değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	50
22	“Sinemaya gitmemiş değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	51

23	“Sinemaya gitmeyecek değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	51
24	“Sinemaya gitmiyorum değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi	51
25	“Param var ama huzurum yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	59
26	“Allah’a çok şükür hiçbir derdim yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi	59
27	Ölüm Temini İçeren Cümlelerin Olumsuzluğu Yansıtırma Ortalamaları	65
28	“Huzurum yok ama param var (3a).” Cümlesi İle “Param var ama huzurum yok (3b).” Cümlesinin Karşılaştırılması	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.

Şekil Adı

Sayfa Nr.

1	Karşıtlığın Sınıflandırılması	5
---	-------------------------------------	---

KISALTMALAR LİSTESİ

- AH : Atabetü'l Hakayık
BK D : Bilge Kağan Doğu Yüzü
bk. : Bakınız
Çev. : Çeviren
DK D : Dede Korkut Dresden Nüshası
Ed. : Editör
GT : Gülistan Tercümesi
Haz. : Hazırlayan
İKP : İyi Kalpli Prens
KB : Kutadgu Bilig
KE : Kısas'ül Enbiya
KT D : Kül Tigin Doğu Yüzü
KT G : Kül Tigin Güney Yüzü
MAN : Memū ŐAtü'n- Nežā'ir
Nr. : Numara
OA : Orhun Abideleri
ŞT : Şecere-i Terakkime
TDK : Türk Dil Kurumu
TE : Târîh-i Ebü'l- Feth
vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Olumsuzluk pek çok bilim dalında ele alınmış olmakla birlikte sınırı tam olarak çizilen bir kavram değildir. Kavramın pek çok bileşenin olması, tek bir bakış açısıyla yapılan tanımlamaları eksik kılmıştır. Dil bilgisi alanında cümleye konu olan olgu ve olayların yarattığı karşıtlık, reddetme vb. durumları yapısal olarak sunan işaretleyiciler, olumsuzluğun temel belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınmayıp sadece işin gerçekleşmemesi ile bir tutulması, anlam ve yapı karşıtlığını doğurmuş; bu durum kavramın hem anlaşılmasını hem de öğretilmesini zorlaştırmıştır. Dolayısıyla olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınması, bunun için de olumsuzluğu şekillendiren algının ortaya konması önem arz etmektedir. Anlama yetisinin oluşturduğu bir kavram olması sebebiyle çalışmada kategori olarak adlandırılan olumsuzluğun, zihindeki izlenimleri bilgi hâline dönüştürürken ve var olanı anlamlandırırken ortaya çıktığı, haz ve acı duyularından hareketle konumlandırılan iyi ve kötü karşıtlığından beslendiği, bireyin bir tasarımı olduğu öne sürülmektedir. Algının belirlenmesinde bireyin varlığının söz konusu olması, kavramın göreceli olduğunu da göstermektedir.

Genel kabullerin dışında olumsuzluğun öznel bir kavram olması sebebiyle edim bilimsel açıdan değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyan Horn'un (2001) "A Natural History of Negation" isimli eseri bu çalışmaya esas teşkil etmiştir. Bu noktada olumsuzluğun Türkiye Türkçesindeki varlığının incelenmesi ve algı farkını ortaya koyabilmek amacıyla bu çalışmada 2016-2017 eğitim öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesinde Matematik ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde okuyan birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri olmak üzere toplamda 580 öğrenciye anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmıştır. Anket altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde on cümle verilerek cümlelerin olumluluk ve olumsuzluk açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Örnek olarak verilen cümleler arasında olumsuzluk işaretleyicisi taşıyan cümleler olduğu gibi işaretleyicisi olmadan anlamsal olarak olumsuzluğu yansıttığı düşünülen cümleler de bulunmaktadır. Dolayısıyla işaretleyici olmadan olumsuzluğun yansıtılıp yansıtılmadığı, aynı temaya sahip cümlelerdeki öznelerin değiştirilmesinin olumsuzluğu etkileyip etkilemediği, sıralı cümlelerde cümlelerin yerinin değiştirilmesiyle olumsuzluğun bir ilişkisi olup olmadığı ve bunun sınıf düzeyiyle ilgisi, eylemin gerçekleşmediğini anlatan her cümlenin olumsuz olup olmadığı gibi soruların cevaplanması istenmiştir. İkinci bölümde eş anlamlı kelime ve kelime gruplarından anlamca olumsuz olarak algılananın seçilmesi, üçüncü bölümde ölüm temasını içeren dört cümle verilerek cümlelerin olumludan olumsuza doğru sıralanması istenmiştir. Böylece olumsuzluğun bir diğeri üzerinden değer bulan ve derecelenebilir bir kavram olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Dördüncü bölümde "fiil+sıfat fiil+ değil" ile "fiil+olumsuzluk eki+sıfat fiil+ değil" dizilimine

sahip ifadelerin yer aldığı cümleler verilerek olumsuzluk, kesinlik ve olasılık ifade alanlarından hangisini yansıttığı sorulmuş; olumsuzluğun başka ifade alanlarını temsil edip edemediği belirlenmek istenmiştir. Beşinci bölümde zıt anlamlı kelime çiftlerinden olumsuz olanın seçilmesi, altıncı bölümde verilen on tane rengin olumludan olumsuza doğru sıralanması istenmiş, olumsuzluğun bireyin yaratımı olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

“Türkçede Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk” isimli bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Alanyazında Olumsuzluk” ile “Anlam Arayışı ve Olumsuzluk” başlıkları yer almaktadır. Alanyazın başlığı altında daha önce yapılmış çalışmalara değinilerek olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınması, bunun için de olumsuzluğu şekillendiren algının ortaya konmasının gerekliliği ifade edilmiştir. “Anlam Arayışı ve Olumsuzluk” isimli alt bölümde çalışmanın temini oluşturan olumsuzluğun, dil felsefesindeki anlam arayışı sonucunda çıkan yargılardan bağımsız olmadığı; dil felsefesinde benimsenen yaklaşımların anlamı -dolayısıyla da dilde kullanılan olumsuzluğu- temellendirdiği varsayımı esas alınmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm, “Olumsuzluk Algısı” üst başlığı ile bu algıyı oluşturan zıtlık, yokluk, görecelik ve kültür kavramlarının açıklandığı alt başlıklardan oluşmaktadır. Her alt başlıkta olumsuzluğun söz konusu kavramlarla ilgisi, dil felsefesi bağlamında ele alınmış; bu kavramların olumsuzlukla ilişkisinin kullanım düzeyinde nasıl olduğu anket verileriyle desteklenmiştir.

Üçüncü bölüm, “Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk” üst başlığı ile bu kategoriyi temsil eden -mA eki, değil, yok alt başlıkları ile söylemsel olumsuzluk başlıklarından oluşmuştur. Başlıklar hem anket verilerinden hem de tarihî metinler¹ üzerinden desteklenmiştir. Tezin amacı olumsuzluğu sağlayan her yapıyı belirlemek olmadığından olumsuzluğu işaretleyen her dilsel birime yer verilmemiş; standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen “-mA eki” ile “değil” ve “yok” sözlüksel unsurları ele alınmıştır. Söz konusu işaretleyicilerin olumsuzluğu yansıtmadığı örneklere de yer verilerek olumsuzluğun bağlam temelli bir kavram olduğu ortaya konmak istenmiştir. Olumsuzlamanın aslında bir anlatım tekniği olduğu; soru sorma, şaşırtma, alay, yergi, çağrışım ve sezdirme gibi pek çok yolla oluşturulabileceği üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümünde ise tezin ana bölümlerinde varılan neticeler, çeşitli önerilerle de desteklenerek sunulmuştur.

¹ Kaynak olarak kullanılan tarihî metinlerden alınan örneklerdeki transkripsiyon işaretlerine, yazım ve aktarıma sadık kalmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OLUMSUZLUK KAVRAMI

Olumsuzluk; mantık, felsefe, dil bilimi, psikoloji gibi bilim dallarına konu olmuş bir kavramdır. Söz konusu alanlardaki çalışmalardan hareketle olumsuzluk; olumlu üzerinden anlam bulan, karşıtlık, çelişki, reddetme ve var olmayan ile bir tutulmuştur. Bu çalışmada ise olumsuzluğun dil bilimsel bir kategori olmaktan ziyade dilsel bir kategori olduğu ve belli başlı kalıplara sığdırılmayacağı; olumsuzluğu belirleyen temelde öznenin zihni olduğu dolayısıyla kullanıma ve bireye bağlı olarak değiştiği düşüncesi öne sürülmektedir. Birinci bölümün ilk alt başlığında olumsuzlukla ilgili çalışmalara yer verilmiş; ikinci alt başlıkta da anlam ve olumsuzluk ilişkisi değerlendirilmiştir.

1.1. Alanyazında Olumsuzluk

Dil; iletişimi sağlayan, insanın evreni algılayış biçimini yansıtan kültürel bir olgu, sürekli bir değişim içinde olan, evrensel ve özgül nitelik taşıyan çok yönlü bir dizgedir. İnsan da karşıtlıklarla kurulu olan evreni ve olayları algılayış biçimini bu çok yönlü dizge aracılığıyla ifade eder. Bu ifade etme süreci beraberinde olgu ya da olayları bir diğeri üzerinden anlamlandırmayı, değerlendirmeyi gerekli kılar. Süreç sonunda göstergeler bütünüyle dile yansıyan önermeler, olumluluğu ya da olumsuzluğu temsil edebilir. Olgu veya olayların olumlu-olumsuz olarak nitelendirilmesi toplumsal algı ile şekillenmiş zihinsel sürecin bir ürünüdür. Kabul edilenin eksikliği, yoksunluğu ya da fazlalığı, olay ve olgunun olumsuz olarak değerlendirilmesi için temel şarttır. Dolayısıyla olumsuzluk, olumlu üzerinden şekillenen, karşıtlık üzerine kurulmuş bir kategoridir. Söz konusu karşıtlık, konuşurun bir olayı/durumu istemeye karşı istememesinden hareketle geri çevirdiği, yanlışa karşı doğrulama düşüncesiyle reddettiği, varlığına karşın yokluğunu ifade ettiği, kısaca algısal olarak karşıt iki nesne, durum veya olayı dile getirdiği durumlarda tezahür eder.

Olumsuzlukla ilgili yapılan çalışmalar sekizinci yüzyıla kadar dayanmakla birlikte olumsuzluk kavramı; var olmayan, karşıtlık, çelişki, reddetme ve ötekinin adlandırılması ile ilişkilendirilmiştir. Antik Yunandaki filozoflar olumsuzlukla ilgili sorulara ontoloji ve metafizik üzerinden cevaplar aramaya çalışmış; bu dönemde olumlu, dünya gerçekliği ile olumsuz ise var olmayan ile bir tutulmuştur. Mantıktaki ilk çalışmalarda önermenin olumluluğu, doğruluk üzerinden değerlendirilmiştir. Her şeyden önce önermenin doğruluğu için öznenin veya ifadedeki nesnelere var olması önem arz etmektedir. Yani, önerme olumlu ise varoluşsal değeri söz konusudur, aksi takdirde bir değeri yoktur (Horn, 2001: 24). Olumsuzluğun var olma ile

ilişkilendirilmesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle geçmiş olaylar ve kanıtlanamayacak olaylar ile geleceği işaretleyen önermelerde doğru ya da yanlış dışında üçüncü bir değer olması gerekliliği söz konusu olmuş ve bu türe dâhil olanlar “kategori hataları” olarak adlandırılmıştır (Horn, 2001: 114).

Sonraki dönemlerde yapılan mantık çalışmalarında ise olumsuzluk öteki üzerinden değer bulmuş ve mantıkta önermeler şekil itibarıyla değerlendirilmiş, olumsuzluk ekinin olması tek koşul olarak görülmüştür. Örneğin Kant (1787’den aktaran: Horn, 2001: 32), “The soul is not mortal”² cümlesini olumsuz, “The soul is immortal.”³ cümlesini olumlu olarak değerlendirmiştir. Öner (1986: 48) de önermelerin olumluluğu ve olumsuzluğunun zihinde gerçekleşmekle birlikte konu ve yüklem arandaki ilişkinin vuku bulmasının önermeyi olumlu, vuku bulmamasının ise olumsuz yaptığını belirtmektedir.

Dil bilimsel açıdan olumsuzluğun değerlendirmesinin Platon ile başladığı söylenebilir. Platon’un çalışmalarında olumsuzluk öteki üzerinden ele alınmış ve olumsuzluğun tipik işaretleyicisi olan “not”dan farklı işaretleyiciler aranmıştır (Horn, 2001: 1-3). Aristo (1963: 16-18) ise olumsuzluğun mantık ve dil bilimindeki temel çerçevesini oluşturmuştur. Aristo’nun olumsuzluk teorisi terimlerin karşıtlığına dayanır. O, karşıtlığı kendi içinde ikiye ayırmıştır: Birincisi; türlerde doğal olarak var olan, aynı anda iki özelliğin de bulunmasının mümkün olmadığı, sadece birinin varlığının zorunlu olduğu karşıtlıkları ifade eden sözlüksel unsurlardır. Aristo bunu “doğrudan karşıtlık (Immediate Contraries)” olarak adlandırmıştır. Hastalık ve sağlık, sayıların tek ya da çift olması durumu bu kategoride yer almaktadır. İkincisi ise bulunma zorunluluğu olmayan, birinin varlığının zorunlu olmadığı karşıtlıklardır ve “dolaylı karşıtlık (Mediate Contraries)” olarak nitelenmiştir. Bunlar siyah - beyaz, güzel - çirkin gibi karşıtlıklardır. Doğrudan ve dolaylı karşıtlıklar da kendi içinde dört açıdan değerlendirilerek ifade bulur:

*Niceliğe bağlı karşıtlık: tek-çift

*Niteliğe bağlı karşıtlık: güzel- çirkin

*Var/Sahip olmaya bağlı karşıtlık: kör-gören

*Eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı karşıtlık: Adam oturuyor- Adam oturmuyor.

Olumsuzlukla ilgili en kapsamlı ve münhasır çalışmaya sahip olan Horn’a göre (2001: 19) Aristo’nun karşıtlık teorisinin bilinen iki prensibi vardır. Bunlardan birinci kurala göre bir şeyin aynı anda hem olması hem olmaması imkânsızdır ve çelişkilerde aynı şeyin aynı anda doğruluğu

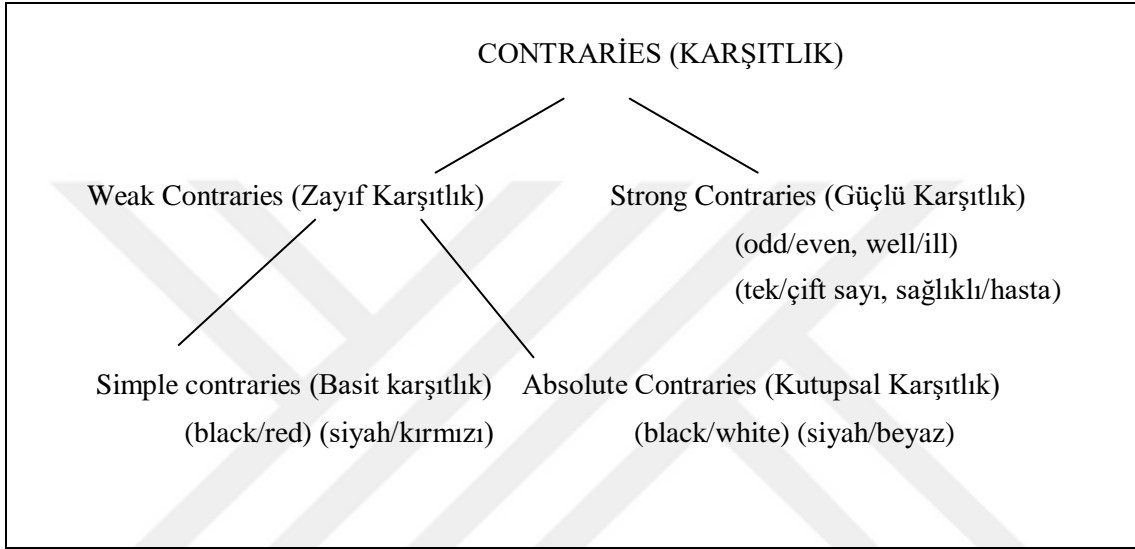
² Ruh ölümlü değildir.

³ Ruh ölümsüzdür.

olamaz (Law of The Contradiction)⁴. İkinci kurala göre de her durumda ya onaylama ya da reddetme vardır (Law of Excluded Middle).⁵

Horn (2001: 269) da karşıtlığı zayıf ve güçlü olmak üzere ikiye ayırmış, mantıksal açıdan üçüncü hâlin imkânsız olduğu olumsuzlukları güçlü olarak nitelendirmiştir. Zayıf karşıtlıklar ise kendi içinde basit ve mutlak/kutupsal olarak ayrılmıştır.

Şekil 1: Karşıtlığın Sınıflandırılması

Kaynak: Horn, 2001: 169

Öte yandan çalışmalarda olumsuzluk, karşıtlığın yanı sıra çelişki üzerinden de değerlendirilmiştir. Çelişik önermelerin özelliği birlikte doğru veya birlikte yanlış olamamalarıdır. Yani, bir önerme doğru ise çelişigi yanlış; yanlış ise çelişigi doğru olacaktır. Bu aynı zamanda mantıktaki üçüncü hâlin imkânsızlığına işaret eder (Akıncı, 2013: 14). Dolayısıyla olumsuzluğun çelişki üzerinden değerlendirildiği çalışmalara göre bir önerme ya doğru ya da yanlıştır; önermelerdeki doğruluk olumluyu, yanlışlık da olumsuzu temsil eder.

Olumsuzluk, çelişki ve karşıtlığı kapsayan bir kategori olmasına rağmen çelişki ve karşıtlıkla aynı şey değildir (Horn, 2001: 35). Çelişkiye doğru üzerinden yanlışlanan; karşıtlıkta ise öteki üzerinden nitel, nicel, gerçekleşip gerçekleşmeme vb. değerlendirmelerle kabul edilenden farklı olan olumsuzluğu teşkil eder. Karşıtlık aslında benzer özellikteki şeyler arasındaki farkın ifadesidir ve kendi arasındaki kutuplaşmadan dolayı güç kazanarak zıt olana dönüşür. Örneğin beyaz, siyah ve kırmızı benzer yapıdaki kavramlardır, ancak beyaz ve siyah arasındaki karşıtlık ile siyah ve

⁴ Çelişmezlik İlkesi

⁵ Üçüncü Hâlin İmkânsızlığı

kırmızı arasındaki karşıtlık derecesi aynı değildir. Bu Aristo (1963: 18) tarafından “kutuplaşmış karşıtlık (Polar Opposites)” olarak adlandırılmış ve zıtlık kavramsallaştırılmıştır.

Horn (2001: 21), olumsuzluk çalışmalarına yön veren isimlerden biri olarak Stoic’i gösterir. Stoic, önermesel olumsuzluk terimini gündeme getirmiş ve olumsuzluğun üç yolla oluşturulduğundan söz etmiştir:

1. Reddetme: İşin gerçekleşmediğini anlatan ve reddetme içeren cümlelerdir. (No one is talking/Kimse konuşmuyor).

2. Yokluk: Yüklem anlamını olumsuzlayan küçük parçalardan oluşan olumsuzluktur (This man isn’t kind. / Bu adam kibar değil.).

3. Olumsuzluk: Ön ekle oluşturulmuş basit veya karmaşık ifadelerin yansıttığı olumsuzluk. (Not: It is day/ Bugün değil).

Önermesel olumsuzluğun gündeme gelmesiyle birlikte olumsuzluk çalışmalarında ikili karşıtlıklardan ziyade cümleye odaklanılmış; bu durum olumsuzluk işaretleyicilerini, söz dizimini, gösterilen ile anlatılmak istenen, olumsuzluğun işlevlerini ön plana çıkarmıştır.

Jespersen (1917), olumsuzluk kavramının söz dizimsel olduğuna ve evrensel olan bu kategorinin dillerde benzer safhalardan geçerek oluştuğuna değinmiş, fiile bağlanan tek bir olumsuzluk işaretleyicisinden söz dizimsel olumsuzluğa geçiş aşamalarını yedi başlık altında izah etmiştir. Jespersen’in çalışmasından hareketle Zeijlstra (2007: 503) ise makalesinde olumsuzluğun anlam bilimi, söz dizimi ve sözcük bilimi açısından farklı alanlarda değerlendirilmesine değinerek olumsuzluğu özellikle yapı ve söz dizimsel şeklinde ayırmıştır. Buna göre olumsuzluk sadece belli bir yapıyla uygulanıyorsa yapısal; cümlelerin tamamı olumsuzlanıyorsa söz dizimsel olumsuzluk söz konusudur. Dahl (2010: 12) ise sınıflandırmasında cümleye odaklanarak olumsuzlama yollarını; eklerle yapılan, olumsuz isimlerle yapılan ve olumsuz fillerle yapılan olmak üzere üçe ayırmıştır.

Ryle (1929’dan aktaran: Horn, 2001: 69), olumsuzlukta bağlam ve tonlamanın önemine değinen ilk kişidir. Kalemın yeşil olmadığını söyleyen konuşur, aslında başka renge işaret eder. Bu işaretlemeyi kimi zaman bağlamla kimi zaman da tonlamayla yapabilir.

Givon (1978: 108), olumsuzluğu önvarsayım tezi ile ilişkilendirmektedir. Buna göre olumsuzluk anlatımları bağlam içerisinde anlam kazanır. Söz konusu bağlamı, konuşurun dinleyicinin daha önceden bildiğini varsaydığı bilgi veya olumsuza karşılık gelen olumlu önerme oluşturur. Olumsuzluğun olumlu üzerinden değer kazanması, olumsuzluğun ikincil olduğunu göstermektedir. Nitekim olumsuzluk işaretleyicilerle algılanan, seçime dayalı bir kategoridir. Givon (1978: 112), aynı zamanda olumsuzluğu bir söz eylem olarak değerlendirir. Olumsuzluk ifade eden cümleler, olumlu cümlelere göre farklı bir söz eylem özelliği taşır. Çünkü olumsuzluğun

ardılında dinleyicinin bilmediği yeni bilgiyi iletmek gibi bir işlevi vardır. Horn ise (2001: 181), iletişim dışında olumsuzluğun standart ve öncelikli kullanımının dinleyici ya da konuşurun önvarsayımlarını, önerilerini reddetmeye yönelik olduğunu; ikincil olarak da sunulan bilginin düzeltilmesi aşamasında işlevsellik kazandığını belirtir.

Olumsuzluğun bağlam içinde anlam kazanması, onun bir söz eylem olarak değerlendirilmesini sağladığından konuşurun olmadığı yerde olumsuzluğun olmayacağı anlaşılmış, olumsuz önermelerdeki özne konumunun dikkate alınmasıyla birlikte olumsuzluk ile kiplik ilişkisi gündeme gelmiştir. Olumsuzluğun da kiplik gibi anlamsal bir kategori olduğu ve bu iki kategorinin birbirini etkileyebildiği noktasında araştırmacılar hemfikirdir. Ancak kiplik sınıflandırmaları içinde hangi alt ifade alanına dâhil edileceği konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Frawley (1992: 384) Chafe (1995: 350), Palmer (2001: 2), Haan (2005: 43) ise olması muhtemel olan durumlar ile var olmayan durumlar söz konusu olduğunda kiplik ve olumsuzluk ilişkisinin gündeme gelmesinden hareketle olumsuzluğu gerçek dışılık kipliği içinde ele alırlar. İngilizce üzerinde temellenen çalışmalarda yardımcı fiil (can, mut, have, may) ile kurulan cümleler doğrultusunda Drubig (2001: 52) olumsuzluğun, konuşurun önerme ile ilgili bilgisini yansıttığı cümlelerde söz konusu olmasından bilgi kipliği içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünür.

Searle (1969'dan aktaran: Horn, 2001: 74), olumsuzluğun söz eylem olarak değerlendirilmesinden hareketle edimsel olumsuzluk kavramını tartışmaya açmıştır. Searle'ye göre, konuşur önermesinde ne yapmayacağını ya da neyin olmayacağını dile getirir. Buna göre “Kalemin masanın üstünde olduğunu söylemedim.” cümlesi edimsel olumsuzluğun temsilidir. Söz konusu önermelerde olumsuzlamadan ziyade, önermeye konu olan eylemin gerçekleşmemesi söz konusudur.

İletişimde konuşurun varlığının önem kazanmasıyla birlikte olumsuzluk ile ne anlatılmak istendiği çalışmalarda irdelenmiştir. Örneğin “Bu beyaz değildir.” cümlesinde nesnenin beyaz olmadığı vurgulanır; başka bir renkte olması söz konusu edilmez. “Bu beyaz olmayandır.” cümlesinde ise vurgulanmak istenen söz konusu nesnenin beyaz olmayıp başka bir renge sahip olduğudur. Konuşur ilk cümlede olumsuzluğu “beyaz olmanın” karşıtı olmak, ikinci cümlede ise “beyaz olmayan olmak” yani, öteki olmak üzerinde anlamlandırmıştır. Olumsuzluk işaretleyicilerinin yer aldığı bu tür farklı kullanımların olması temelde olumsuzluğun bir seçim dolayısıyla da öznel bir kategori olduğunu düşündürmektedir. Bu durumda, dil bilimsel bir biçim birim olarak olumsuzluğun standart ve öncelikli kullanımı dinleyici ya da konuşurun önvarsayımlarını, önerilerini reddetmeye yöneliktir, denilebilir. İkincil olarak olumsuzluk, ifadelerle sunulan bilginin düzeltilmesi aşamasında işlevseldir (Horn, 2008: 17, 181).

Olumsuzluk, psikolinguistlerin çalışmalarına da konu olmuş ve çalışmalarda olumsuzluğun edinimi üzerine odaklanılmıştır. Özellikle Voltera ve Antinucci (1979) 15 aylık çocukların

olumsuzluğu söylem içinde nasıl kullandıklarını temel alarak edim bilimsel bir çalışma yapmışlardır. Yaptıkları çalışmada olumsuzluğun özünün temelde olumlu ifadenin reddi olduğu kanısına varmışlardır. Pea (1980'den aktaran: Horn, 2001: 16), olumsuzluk ediniminin başta duygusal reddetme (tamamlanmamış beklentilerin reddi) ile çoğunlukla beden diliyle tezahür ettiğine, iki yaşından sonra işlevsel olumsuzlamanın kazanıldığına vurgu yapar. Psikolinguistler olumluluğa göre olumsuzluğu çoğunlukla daha zor ve karmaşık, üretilme süreci daha uzun, sabit ifadelerden oluşan, anlama ve kavramanın zorlaştığı ifade biçimleri olarak değerlendirmişlerdir (Horn, 2001: 168).

Türk alanyazınında olumsuzluk adlandırmasının tartışılmasının yanında makale, bildiri ve tez kapsamında yapılmış çalışmalar mevcuttur. Türkçe dil bilgisi kitaplarında fiil çekimi bahsinde -mA olumsuzluk eki üzerinde durulmuş, cümle bahsinde ise olumsuzluk ekiyle çekimlenmiş fiillerin yer aldığı ifadeler, “anlamına göre olumsuz” cümle olarak nitelendirilmiştir.

Bilgegil (1964: 57, 277), cümle bahsinde gerek haber gerek inşa yoluyla meydana gelen tüm cümlelerin olumlu ya da olumsuz bir anlam taşıdığını; ifadesi varlık anlamını taşıyan cümlelerin olumlu, yokluk anlamını taşıyan cümlelerin olumsuz olduğunu belirtmiştir. Fiillerin anlam nitelikleri bahsinde ise olumsuz fiilleri, “konularıyla aralarında ilgi bulunmayan fiiller, olumsuz niteliktedir” şeklinde tanımlamış; özneleriyle olumsuz fiillerin aralarında bir uzaklaşma olduğu ve bir fiilin olumsuz niteliğe sokulması için kök veya gövdesine -mA ekinin eklenmesi, ne... ne vb. bağlaçlarla kullanılması gerektiğini söylemiştir.

Gencan (1979: 298) ve Ediskun (1985: 174) olumsuzluğun fiile gelen -mA ekiyle yapıldığını belirterek eylemin gerçekleşmediğini anlatan fiil cümleleri ile isimlere gelen değil/yok sözlüksel unsurlarının yer aldığı isim cümlelerini olumsuz olarak nitelemiştir.

Hengirmen (1997: 351), olumsuz cümleleri anlamlarına göre cümleler bölümünde ele almış ve olumsuz cümleleri bildirme cümleleri olarak değerlendirmiş; Gülensoy (2000: 440), yargı bildiren cümleler bahsinde olumsuz cümleyi “bir işin yapılmadığını, olmadığını ya da yapılamayacağını, olmayacağını bildiren cümle” olarak tanımlamıştır.

Temelde -mA eki kullanılarak yargının gerçekleşmediğini anlatan fiil cümleleri ile “değil” veya “yok” aracılığıyla bir niteliğin, nesnenin var olmadığını anlatan isim cümleleri anlamlarına göre olumsuz cümle kategorisinde değerlendirilmiştir (Toparlı 1991: 32; Delice, 2003: 142; Özçelik ve Erten, 2005: 225; Akbayır, 2006: 137; Özkan ve Sevinçli, 2008: 144; Karaağaç, 2009: 207). Karaağaç (2013: 605) ise çalışmasında daha kapsamlı bir olumsuz cümle tanımlaması yapmıştır. Bu tanıma göre olumsuz cümle, öğeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığı ve dil kullanımlarının değişik düzlemlerinde ve değişik araçlarla bildiren yapıdır. Ayrıca olumsuzluk

dendiğinde akla olumsuz cümlenin gelmesini Karaağaç, olumsuzluğun varlığı değil, olayı anlatmasına bağlamaktadır.

Banguoğlu (2007: 411, 453), fiil tabanının çekimden önce aldığı şekillerden her birini görünüş olarak adlandırmış ve olumsuzluğu da görünüş kategorisine dâhil etmiştir. Olumsuzluğun başka hiçbir olumsuzluk zarfına ihtiyaç duymadan fiilin gerçekleşmediğini anlatabildiğini belirtmiştir. Değil ile yapılan olumsuzluğu ise “çevrik olumsuzluk” olarak adlandırmıştır. Buradaki çevrik adlandırmasını dolaylı anlatım olarak değerlendirmek mümkündür (Öldürmeli değildi-öldürmemeliydi).

Olumsuzluk, görünüşün yanı sıra çatı kategorisine de dâhil edilmiştir. Eker (2009) -mA olumsuzluk ekini fiilden fiil yapan yapım ekleri arasında olumsuzluk çatısı/olumsuz çatı başlığı altında değerlendirmiştir. Bu ekin geldiği kök veya gövdelere eylemin bildirdiği anlamın tam aksini yüklediğini ifade etmiştir. Çalışmada olumsuzluğun sadece biçim bilgisi ile sağlanmadığı da vurgulanmıştır.

Olumsuzlukla ilgili çalışmalarda -mA olumsuzluk ekinden türeyen ya da olumsuzluğu işaretleyen farklı biçim birimlere de yer verilmiştir:

Alyılmaz (2010), çalışmasında geniş zamanın olumsuzu olarak adlandırılan -mAz ekindeki -mA'nın olumsuzluk kategorisini, -z'nin ise olumsuzluk kategorisindeki fiillerin geniş zamanını oluşturmada kullanılan iki ayrı dil ögesi olduğunu savunmuştur. Çalışmada özellikle Türkçe dil öğelerinin işaretli olarak kullanılabildiği gibi işaretli olarak da kullanılabileceği vurgulanmıştır. Buradan hareketle olumsuz fiillerin geniş zamanın I. teklik ve I. çokluk şahıslara göre çekiminde zaman kavramını ifade eden görevli dil ögesinin “-mA-” değil; “-Ø” olduğu belirtilmiştir. Cin (2011) ise çalışmasında -mAzIAn- yapısını incelemiş; yapının günümüzde sadece bir kelimedede kullanılmakla birlikte (bilmezlen-) tarihî derinliği olduğunu, Eski Anadolu Türkçesinden başlayarak özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde sık kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu biçim birimin eskisi gibi kullanımının artacağı ve Türkçe Sözlük'te madde başı olarak yer alacağı görüşünü ileri sürmüştür.

Oturakçı, “On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz / +sUz” (2006) isimli tezinde kelimeleri, yapı türleri bakımından iki grupta incelemiştir. +sIz / +sUz ekinin on beşinci yüzyıla kadarki tarihî Türk lehçelerinde hangi sıklıkta, hangi görevlerde ve anlamlarda kullanıldığını saptamış, dönemler arası bir kıyasla ekin geçmişi büyük bir dil coğrafyasında ele almış ve tarihsel dökümünü yapmıştır.

Biçim birimlerin yanı sıra sözlüksel unsurların da olumsuzluğu sağlayabildiği düşüncesini destekleyen çalışmalar da yapılmıştır:

İnan, “Börü = Kurt ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine” (1958) isimli makalesinde kutsal sayılması ve koruma maksadıyla “börü’nün” yerine “kurt”, “yok’un” yerine aynı sebeple “hayır” kelimesinin kullanıldığını ileri sürmüştür. Çalışmada kimi ulusların “yok şeytanın adıdır” dedikleri ve yok demekten sakınıldığı belirtilmiştir.

Şahin, iki ayrı çalışmasında “var ve yok” (1999) kelimeleri ile “evet ve hayır” (2001) kelimelerinin farklı bağlamlardaki cümlelerde ne tür işlevlerle kullanıldığını incelemiştir. Bu çalışmaların ortak özelliği “var ile evet” kelimelerinin olumlamanın, “yok ile hayır” kelimelerinin olumsuzlamanın işaretleyicisi olmasıdır. Yapılan inceleme ile aynı zamanda olumsuzluk işaretleyicilerinin cümleye reddetmenin yanı sıra isyan, sıkıntı, aldırılmazlık vb. anlamlar kazandırdığı ve pekiştirme, bağlama gibi görevler üstlendiği ortaya konulmuştur.

Üstünova ve Akgök (2009) olumsuzluğu sağlayan sözlüksel unsurlardan biri olan “hiç” kelimesinin cümleye kattığı anlamları ele almışlardır. “Hiç’in” olumsuzluğu pekiştirme yanında umursamazlık, karşılaştırarak dilek veya kesinlik bildirme, reddetme vb. anlamsal işlevlerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Üstünova (2016a; 2016b), olumsuzlukla ilgili çalışmasında olumsuzluğun dil birimleri içinde karmaşık bir yapıya sahip olduğu; dil dışı göndermeler, yazım ve noktalama işaretleri, ton ve vurgulamanın anlamı belirlemede etkili olduğu üzerinde durmuştur. Çalışmasında olumsuzluk işaretleyicisinin işlevlerine değinerek herhangi bir işaretleme olmadan da olumsuzluğu ifade eden örneklere yer vermiştir.

Olumsuzluğu işaretleyen sözlüksel unsurları değerlendirdiği çalışmasında Ağca (2010), olumsuzluk ve yokluğu iki ayrı kategori sayarak “yok” kelimesini yokluğun işaretleyicisi olarak ele almıştır. Çalışmasında olumsuzluk ve yokluk şekillerini Budist Türk çevresi metinleri ışığında ele almış, işaretleyicileri biçim, biçim-söz dizimi ve söz dizimi açısından değerlendirmiştir.

Çürük (2014a), çalışmasında olumsuzluğu pekiştiren biçim birim ve sözlüksel unsurları ele almıştır. “Hiç, asla, zinhar” yanında herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi ile belirtilmeden olumsuzluğu kuvvetlendiren yapı ve anlamlara dikkat çekmiştir. Çalışma sonucunda içsel olumsuzluk taşıyan sözcüklerin, karşılaştırma ifade eden yapıların, kalıplaşmış deyimler vb. durumların olumsuzluğu pekiştirdiğini belirtmiştir. Çürük (2010) ve Özbek (2011) ise olumsuzluk ve kiplik ilişkisini ele alarak olumsuzluğun ortaya çıkardığı yeni kiplik anlamlara değinmiştir.

İlhan ve Kabadayı (2015) olumsuzluğu hem anlam hem de yapı yönünden incelemiş; olumsuzluğu ek ve sözcük düzeyinde ele almıştır. Bu çalışmada pek çok çalışmadan farklı olarak olumsuz çağrışıma sahip olan renk ve zaman kavramlarına da değinilmiştir.

Dinar (2016), “her ne kadar –sA/(i)sA (dA)” yapısını ele almış; bu yapının anlamsal düzeyde olumsuzluk öncülü gibi bir görev üstlendiğini örneklerle desteklemiştir. Gürkan (2017), sözdizimsel bakımdan bir üst cümleye bağlanan ulaç cümleleri ile bağımlı oldukları üst cümlenin içeriğindeki anlam değişimlerinde olumsuzluğun işlevlerini incelemiştir. Buna göre - (y)Xp, - (y)ArAk, -(y)All, -DXğX gibi, -DXğX için vb. ulaçlar anlamsal veya işlevsel bir değişikliğe uğramadan rahatlıkla olumsuzlaştırılabilirken -mAdAn (önce) ulacının yapısı gereği olumsuzlaştırılmayacağı ifade edilmiştir.

Konuyla ilgili yapılmış tezlerde cümle ve kelime düzeyinde sağlanan olumsuzluk (Demirel, 2002; Özgür, 2013), bilimsel ve anlatı metinlerindeki olumsuzluğun karşılaştırması yapılmış (Çalışır, 2007), -mA ekinin işlevsel özellikleri (Hirik, 2010) ele alınmış; Kıpçak grubu Türk dillerindeki olumsuzluk yapıları (Yarba, 2018) ortaya konmuştur.

Türk alanyazınında olumsuzlukla ilgili tartışmalardan birisi de olumsuzluk adlandırmalarına yöneliktir. Olumsuzluk kavramına terim anlamının yüklenmesiyle kavram alanının daraldığı, bu terimin olumsuzluğu işaretleyen her unsuru kapsamadığı ve bu tutumun dil öğretimini zorlaştırdığı ifade edilmiş ve bazı terim önerileri olmuştur.

Börekçi (2001: 52), olumsuzluğa terim anlamının yüklenerek kavram alanının sınırlandırıldığını, bu adlandırmayla dilsel-mantıksal ve anlam-biçim karşıtlığının ortaya çıktığını belirtmektedir. Örneğin “İki kere iki beş eder.” cümlesinin olumlu “İki kere iki dört etmez.” cümlesinin olumsuz olarak değerlendirilmesi sonucunda mantık açısından yanlış olanın olumlu, doğru olanın olumsuz varsayılmasının dil öğretimini zorlaştırdığını ifade etmiştir. Olumlu ve olumsuz terimlerinin duyuşsal, öznel ve edim bilimsel niteliğe sahip olması, nesnel olan dilbilgisel çözümlerinde karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklığın giderilmesi için Börekçi, yüzey yapıdaki olumluluğun “kılma-olma”, olumsuzluğun ise “kılmama-olmama” olarak adlandırılmasını önermiştir.

Özkan (2006: 280), insan dilindeki temel iki anlamsal ayrımı ortaya koyan “olumlu” ve “olumsuz” terimlerinin metin içi ilişkilerin yer aldığı bağlamlarda yetersiz kaldığına işaretlerle “olumlama” ve “olumsuzlama” terimlerini önermiştir. Olumlama “yapıca olumsuzluğa karşın, ulanan biçimbirimlere, sözlük birimsel anlama ya da sözdizimsel ve metinsel ilişkilere bağlı olarak söylemi olumluluk görünümüne sokan kullanım(lar)”; olumsuzlama ise “yapıca olumluluğa karşın, ulanan biçimbirimlere, sözlük birimsel anlama ya da sözdizimsel ve metinsel ilişkilere bağlı olarak söylemi olumsuzluk görünümüne sokan kullanım(lar)” şeklinde tanımlamıştır.

Yılmaz (2009) çalışmasında olumsuz cümle adlandırmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Buna göre, anlam bakımından cümle tasniflerinde yükleme göre cümlenin olumlu ya da olumsuz olarak adlandırılması doğru değildir. Nitekim cümlenin anlamı, cümlede yer alan bütün unsurlar sayesinde şekillenir. Yılmaz, cümlenin temel ve yardımcı öğeleriyle bir bütün olarak anlamlar kümesi olduğundan anlamların sınırlandırılmayacağı vurgulamış; böyle bir adlandırmanın beraberinde soru- soru olmayan vb. sınıflandırmaları da gerekli kılacağını belirtmiştir.

Gemalmaz (2010: 104) ise, dil bilgisi uygulamalarında kullanılacak işaretler listesinde -mA eki almayan fiilleri edimli, -mA eki alan fiilleri edimsiz olarak nitelendirerek söz konusu ekin temel işlevine dikkat çekmişti.

Türk alanyazınında olumsuzlukla ilgili yapılan ilk çalışmalarda -mA ekinin fiil çekimi bahsinde konu edildiği, cümle bahsinde ise anlamına göre olumsuz cümleler üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Sonraki çalışmalarda -mA ekinin yanı sıra +sIz/ +sUz eki ile olumsuzluk işaretleyicisi olan sözlüksel ve sözdizimsel unsurlar ele alınmış; birkaç çalışmada da olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevlerine yer verilmiştir. Çalışmalarda çoğunlukla olumsuzluğun yüzey yapı açısından incelenmesi ve anlam yönünün sadece kelime düzeyinde ele alınması ile bütün göz ardı edilmiş; bu durum adlandırmanın da yetersizliğinden hareketle olumsuzluğun öğretilmesini zorlaştırmıştır. Olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınmayıp sadece işin gerçekleşmemesi ile bir tutulması anlam ve yapı karşıtlığını doğurmuştur. Dolayısıyla olumsuzluğun kavramsal olarak ele alınması, bunun için de olumsuzluğu şekillendiren algının ortaya konması önem arz etmektedir.

1.2. Anlam Arayışı ve Olumsuzluk

Bireyin kendini ifade ediş sürecinde oluşturduğu/kurduğu birliklerden hareketle gerçeklik, doğruluk, yanlışlık, var olma/olmama üzerinden anlam kavramı sorgulanmış, dil ile dünya bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Dinamik ve karmaşık süreçleri belirleyen, sabit yapıları arama amacı taşıyan felsefi çözümleme; anlamın doğasını, dil kullanımını, dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi belirleme noktasında kullanılan yöntem olmuştur. Dolayısıyla dilin betimlenmesi ve anlamlandırılmasında dil, kimi zaman dünyadaki iz düşümlerin yansıtıldığı bir oyun kimi zaman olguların ve gerçekliğin resmi kimi zaman da varlığın temsili, var olan olguları/gerçekliği kapsayan bir bütün olarak düşünülmüştür. Bu bütün içerisinde yer alan önermelerin neyi yansıttığı, ifade edilenin ne olduğu mantık çalışmalarında sorgulanmaya başlanmış; dil felsefesi, dil bilimi, psikoloji ve toplum dil bilimi vb. pek çok alanda farklı yönleriyle ele alınmıştır.

Önermenin ifade ettiği anlam, Wittgenstein'a göre sözcükler ve olgular arasındaki gösterme bağlantısından oluşmaktadır. Olguların ve bütün olarak da gerçekliğin resmi, dil aracılığıyla yansıtılmaktadır. Yani önerme; gerçekliğin/olguların betimlemesi, var olanların resmedilmesidir.

Bu doğrultuda anlam, önermelerde betimlenen olguların anlatıldığı resimdir. Olguların var olmasını ya da olmamasını temsil eden önermeler, birinci durumda doğru, ikinci durumda yanlış olur. Dolayısıyla ifadenin doğruluk ve yanlışlığı olgu durumlarının deneyimlenmesiyle karşılık bulur (Soykan, 1995: 57-59).

Temelde anlamı gösteren ve gösterilen ilişkisine bağlayan Wittgenstein, sözcüklerden hareketle anlamı, gerçekliğin/olanaklı olanın resmedilmesiyle bir tutar. Dünya yalnızca olumlu olguları, yani sadece “var olan şey” durumlarını içerirken gerçeklik, şey durumlarının var olmaları ve var olmamalarını içerir. Bu durumda dil, dünyadan daha geniştir ve var olmayan şey durumlarını yani olumsuz olguları da içeren gerçeklikle örtüşür (Utku, 2009: 181).

Wittgenstein’in dili açıklama ve anlamlandırma konusunda iki farklı dönemi söz konusudur. Birinci dönemde anlamın sözcükler ve şeyler arasındaki gösterme bağıntısından ya da önermeler ve olgular arasındaki resimleme bağıntısından oluştuğunu ifade etmiştir. İkinci dönemde ise ifadenin anlamını, dili oluşturan pratikler çoğulluğu içindeki dil kullanımının oluşturduğu görüşünü benimsemiştir (Utku, 2009: 257). Bu aynı zamanda anlamın belirlenmesinde özne konumunun önemli olduğuna da işaret etmektedir.

Russel⁶ (2013: 58-60), anlamın bireyin daha önceden edindiği bilgiler ışığında ortaya çıktığını ileri sürer. Buna göre “şeylerin ve doğruların bilgisi” olmak üzere iki tür bilgi vardır. Şeylerin bilgisi de “tanışık yollu ve betimleme yollu” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir önermenin anlaşılması için önermedeki her parçanın doğrudan tanınması gereklidir. Doğrudan tanıma, duyu verileri ve tümel veriler aracılığıyla sağlanır; bu bilgilerden hareketle de zihin dışında kalan dış dünyanın bilgilerine ulaşılır. Çıkarım yoluyla ulaşılan bu bilgi türü de “betimleme yollu” bilgi olarak adlandırılmaktadır.

Russel (2013: 57, 214), anlamı kastetmenin yönelim olduğunu belirterek özellikle sözcüklerin kullanımında sosyal bir yönelimin varlığına dikkat çeker. Bu yönelim doğrultusunda ifade edilenin önerme olarak adlandırılması gerektiğini düşünen Russel, gösterilenin değil göndergenin anlamla ilişkili olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bir önermenin anlamına vakıf olmak için önermedeki sözcüklerin göndermelerini bilmek gerekir. Göndermelerle ilgili bilgiler ise “şeylerin bilgisini yani tanışık yollu” bilgiyi öncelikli kılar. Russel’a göre önermeler doğru, yanlış ve anlamsız olarak üçe ayrılmaktadır. Anamlı olanın da yanlış olabileceği varsayımıyla önermeyi anlamlı kılanın atıfta bulunulan nesneden ziyade önermeye inanan kişideki bir şey olması gerektiği düşüncesi söz konusu olmuştur.

⁶ Russel, anlamın bireyin daha önceden edindiği bilgiler ışığında ortaya çıktığını; Frege de anlam arayışında işlev üzerinde durulması gerektiğini “Fransa’nın kralı keldir.” cümlesi üzerine yaptıkları tartışma sonucunda söylemişlerdir.

Frege (2010: 26), anlam arayışında öncelikle işlev üzerinde durur ve önermelerin ortaya çıkmasında bu süreçlerin tamamlanması gerektiğini ifade eder. İlk olarak nesnelere, anlam sayesinde zihinde temsil edilerek adlandırılır. Nesnelere kendilerini sunuş biçimleri olduğu düşüncesi, anlam kuramının temelini oluşturmaktadır. İkinci olarak adın anlamı o adın göndergesi olan nesneyi belirlemektedir ve anlamlar bir araya gelerek düşünceleri oluşturmaktadır. Burada Frege'nin düşünce olarak nitelendirdiği, dil felsefesindeki önerme kavramının muadilidir. Frege'nin anlam üzerinden dil ve gerçeklik kavramlarından ziyade dil ve düşünceyi irdelediği, dil ve dünya arasında doğrudan bir ilişki kurmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla önermelerin doğruluk değeri de dünya ile ilişkilendirilmemiş; doğruluk, önermenin göndergesi ile bir tutulmuştur.

Deleuze (2015: 29-39) ise dünya, dil, gerçeklik bağlantısından ziyade önermenin oluşma süreçlerini göz önünde tutarak anlamın ne olduğunu açıklamaya çalışır. Buna göre önermede dört ayrı süreç bulunmaktadır; bunlardan birincisi “işaret etme, belirtme” olarak adlandırılır. “İşaret etme”, sözcüklerle olguların temsil etmesi gereken özel imgelerin birbirlerini çağrıştırdığı tüm imgeler arasından verili duruma karşılık gelenleri ayırmaktır. Mantıksal olarak işaret etmenin ölçütü ve temel unsuru, doğru ve yanlıştır. Önermedeki ikinci aşama “dışa vurma” olarak adlandırılır. “Dışa vurma”, önermenin konuşan ve kendini ifade eden özneyle ilişkisidir. Üçüncü aşama ise “imleme”dir (gönderme). “İmleme”, sözcüğün sentaktik bağıntılar doğrultusunda bir dizge içinde yer almasıdır. “Anlam” da önermenin dördüncü boyutudur; önermede ifade edilen, ifadenin dışında var olamayandır. Anlama atfedilir ama önermeye atfedilemez; şeye ya da şey durumuna atfedilir.

Locke, anlamı açıklamada dil, zihin ve gerçeklik arasındaki ilişkinin çözülmesini gerekli görür ve bunun anlamlı birimlerin en küçük parçalarına -sözcüklere- kadar ayrıştırılması ile sağlanacağını savunur. Kimi sözcükler anlamlarını zihinde kazanır kimi sözcükler ise gerçekliğe karşılık gelmek koşuluyla anlam kazanır (Bravo, 2010: 113). Bu noktada cisimlerin anlamlandırılmasının duyular yoluyla oluşturulması söz konusu olamaz; duyular bu noktada zihne aracılık etmektedir.

Ludwing (1997'den aktaran: Altınörs, 2012: 57) ise bir ifadeyi neyin anlamlı kıldığı sorusuna ürettiği teoride üç unsur üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki göndermede bulunan unsurlar (adlar), ikincisi yüklem atfedilen unsurlar, üçüncüsü de cümlenin dil bilimsel yapısıdır. Bu doğrultuda ifadeyi oluşturan terimlerin neyi belirttiğini bilmek, kullanılan dilin gramerini bilmek ve ifadenin doğruluk koşullarını kavramak gerekmektedir.

Genel olarak anlam arayışı, ifadeleri anlamlı kılanın ne olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda anlamı belirleyen unsurlar gerçeklik, zihin, dilin kullanımı, gönderge vb.'dir. Denkel (2003: 14-17) anlam yaklaşımlarını üçe ayırmaktadır:

- Nesnel Yaklaşım: Anlam, ifadenin karşılık geldiği nesne veya durum ile açıklanır.
- Öznel Yaklaşım: Anlam, ifadenin karşılık geldiği zihin içeriğiyle açıklanır.
- İlişkisel Yaklaşım: Anlam, ifadenin karşılık geldiği dünyanın bir bölümü ile zihin içeriği arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak açıklanır.

Anlamın, ifadenin karşılık geldiği bir nesne ya da durumla ilişkilendirilmesi; dil felsefesinde önermelerin varlığı yansıtmalarıyla doğru ve yanlış, dil bilimi ve mantıkta ise olumlu ve olumsuz olarak adlandırılmasıyla tezahür etmiştir. Var olmaktan hareketle önermede bildirilenin doğru ve yanlış; ifade edilenin olumlu ve olumsuzunu belirlediğini söylemek mümkündür.

Anlamı olguların resmedilişi ile açıklayan Wittgenstein, bir şeyin var olması gibi var olmayışından da söz edilebileceğini belirtir. Bu durumda anlamı var olmayışın resmi oluşturur; aynı zamanda olgunun var olmayışı olumsuzdur (Soykan, 1995: 41). Dolayısıyla var olmamayı belirleyen var olmadır. Aynı zamanda varlık olgusu, Tanrı üzerinden de açıklanmaya çalışılmış; var olmayanın mükemmel olamayacağı düşüncesinden hareketle var olmayan, eksiklik olarak görülmüştür. Var olmamanın eksik olarak nitelendirilmesi temelde dünyanın karşıtlıklar üzerine kurulu olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu karşıtlıkların dünyadaki nitelikler olmadığını, var olma/olmama üzerinden temellenip olgulara yüklenen değerler olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada değerleri, bir bütün içerisinde yer alan olguların öteki olgular ile ilişkisi belirlemektedir. Değerleri belirleyen ise özelden birey, genelde toplumdur.

Anlamı, ifadenin karşılık geldiği zihin içeriğiyle açıklayan yaklaşım, öznenin varlığına dikkat çekmiştir. Özneler, olguların yer aldığı dünyanın dışında kendi temsili dünyalarını kurarlar. Bu dünya, olguların farklı olduğu bir dünya çokluğu değildir; öznel özelliklerin karşıtlığında aynı nesnel dünyalardır. Özne, kurduğu dünyaya karşı bir tutum benimser. Karşılaştığı olgu ve durumlara dünyaya karşı benimsediği tutum doğrultusunda değer atfeder, onları anlamlandırır ve kullanır. Bu durum aynı zamanda dilin yaşamın bir parçası olduğunun göstergesidir. Bütünde nesnel olmasına rağmen öznelğin yer aldığı dünyada ifadeleri de kişinin karşılaştığı olaylar, diğer bireylerle olan ilişkileri şekillendirmektedir⁷. Nitekim dili oluşturan pratikler içindeki çokluk, ifadenin anlamını yaratmaktadır (Utku, 2009: 228, 257).

Anlamı, ifadenin karşılık geldiği dünyanın bir bölümü ile zihin arasında kurulan ilişki bağlantısıyla açıklayan yaklaşım, hem özneyi hem de dış gerçekliği önemsemiştir. Dolayısıyla önermede yer alan anlam ne dış dünyadan ne de öznenin bağımsızdır. Önermede oluşturulan anlam, öznenin dünya ile kurduğu ilişki ve bunun sonucunda oluşan algısı etrafında şekillenmekte,

⁷ Nesnelere zihinde temsil etme işlevini gören anlamlar, gerçek ve nesnel dünyanın parçası olsa da anlamların bireylerde yarattığı farklı imgeleri Frege, ide olarak adlandırmaktadır (İnan, 2012: 43).

değer kazanmaktadır. Bu durum, anlamın kullanıma bağlı olarak değiştiğinin de göstergesidir. Dolayısıyla önermenin doğruluğu veya yanlışlığı sunulan bilginin öznel ve nesnel olmasıyla; olumluluğu ve olumsuzluğu ise özne ile ilişkilidir.

Çalışmanın temini oluşturan olumsuzluğun, dil felsefesindeki anlam arayışı sonucunda çıkan yargılardan bağımsız olmadığını; dil felsefesinde benimsenen yaklaşımların anlamı -dolayısıyla da dilde kullanılan olumsuzluğu- temellendirdiğini söylemek mümkündür. Olumsuzluk, önermede ifade edilen olgunun dünyada var olmaması üzerinden değer kazanmış, karşıtlıkla ilişkilendirilmiş bir kavramdır. Aynı zamanda ifade edilenin zihinle ilişkilendirilmesi, anlamın belirlenmesinde olduğu gibi olumsuzluğun belirlenmesinde de öznenin varlığını gündeme getirmiştir. Bu noktada olumsuzluğun dilsel bir kategori olarak nasıl temellendirildiğini sormak; bağlama, özneye ve kullanıma dayalı olarak değişip değişmediğini, karşıtlıkların her zaman olumsuzluğu yansıtıp yansıtmadığını belirlemek gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OLUMSUZLUK ALGISI

Olumsuzluğun bireyin bir tasarımı olduğu düşüncesinin öne sürüldüğü bu bölüm, olumsuzluk algısına kaynaklık eden zıtlık, yokluk, kültür ile olumsuzluk ve görecelilik ilişkisi alt başlıklarından oluşmaktadır. Söz konusu başlıklar anket verileri ile desteklenerek olumsuzluğun kullanıma bağlı olarak değişebilirliğine dikkat çekmek amaçlanmış; kullanımı algının belirlediği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Algı “bir şeye dikkat yönelterek o şeyin bilincine varma” anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 92). Algısını çevresine yönelten birey kendi dışındaki her nesneyi, somut ve soyut olayları idrak eder ve bunları anlamlandırmaya çalışır. Bu algılama süreci beraberinde düşünme ve yargılamayı da getirmektedir. Algılanan ve anlamlandırılan olgu, artık zihnin kodladığı ve kabul ettiği bir unsur hâlini alır. Bu kodlama daha önce öğrenilmiş olana ve alışkanlıklara göre şekillenmiştir.

Var oluşu esnasında kendinden hareketle diğer var olanları anlamlandırmaya çalışan birey, öncelikle ilgi alanına girenler üzerinden işe başlar.⁸ Zihnin alanına giren tüm olgu ve olaylar felsefeciler tarafından ide olarak adlandırılmıştır. Bu noktada zihnin yaptığı ilk edim, ideleri algılamak ve onları algıladığı ölçüde de her birinin ne olduğunu bilerek birinin öteki olmadığını kavramaktır. Dolayısıyla bilgi, iki ide⁹ arasındaki uyuşma ya da uyuşmama ve karşıtlığın algılanmasıdır. Bu, öylesine “bir zorunluluktur ki bu olmadıkça bilgi de, uslamlama da, imgeleme de hiçbir seçik düşünce” olamaz (Locke, 2013: 357).

Zihnin işlevini yerine getirmesi için gerekli bilgileri sağlayan duyulardır. Duyular aracılığıyla saptanan bilgiler zihin tarafından işlenir.¹⁰ Duyular önce nesnelere yönelmekte ve duyuların elde ettiği izlenim ile soğuk, sıcak, sert, acı, tatlı vb. nitelikler elde edilmektedir. İdelerin büyük bölümü duyularımıza bağlı olduğu ve zihne duyular aracılığıyla iletildiği için Locke (2013: 98) bu işleme “duyum” adını vermektedir. Deneyimin insan zihnini idelerle donattığı diğer kaynak ise zihnin sahip olduğu ideler üzerinde çalışıp işlemler üzerinde düşünerek elde ettikleridir. Algılama,

⁸ Heidegger bunu “bir şey için bakışsal olmak” şeklinde ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Heidegger, 2006).

⁹ Yunanca idea kelimesine dayanan ide; “bilinçli düşüncenin içerdiği düşüncenin yöneldiği nesne, düşünce, tasarım, kavram” anlamlarına gelmektedir (Güçlü ve diğerleri, 2008: 712).

¹⁰ Locke (2013: 78), bu durumu boş bir odanın döşenmesine benzetmektedir.

düşünme, kuşkulanma, inanma, isteme vb. zihnin değişik edimlerinin hepsi böyledir. Locke bu ide kaynağına dışsal nesnelere ilgisi olmadığı için “düşünüm” adını vermektedir. “Duyum ve düşünüm” aracılığıyla zihin, kendi mantıksal yetisini uygulayacağı gereçler olan ideler ile donanır.

Algılama ile ilgili bir başka önemli kavram da yoğunlaşma alanıdır. Nesnelere tanınması, yani algılanması ancak kendi dışındaki nesnelere ayırt edilmelerinden sonra üzerlerinde yoğunlaşarak sağlanabilir. Girdinin belirli bir alanı böylece algılamaya içerik olabilir (Denkel, 1981: 51). İçerik olarak zihinde yer edinen veri, işlenerek belleğe yerleştirilir. Sonrasında zihin soyutlama yoluna gider, olgu ve olayları genelleştirerek kategoriler oluşturur. İdelerin anlamlandırılarak genelleştirilmesi ve en sonunda bilgi hâlini alması Grünberg tarafından şöyle ifade edilmiştir (2006: 266):

D gibi bir gözlem diline ait T gibi belli bir gözlem terimi[ni] göz önüne alalım. T teriminin anlamını gösterici yolla öğrenmem $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ gibi doğrudan doğruya gözlediğim n tane ayrı nesne karşısında T teriminin uygulandığını işitmeme olur. Bu şekilde T teriminin anlamını öğrenmişsem bundan böyle karşılaştığım x gibi herhangi bir nesneye T'nin uygulanıp uygulanmadığını bilirim.

Hume'a göre (2014: 21-24), zihnin izlenim ve idelerden oluşmaktadır. Duyu yoluyla elde edilen izlenimlerden ideler doğmakta; sonucunda da algılar oluşmaktadır. Örneğin, acı hissetmek bir izlenim, bu acının anımsanması ise bir idedir. Zihnin bilgi sahibi olmadığı ideler hakkında eksiltme, birleştirme, değiştirme vb. yöntemlere başvurur; izlenimleri aldığı zaman anımsama yoluyla imgeleştirir.¹¹ İdeler arasında da birleştirici ilke olarak bir idenin başka bir ideyi çağrıştırma özelliği vardır. Çağrışım; benzerlik, zaman ve uzayda bitişiklik ve neden-etki bağı olmak üzere üç biçimde gerçekleşir.

Algılanan ideler bilgi hâline dönüştükten sonra öğrenilmiş olarak zihinde kendine yer bulur. Bir şeye dair ifadenin algısal muhafazası aynı zamanda bireyin dünya içinde var olmasının tarzı ve gerekliliğidir (Heiddeger, 2006: 64). Bireyin hafızasında yer edinen ideler uygun durumlarda önermeler aracılığıyla ortaya çıkar. Bir kimsenin bir önermeyi bilmesi; önermeyi oluşturan idelerin bir kez zihninde ortaya çıktığı zaman bunlardaki uyuşma ya da uyuşmamayı açıkça görmesi ve gerektiği her durumda hiç duraksamadan görüp kabul ederek belleğine yerleştirmesi demektir (Locke, 2013: 359).

Kant'a (2002: 25-28) göre duyular aracılığıyla nesnelere elde edilen veriler algılama yetisinin yargıda bulunması üzerine bilgi hâlini almaktadır. Yargı, değişik tasarımları tek bir bilgi oluşturmak için kavramlar aracılığıyla birleştirmektir. Öte yandan olanaklı yargı tiplerinde kendini gösteren temel birleştirme yolları vardır. Kant, bunlara yargıdaki birlik işlevleri demektir.

¹¹ İmge, “duyularla algılanan, bir uyarıcı söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj” anlamında kullanılmıştır (TDK, 2011: 1182).

Anlama yetisinin bu kategorileri olmadan nesnelere bilgisine ulaşamayacağını ifade eder. Kant bu işlevleri kategori olarak adlandırmış; nicelik (ölçü, çokluk), nitelik (olgusalılık değilleme), ilişki (karşılıklı etkileşim), tarz (olanak-olanaksızlık, varlık-yokluk) başlıkları altında değerlendirmiştir.

Zihin, elde ettiği verileri nicel ve nitel özelliklerini dikkate alarak sınıflandırır. Bu noktada somut olarak düşünülen adlarla imlenen idelerin yanı sıra soyut idelerin başında haz ve acı gelmektedir. Bedendeki duyuların kendi başına, acı ya da hazla birlikte oluşu gibi zihnin algısı da kendi başına, haz veya acıyla birlikte. Bu nedenle zihin bireyde haz doğuran, hazzın artmasına neden olan şeyi iyi; tersine acıyı üreten ya da arttıran, hazzı azaltan şeyi de kötü olarak konumlandırır (Locke, 2013: 173). Dolayısıyla zihnin nesne tanımlamaları dışında gerçekleştirdiği belirlenimler, aynı zamanda haz ve acı duyumundan hareketle iyi ve kötünün de timsalidir. Bireyin eylemleri, hazzı ulaşma isteği ve acı çekme korkusuyla güdülenir. Bunlar ne yapacağımızı belirlediği gibi ne yapmamamız gerektiğini de gösterir. Nitekim eylemin doğruluğu ya da yanlışlığı, ortaya çıkardığı sonuçların ne kadar çok insana yarar sağladığı ile ölçülür (Çelik, 2013: 172). Temelde iyi ve kötü şeylerle ilgili değil; bir ilişki türüdür. Bunun sebebi doğada şeyler ya da eylemlerin olmasıdır; iyi ya da kötü her ikisinden olmadığı için doğada bulunmaz (Spinoza, 1966'dan aktaran: Armaner, 2017: 40). Aynı zamanda iyi ve kötü yetkinlik ve eksiklik gibi düşünme tarzlarından başka bir şey değildir. Armaner (2017: 40) bu durumu şöyle ifade eder: "A, x'i kötü olarak adlandırdığında zihindeki tümel x'ten yoksunluğu kasteder. X'te pozitif olarak kötülük bulunmaz; kötülük x'in özüne dair bir şey değildir. A'nın iyi diye adlandırdığı y'nin özünde iyilik bulunmaması gibi." Dolayısıyla iyi ve kötü doğal olarak var olmayan, birey tarafından anlamlandırma çabası sonucunda olgu ve olaylara atfedilen değerdir.

Heiddeger (2006: 102), nesnelere nitel özellikleri üzerinden yapılan belirlenimlerin kavrama zorunluluğunu "el altında[ki] var olana varmak" şeklinde ifade etmiştir. Belirlenen nitelikler üzerine güzel, güzel değil, uygun, uygun değil gibi değerler yüklenmekte; oluşturulan yargılar kalıcılık seviyesine ulaşarak bilgi hâlini almaktadır. İzlenimlerin bilgi hâlini almasından, zihnin idelerin birbiriyle uyuşma ya da uyuşmamalarını kabul etmesinden sonra bilgiler zihin aracılığıyla olumlu ya da olumsuzlayıcı bir tür önerme içine yerleştirilir. İdelerin yerleşmesi sürecindeki bütün olumlama ya da olumsuzlamalar herhangi bir kuşku, belirsizlik, duraksama olmadan yapılır (Locke, 2013: 409).

Zihinde temeli izlenime dayanan, bireyin yaşantısı, çevresi, kültürü vb. pek çok unsurla oluşan algı, dil aracılığıyla tezahür etmektedir. Bir diğeri üzerinden şekillenen olgu ve olaylar karşıtlaşma ve kıyaslamayı zorunlu kılmakta bu durum da ifadelerin olumlu ya da olumsuz olmasını gerektirebilmektedir. Dolayısıyla olumsuzluk¹² algısının; zihnin izlenimlerini bilgi hâline

¹² Grünberg (2006: 100), olumsuzluk adlandırmasının içlemsel soyutlama yoluyla yapıldığını belirtmiştir. Buna göre F herhangi bir terim olduğunda içlemsel soyutlama işlemini uygulayarak F'lik yani F olma özelliği diye bir tekil terim türetilebilmek mümkündür.

dönüştürürken ve var olanı anlamlandırırken ortaya çıktığını, temelde haz ve acı duyularından hareketle konumlandırılan iyi ve kötü karşıtlığından beslendiğini, bireyin bir tasarımı olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada Locke da (2013: 285) olumsuzluk ve yoksunluğun, doğrudan idelerle ilgili olduğunu aksi takdirde söz konusu ifadelerin anlamsız seslerden oluşan birlikler olacağını belirtmektedir.

2.1.Olumsuzluk ve Zıtlık

Her insanın algısı, düşüncesi ve bilgisi dünyada var olanlar üzerinden şekillenir. Var olan her şey de temelde birbirinin aynı olmayan fakat birbirini tamamlayan karşıt özelliklerden oluşmaktadır. Kendinden hareketle var olanları anlamaya çalışan birey; öncelikle insanı oluşturan, varlığın zıt ve tamamlayıcı manzarası olan ruh ve beden ikililiğiyle tanışmaktadır. Bu noktada ruh, beden olmayan şey; beden de ruh olmayan şeydir. Dolayısıyla ruh bedensiz olamaz, beden de ruhsuz olamaz. Bireyin algıladığı ikinci bir nokta da sonlu ve karşıtlıkların yer aldığı bir var olanlar dünyası ile dinsel duygu içinde hiçbir karşıtlık barındırmayan, sonsuz ve yalın bir birliğin temsili olan Tanrı'dır. Sonlu olan dünyada ayrı veya farklı olanların sonradan birleştirilmesi şeklinde oluşan değil, ayrılmamış ve aslında zıt ve tamamlayıcı vasıfları olan birlikler vardır. Ülken'e (1968: 136-137) göre bu, temelde birliğin birer manzarasıdır ve bu manzaralardan hiçbiri kendi başına varlık değildir. İlk olgunun veya asil birliğin "karma (*mixte*) gibi görünen müphem çift – kutuplu" varlığının vasıflarıdır. Ülken bu çift kutupluluğun çalışma sistemini şöyle ifade etmektedir (1968: 170):

Maddede, canlı varlık veya insanda ilk olgunun belirsizliğinden karşıt ve tamamlayıcı manzaraları açıklamaya gidildikçe karşılıklı iki yumağın sarılması gibi iki yöne doğru açılma başlar. Bu, varlığın zıt ve tamamlayıcı manzaralarının nöbetleşe (*par alternance*) meydana çıkması h[â]lidir. Böylece varlığın müphem çift-kutupluluğunda bir terim kendi zıt ve tamamlayıcısı olan terimi "yokmuş gibi" koymadıkça tetkik edilemez. Bu karşılıklı "dışta-bırakma" (*inter-exclusion*) metodu karşılıklı bağıllık (*interdependence*) vasfının, zarfın neticesidir. Böylece felsefenin genetik bir düşünce ile ulaştığı nöbetleşe dışta-bırakma sayesinde bu manzaralardan her birinde nöbetleşe olarak klâsik mantık ve iç-düşünme metotları işler.

Deleuze (2015: 194) ise farklı olanların pozitif uzaklığı olduğundan söz eder. Buradaki pozitiflik iki karşıtı aynı anda özdeşleştirmek değil, aralarındaki uzaklığı onların farkları içinde birbirleriyle ilişkilendiren niteliği insanlığın yararına kullanmak noktasında değer bulur. Örneğin, hastalık ve sağlık zıtlığında Deleuze'ye göre sağlık hastalıkla ilgili, hastalık da sağlıkla ilgili canlı bir görüş noktası olur. Birey hastalanmamak için sağlığına dikkat eder, hastalık da sağlığın sağlanması için kullanılır. Dolayısıyla olgular arasındaki zıtlık birbirlerini tamamlayıcı vasıflara sahip bir bütün oluşturur.

Algılama gerçekleşmediği sürece bilgi, uslamlama ya da herhangi bir seçik ide söz konusu olmaz. Zihindeki izlenimlerin bilgi hâlini alma sürecinde öncelikle her idenin bir ve aynı olanı,

yani özdeş olanı; daha sonra da bir ve aynı olmayanı üzerinden anlamlandırma sağlanmaktadır. Bir kimse beyaz idesini edindiğinde beyazın siyah değil, beyaz olduğunu bilmekte; siyahta olmayıp beyazda olan başkalıklardan ötürü bu uslamlamayı gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla zihin algıladığı karşıtlıklardan hareketle iki temel kurala göre çalışmaktadır. Bu kurallardan ilki “bir şey ne ise odur”, diğeri “aynı şeyin hem olması hem olmaması mümkün değildir” şeklinde ifade edilebilir (Çelik, 2012: 108).

İki ide arasındaki bağlantı ve karşıtlığın algılanmasıyla oluşan bilgi, keşfeden varlık ile keşfedilen varlık arasındaki ilişki sayesinde “dünya içinde iki mevcut olanın mutabakatı hâlindeki hakikate” dönüşür (Heiddegger, 2006: 237). Kendi gerçekliğini oluşturan zihin, dil aracılığıyla hakikate dönüştürdüğü inanç ve yargılarını ifade eder. Her var olanın benzerinde olmayan nitelikler, yani yoksunluk üzerinden değer bulması, zıt¹³ olanın olumsuz olarak algılanmasına zemin hazırlamış; bu durum önermelerde zıtlığı oluşturan kavramlardan birinin olumsuzluğu temsil etmesiyle tezahür etmiştir. Zıtlık,¹⁴ iki kavram arasındaki ilişki türüdür; hatta bu ilişki türü kelimelerin anlamlarını birbirine bağlaması sebebiyle zihinde oluşan diğer anlamsal ilişkilerin en önemlilerinden birisidir. Bu ilişkide hangi ögenin olumsuzu yansıttığı görecelidir. Nitekim olumsuzluğun belirlenmesinde kişinin çevresi, eğitimi kültürü vb. etrafında şekillenen algısı devreye girmektedir.

Bu çalışmaya esas olan ankette verilen zıt kelime çiftlerinden olumsuzun belirlenmesinde söz konusu kavramların kişinin zihnindeki konumunun belirleyici olduğu görülmüştür. Sıcak ve soğuk zıtlığında olumsuz olarak belirlenen soğuk % 68,1; büyük ve küçük zıtlığı arasında olumsuz olarak belirlenen küçük % 49,1 ile temsil edilmiştir. Uzun ve kısa zıtlığında kısa % 67,9; sabah ve akşam zıtlığında akşam % 59,1 ile olumsuz olarak belirlenmiştir. Bu durumda, zıtlıklardaki olumsuzluğun kişinin yaratımı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1: Soğuk ve Sıcak Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Sıcak	153	26,4
Soğuk	395	68,1
Boş Bıra.	32	5,5
Toplam	580	100,0

¹³ Zıt kelimesi “hem bir şeyin tersi, hilâfi, karşıtı ve kendisini nefyeden şey hem de eşi benzeri ve dengi anlamındadır. Yani hem karşıt hem de benzer manasına geldiği için bizzat bu kelime de zıt anlamlı bir kelimedir” (Güven, 2005: 97).

¹⁴ Alanyazında zıtlık, karşıtlık terimiyle de kullanılmaktadır; karşıtlıklar için ayrıntılı çalışma Cruse (1986) tarafından yapılmış ve karşıtlıkları bütünleyici, yön gösteren, derecelenebilen ve katışık karşıtlıklar olmak üzere sınıflandırmıştır. Bu çalışmada karşıtlıklarla ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmemiş; karşıtlıklarda olumsuzluğu belirleyen algı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Büyük ve Küçük Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Büyük	246	42,4
Küçük	285	49,1
Boş Bıra.	49	8,4
Toplam	580	100,0

Tablo 3: Uzun ve Kısa Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Uzun	143	24,7
Kısa	394	67,9
Boş Bıra.	43	7,4
Toplam	580	100,0

Tablo 4: Sabah ve Akşam Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Sabah	199	34,3
Akşam	343	59,1
Boş Bıra.	38	6,6
Toplam	580	100,0

İzlenimlerin anlamlandırıldıktan sonra alışkanlık hâlini almasında çağrışımların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çağrışımları belirleme noktasında Tekcan ve Göz'ün yaptığı Türkçe Kelime Normları (2005) isimli çalışmada kelimelerin imgelem, somutluk, sıklık ve çağrışım durumları incelenmiştir. Bu incelemede çağrışım için kelime listeleri hazırlanmış ve her bir kelimenin bireyin aklında çağrıştırdığı kelimeyi yazması istenmiştir. Çağrışım listesine bakıldığında yeni kelimesinde çağrışımı en fazla % 34 ile eski kelimesi, varlık kelimesinin çağrışımında % 24 oranında yokluk kelimesi; iyinin çağrışımında % 44 ile kötü; kadın kelimesinin çağrışımında % 31 ile erkek kelimesi seçilmiştir. Bu durum zihnin kodlama yaparken bazı olgu ve olayları zıtlık üzerinden tanımladığını göstermektedir.

Çağrışımın temelinde, olgu ve olayların niteliklerinin haz ya da acı veren üzerinden anlamlandırılması da yatmaktadır. Öyle ki temeli güçlü bir izlenim ve hoşlanma ya da hoşlanmamaya bağlı olan iki ide arasındaki bağlantı sanki tek bir ideymiş gibi bireylerin zihninde her zaman birlikte bulunur (Locke, 2013: 278). Nitekim anket verilerinde de sıcak ve soğuk zıtlığında soğuğa daha olumsuz diyen % 68,1'lik bir grup; kış ve yaz zıtlığında da kışın

olumsuzluğunu %68,1 ile belirlemiştir. Bu doğrultuda olumsuzluğun zihnin çağrışımları sonucunda tezahür eden bir aktarım olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Kış ve Yaz Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Kış	395	68,1
Yaz	152	26,2
Boş Bıra.	33	5,7
Toplam	580	100,0

2.2. Olumsuzluk ve Yokluk

Yokluk, varlık üzerinden ifade bulan bir terimdir. Bu noktada felsefeciler öncelikle var olanı tanımlaya çalışmış; aynı zamanda yokluk olgusu kavramların en geneli olması sebebiyle varlık kavramının anlaşılmasını da zorlaştırmıştır. İnsanlığın varlığı anlaması bizzat bireyin var olmasıyla eş tutulmuştur. Bu var oluş zihnin algılama sürecini devreye sokmakta ve birey var olanlardan hareketle bir dünya yaratmaktadır. İnsan kendini ve dünya içinde var olmasını kendi dünyası dâhilinde karşılaştığı bir var olan ve onun varlığı üzerinden kavramaktadır (Heiddegger, 2006: 61). Ülken (1968: 97), insanın algılama döngüsünü olandan bir varoluş yaratma olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla insan, olanla varoluşu ayırmadan önce zaten yaşayan bir canlıdır ve varlık hakkındaki bilgisi kavramdan ve yargıdan önceki bir bilgidir. Başka bir deyişle kâğıdın beyaz olması, kâğıdın var olduğu kavrandıktan sonra kâğıda temas edilmesiyle oluşan bir bilgidir. Dolayısıyla algının işlevi, deneyim aracılığıyla “olanlardan” meydana gelen “oluşturulanlar” dünyası yaratmaktır. Oluşturulanlar dünyasının dolaylı bir bilgi türü olması var olanın gerçekliği yansıtmama konusunda eleştirilmesine neden olmuştur. Ülken, bir şeyin gerçekliği yansıtmaması durumunda dahi öncelikle var olması gerektiğine işaret etmektedir (1968: 95):

Bir şeyin varlığını onun hakkında verdiğimiz her türlü hükümden önce doğrudan doğruya kavırıyoruz. Kendi varlığımız hakkındaki kavrayışımızın doğrudan doğruya olduğu, kendim[iz]den başkaları (başka insanlar) veya başka "olan"lar hakkındaki kavrayışımızın bu ilk kavrayışa dayanarak elde edildiği için dolayısıyla (vasıtalı) olduğu eskiden beri söylenir. Fakat her çağda sofistler, şüpheciler, empiristler bu doğrudan doğruya kavranan "varlık" karşısında olumsuz bir tavır almışlardır. Dış âlem hakkındaki bilginin dolayısıyla olması yüzünden aldatıcı olabileceği duyu niteliklerinin sübjektif olduğu, "kendi"ne, "ben"e ait bilginin de onlardan meydana gelmiş olduğu için aynı suretle sübjektif ve aldatıcı olduğu, bu yüzden izlenimler (impression) ve görünüşlerden başka bir şey bilmediğimiz, sonucuna varmışlardır. Bu tenkitler hem dış hem iç varlığın inkârına ulaşan tam yıkıcılık diye vasıflandırılabilir. Hâlbuki bütün yıkıcı çığırılar da, aslında "olan"(etant) şeylere dayanıyorlar; görünüş dedikleri şeyler olmuş, olmakta veya olacak "olan"lardır. Bu olanların aldatıcı olduğunu söylemek onların yok olmaları demek değildir. Tam tersine aldatıcı olmak için, her şeyden önce, var olmak lazımdır.

Yokluk üzerinden temellenen olumsuzluk kavramı, bireyin var olanları algılaması üzerine edildiği izlenimleri bilgi ve alışkanlık hâline getirmesiyle olgu ve olaylara yüklediği bir değerdir.

Yokluk adlandırması beraberinde bazı çelişkileri de doğurmaktadır. Nitekim var olmayan, yani yok olanın algılanması mümkün bir durum değildir. Hegel, bu durumu “paradoksal bir şaka” olarak nitelendirmiş ve varlık ile yokluğu bir tutmuştur. Yokluğun aslında zihnin deviniminden kaynaklandığına ve varlık ile yokluğun dışında üçüncü bir kavram olarak oluştan bahsetmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Oluş, varlık ile yokluğun aynı şey olduğunu anlayan zihin tarafından oluşturulmaktadır. Tek bir ide hâlinde tezahür eden oluş, varlık ile yokluğun sentezidir. Dolayısıyla bir şey hem var olabilir hem de var olmayabilir; oluşa gelmiş yönüyle vardır, henüz oluşa gelmemiş yönüyle yoktur (Çelik, 2013: 90).

Ülken (1968: 136) başkalaşmaya, farklı olmaya, bulunmayış, mahrum oluşa göreli olarak yokluklar denemeyeceğini; yokluğun ancak varlığın tavrı olduğunu, varlığın yalnız bu şekillerde gerçekleşerek çeşitlilik kazandığını belirtir. Bundan dolayı somut varlıkların karşısında somut var olmayışlar değil, varlığın tavrı olarak oluşlar bulunmaktadır. Varlık dışında bir oluş düşünülmemesi gibi oluş dışında da bir varlık düşünülemez. Oluş, varlığın bir hâlden başka bir hâle geçmesi demektir. Bir hâlden farklı bir hâle geçiş, bunlardan birinin yok olması ötekinin doğması değil, aynı varlığın zamanda gerçekleşmesinde birbirine göre bulunmayış ve mahrum oluş hâlinde olması demektir

Sartre, somut olarak gökyüzünde ve yeryüzünde varlık ve hiçliği kendinde içermeyen hiçbir şey olmadığını belirten yokluğu, hiçlik olarak adlandırmakta; varlık ve hiçlik ilişkisini şöyle örnelemektedir (2014: 50) :

Otomobilim arıza yaparsa, karbüratörü, bujileri sorgulayabilirim; saatim durursa bu aksaklığın nedenleri konusunda saatçiyi sorgulayabilirim ama saatçi de bu sefer saatin farklı mekanizmalarına sorular yöneltecektir. Benim karbüratörden beklediğim saatçinin saatin çarklarından beklediği bir yargı değil, bir varlık açılmasıdır ve ancak bu açılmaya dayanarak sonradan bir yargıya varılabilir. Ve varlık açılması bekliyorsam bu aynı zamanda bir varlık-olmayan açılmanın olasılığına karşı da hazır oluşumdandır. Eğer karbüratörü sorguluyorsam bu karbüratörde “hiçbir şey olmamasını” da mümkün gördüğüm içindir. Böylece sorum doğası gereği varlık-olmayanın belli bir yargı öncesi kavranışını kapsar, sorduğum soru kendi kendisinde kökensel aşkınlığın fonunda bir varlık-olmayan ile varlık ilişkisidir, yani bir varlık ile varlık ilişkisidir.

Yokluktan (Sartre'nin deyişiyle hiçlik) söz edilebilmesi, yalnızca yokluğun bir varlık görünüşüne, ödünç alınmış bir varlığa sahip olmasındandır. Yokluk varlık değildir; var olmaz, oldurur (Sartre, 2014: 66). Dolayısıyla, mutlak bir yokluktan bahsedilemeyeceği, yokluğun hükümlere ait bir kavram alanı olduğu açıktır. Yokluğun hükümlerle ilişkili olması konunun odağında bireyin olduğuna işaret etmektedir. Algıyı belirleme noktasında özne konumunun belirleyici olduğu, ankette sunulan “Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.” cümlesinde de tezahür etmiştir. Söz konusu örneğin, sıralı cümle olması sebebiyle, anlamsal olarak olumsuz olup olmaması bağlam sayesinde belirlenmelidir. Bu noktada bağlamı bireyin deneyimlerle şekillenen algısı oluşturacak ve cümlenin hangi kısmının olumsuz olarak

değerlendirileceği farklılık gösterecektir. Anketi cevaplayan kişilerin % 44,7'si cümleyi olumlu, %54,9'u olumsuz olarak değerlendirmiştir.

Tablo 6: “Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	259	44,7
Olumsuz	315	54,3
Boş Bıra.	6	1,0
Toplam	580	100,0

Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte çoğunluğun cümlede son kısmında yer alan yokluğu, olumsuz olarak işaretlediği görülmektedir. Cevaplarla sınıf ilişkisi göz önünde tutulduğunda ise sınıf arttıkça iş kaygısının belirgin hâle gelmesiyle cümledeki “işe başlama” ifadesinden hareketle cümlede olumlu kabul edildiği gözlenmektedir. Bu durum, olumsuzluğun belirlenmesinde, öznenin cümlede neye odaklandığı ile doğru orantılı bir tutum olduğunu göstermektedir. Odaklandığı noktanın ise kendi “oluşturulanlar dünyasındakilerle” paralel olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda odaklanılan noktanın Türkçenin sondan eklemli olması ve soldan sağa okunması ile ilgili olduğu da düşünülebilir.

Tablo 7: “Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Sınıf Düzeyine Göre Değerlendirilmesi

	Olumlu	Olumsuz
Birinci Sınıf	58	89
İkinci Sınıf	61	76
Üçüncü Sınıf	68	75
Dördüncü Sınıf	72	75
Toplam	259	315

Locke da yokluğun algılanmasını, zihnin ürettiği ideler doğrultusunda tanımlanması dolayısıyla özne ile ilişkili saymış; yokluğun var olanda olmayı belirleme sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Algıya neden olabilecek her şey basit bir ide üretmektedir. Bu basit idenin dışsal nedeni ne olursa olsun, ayırt etme yetisi altına girince zihin ona bakar ve başka bir ide gibi onu da gerçek ve somut bir ide olarak görür; oysa onun nedeni belki de öznedeki bir yoksunluktur. Böylece sıcak ve soğuk, aydınlık ve karanlık zihindeki aynı açıklık ve gerçeklikteki idelerdir; “belki de bunları üreten nedenler duyularımızın bu ideleri kendilerinden ürettiği konulardaki yoksunluklarıdır” (Locke, 2013: 119).

İnsanlığın yaradılış gereği temel ihtiyaçlarını karşılamadan başlayarak hayatın her aşamasında var olanla ilişki kurmaktan uzak durması mümkün değildir. Bireyin var olmak koşuluyla olanı algılayıp anlamlandırması zaman ile mümkündür. Bu durum belli koşullarda oluşan olay ve olgulara yüklenen anlamların koşullar farklılaştığında değişmesine zemin hazırlamaktadır. Değişim herhangi bir eksilme, bulunmayış vb. üzerinden gerçekleştiği takdirde durum yokluk olarak adlandırılmakta ve varlığın zıttı olarak sunulmaktadır. Zihnin işleyişi bakımından eksiklik ve bulunamayışlık olumsuz bir ide gibi algılsa da bireyin yaşantısında bu durum farklılık arz etmektedir; neyin eksik ve var olanın zıttı olarak sunulduğu önemlidir. Bu noktada yoksunluğun algılanmasının, bireyin ilgisi dolayısıyla bir şeye yönelmesinden¹⁵ kaynaklandığını, söz konusu beklenti ile var olanın bir birlik içinde bulunmaması sonucunda yoksunluk kavramının oluştuğunu söylemek mümkündür.

2.3. Olumsuzluk ve Görecelilik

Anlama, bireyin çevresinde var olanlar hakkında duyu yoluyla elde ettiği verileri çeşitli zihinsel işlemlerden geçirerek bilgi hâline dönüştürme işlemidir. Dolayısıyla anlama, bireyin farkında olduğu var olanlar üzerinden gerçekleşmektedir. Farkındalığın sınırlarını da bireyin bakışının, ilgisinin nereye/neye yönelik olduğu belirlemektedir. Bu noktada anlama, bireyin tasarımı ve aynı zamanda kendini var etme tarzıdır. Odaklandığı ya da niyetlendiği veriyi kalıcılık seviyesine dönüştüren birey; kendi tasarımını, ideler dünyasını yaratır. İdeler dünyasının seçimlerden oluşması anlamlandırmanın öznel bir işlem olduğunu göstermektedir. Öyle ki Heidegger (2006: 150) anlamayı, “hâletiruhiye” olarak ifade etmiştir.

Var olanları anlamlandırma beraberinde olgu ve olayları bir diğeri üzerinden değerlendirmeyi ve yargıda bulunmayı gerekli kılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler, zihin aracılığıyla temelde haz ve acı duyularından hareketle iyi-kötü karşıtlığında sınıflandırılmakta ve dil aracılığıyla ifade edilmektedir. Dile gelmiş ifadeler de hem anlam hem de yapı bakımından olumlu ya da olumsuz bir nitelik sergilemektedir. Köken bakımından olgu ve olayların anlamlandırılmasına bağlı olarak ortaya çıkan olumsuzluk, anlam gibi öznelliğin şekillendirdiği bir kategoridir. Bu durumda öznellik hem bireyin yarattığı oluşturulanlar dünyasında hem de seçilmiş olanların sınıflandırılmasında belirleyicidir. Olumsuzluğun bireye göre değişebilirliğini tespit etmek amacıyla ankette sunulan büyük ve küçük zıtlığında (Tablo 2) büyük kavramının % 42,4; küçük kavramının ise % 49,1 ile olumsuzluğu temsil ettiği görülmektedir. Yine ankette olumsuz çağrışıma sahip eş anlamlı kelime/kelime grubu çiftlerinden hangisinin olumsuz olduğunun belirlenmesi istendiğinde “eli ayağı dolaşmak” ve “etekleri tutuşmak” deyimleri ile “soğuk almak” ve “şifayı kapmak” deyimlerinin olumsuzluğu yansıtmaya yüzdeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

¹⁵ Heidegger bunu “bakışsal ilintilendirme (interesse) terimiyle ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Heidegger, 2006: 377).

Tablo 8: “Eli Ayağı Dolaşmak ve Etekleri Tutuşmak” ile “Soğuk Almak ve Şifayı Kapmak” Deyimlerinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Eli ayağı dolaşmak	237	40,9
Etekleri tutuşmak	277	47,8
Boş Bıra.	66	11,4
Toplam	580	100,0
Soğuk almak	234	40,3
Şifayı kapmak	289	49,8
Boş Bıra.	57	9,8
Toplam	580	100,0

Tablo 8’e göre eli ayağı dolaşmaya 237 kişi % 40,9 oranında, etekleri tutuşmaya 277 kişi % 47,8 oranında; soğuk almaya 234 kişi % 40,3 oranında, şifayı kapmaya 289 kişi % 49,8 oranında olumsuz demmiştir. Temsil oranlarının birbirine yakınlığı, söz konusu kavramların önce bireye sonra da duruma göre olumluluk-olumsuzluk noktasında farklılık arz ettiğine işaret etmektedir. Öyle ki birey, kavramları değerlendirebilmek için kendi oluşturulanlar dünyasında söz konusu kavramlar için aklına gelen ilk bağlamı seçecek ve sonrasında bir değerlendirme yapacaktır.

Yine ankette temel anlamı itibarıyla olumsuz çağrışıma sahip olan “vefat etmek-ölmek”, “savaş-cenk” eş anlamlı kelimerinden hangisinin olumsuz olduğu sorulmuş ve verilen cevaplar neticesinde söz konusu kavramlardan birinin yüksek bir temsil ile olumsuz seçildiği görülmüştür.

Tablo 9: “Vefat Etmek ve Ölmek” ile “Savaş ve Cenk” Kelimelerinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Vefat etmek	60	10,3
Ölmek	433	79,8
Boş Bıra.	57	9,8
Toplam	580	100,0
Savaş	492	84,8
Cenk	46	7,9
Boş Bıra.	42	7,2
Toplam	580	100,0

Tablo 9’a göre “vefat etmek- ölmek” kelime çiftinde ölmek 463 kişiyle % 79,8 oranında, “savaş-cenk” çiftinde ise savaş 492 kişiyle % 84,8 oranında olumsuzluğu temsil etmiştir.

Örneklerdeki olumluluk ve olumsuzluk oranlarındaki farkın varlığı, kavramların bireylerin zihinlerinde daha net bir temsilinin olduğunu göstermektedir. Bu durumda her kavramın kişinin zihninde aynı netlikte olmadığı dolayısıyla kavram alanlarının da kendi içerisinde göreceli olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu netliğin kullanıma bağlı olarak ortaya çıktığı da söylenebilir. Nitekim “vefat etmek-ölmek” kelime çiftinde vefat etmenin örtmece olmasının; “savaş-cenk” kelime çiftinde de anketi cevaplayan kişilerin yaşları göz önünde tutulduğunda cenk kelimesinin kullanım sıklığının belirleyici olduğu düşünülebilir.

Seçimlerin belirlenmesinde temel neden bireyin deneyimledikleri sonucunda oluşan ideler arasındaki bağlantıdır. İdeler arasında doğal olarak mevcut olan karşılıklılık ve bağlantıyı bir arada tutmak, zihnin görevi olmakla birlikte bu ilişki bireyin vardığı hükümlerdeki birliği de yaratandır. Bunun dışında gerçekte hiç de yakın olmayan ideler, kimi insanların zihinlerinde öylesine birleşmiştir ki bunları ayırmak olanaksızdır; bunlar her zaman yan yanadır ve birinin anlığı gelişiyse birlikte eşi de ortaya çıkar (Locke, 2013: 278). Bir idenin diğer bir ideyi anımsatması sadece bireyin zihninde kodlanmış olan belli bağlamlarda mümkündür. Nitekim varlık; nesneleştirilebilecek, apaçık edilebilecek, bağlamından yalıtılıp kontrol altına alınabilecek şekilde bir şemaya veya tasarıya dönüştürülebilecek bir şey değildir. Varlığın ne olduğu içinde bulunduğu bağlam dikkate alınarak anlaşılmalı, yani varoluşsal uzamsallığında kavranmaya çalışılmalıdır (Kahraman, 2013: 15). Var olandaki bulunmayış üzerinden değer bulan yokluk, varlık gibi kendisini çevreleyen, ilişkide bulunduğu öteki öğelerle oluşturduğu belli bütünlerde anlam kazanır. Aynı zamanda olumsuzlama umulan sonuç ile elde edilen sonuç arasında bir kıyaslama yapma imkânı veren yargılayıcı bir edim düzeyinde belirecektir (Sartre, 2014: 48). Böylece olumsuzlama kişi, bağlam vb. ölçütlere göre farklılık arz ederek göreceli bir hâl alacak ve yargının bir niteliği olacaktır.

Olumsuzluğun bağlama göre değişebilirliğini tespit etmek amacıyla ankette olumsuz çağrışıma sahip ölüm temini içeren iki cümleye yer verilmiştir. Bu cümlelerden biri “Altı aydır yatalak hasta olan amcam dün gece öldü (1a).”, diğeri ise “Üst komşumuz Fatma Teyze dün gece ölmüş (1b).” cümlesidir. 1a cümlesi için olumluluk oranı % 39,8; olumsuzluk oranı % 59,7’dir. 1b’de ise olumluluk % 10,7 ile yansıtılmış; olumsuz cevabını verenlerde ciddi bir artış olduğu gözlenmiş, olumsuzluk % 88,1 ile temsil edilmiştir. Her iki örnekte de ana tema ölüm olmasına karşın 1a’da ölen kişinin yatalak hasta olması cümledeki olumsuz olarak algılanmasını etkilemiş, cümle % 39,8 olumlu olarak görülmüştür. 1a’yı olumlu 1b’yi olumsuz olarak işaretleyen kişi sayısı % 30,7’ye tekabül etmektedir. Bu durum, bir önermenin anlaşılmasında önermenin hangi şartlar altında gerçekleştiğini bilmenin önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yokluğun, çaresizliğin temsili olan ölümün bile bazı durumlarda olumlu olarak algılanabileceği, dolayısıyla olumsuzluğun göreceli bir kavram olduğu görülmektedir.

Tablo 10: “Altı aydır yatalak olan hasta amcam dün gece öldü (1a).” Cümlesi ile “Üst komşumuz Fatma Teyze dün gece ölmüş (1b).” Cümlesinin Karşılaştırılması

		1b		TOPLAM
		OLUMLU	OLUMSUZ	
1a	OLUMLU	54	175	229
	OLUMSUZ	8	333	341
TOPLAM		62	508	570

Olumsuzluğun görece olmasında gerçekte doğrudan olumlu idelerin değil de onların yokluğunun yerini tutan tatsız, sessizlik, yokluk ve benzeri adlar da vardır; bunlar tat, ses, varlık gibi gerçek ideleri onların yokluklarını imleyerek gösterirler. Burada idelere yoksunluk nedenleri yüklenirken olumsuzluk atfedilir, fakat gerçekte durgunluğun devinimden daha çok bir yoksunluk olup olmadığına karar vermedikçe herhangi bir yoksunluk nedeninden gelen idelere değer atfetmek olanaksızdır (Locke, 2013: 120). Yoksunluk barındıran kavramlara değer atfedilememesi söz konusu kavramların bağlama ve bireye göre değişebilirliğine işaret etmektedir. Nitekim olumsuzlamanın işlevi ele alınan nesnenin doğasına göre değişir. Tamamen olumlu gerçeklikler ile “olumlulukları bir hiçlik deliğini gizleyen bir görüntüden ibaret olan gerçeklikler” (yani göreceli olarak olumsuzluk ifade edenler) arasında bütün ara durumlar mümkündür (Sartre, 2014: 65). Bu noktada ankette “Masrafım yok çünkü arabam da yok (2a).” cümlesinin olumsuz olup olmadığı sorulduğunda arabanın masraflara rağmen yokluğu, erkeklerin % 42,3’ü kadınların % 29,3’ü tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Cümleyi değerlendiren erkekler arasındaki olumsuzluk oranının kadınlara kıyasla fazla olması olumsuzluğun belirlenmesinde özne konumunun önemini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 11: “Masrafım yok çünkü arabam da yok (2a).” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi

		2a		Toplam
		Olumlu	Olumsuz	
Cinsiyet	Kadın	327	136	463
	Erkek	64	47	111
Toplam		391	183	574

2.4. Olumsuzluk ve Kültür

İnsan dünya ile kurduğu bağlantıyı dil aracılığıyla ifade eder. Bu noktada dil düşüncenin göstergesi hâline gelir. Düşünce karşılaştırmalar, soyutlamalar vb. bilinç içeriklerinin değişik bileşimleriyle yargıda bulunmanın, sonuç çıkarmanın ve kavram oluşturmalarının sonucunda ortaya çıkmakta; dış çevreden gelen etkilerle bağlantı kurularak ileri düzeyde zihinsel işlemlerle

şekillenmektedir (Köknel ve Özüğurlu, 1983: 88). Düşüncenin oluşumunda dış çevrenin etkili olması, hem düşüncenin hem de düşünceyi yansıtan dilin toplumsal yapıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Her dil, kullanıldığı topluluk için özel bir mülkiyet anlamına gelmekte; geçmişten o güne dek algılama ve düşünme süreçleri dilde yansıma bulmaktadır. Diller arası farklılıklar ses, sözcük ve yapı düzeyinde kalmamakta o dili konuşan bireylerin yaşadıkları kültür ve toplumla bağlantılı olarak gerçekliği algılama, yorumlama ve aktarma biçimleri de farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılık toplumsal gerçekliği yansıtmada noktasında iki temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan biri o dili kullanan bireyin düşünme biçimlerini şekillendiren dilsel belirleyiciliktir. Diğeri ise belli bir dilde kodlanmış anlamların başka bir dilde bulunmayacağı anlayışına dayanan “dilsel göreceliliktir” (Büyükkantarıcı, 2006: 27-29).

Dil, bireyin içinde yaşadığı kültürel yapılanmanın gerekli gördüğü olguları anlamlandırmak için işler; bu işlevini düşünce aracılığıyla gerçekleştirir. Dolayısıyla zihni süreçlerden geçerek şekillenen olgu ve olayların anlamlandırılmasında toplumun koşullayıcı etkisi bulunmaktadır. Öyle ki dil, “insanların gereksinimleri için kurduğu bir müessese; milletin duygu ve düşünce hazinesini nesilden nesile aktaran duygu ve düşüncenin kabı”dır (Kaplan, 1982: 186). Duygu ve düşüncenin aktarımı, toplumsal gerçekliğin de aktarılmasını sağlamakta; bu durum aynı toplumdaki bireylerin oluşturduğu ortak bir dilsel davranışın varlığını devam ettirmektedir. Olumsuzluk da bu noktada belli bir grubun/topluluğun kodlarının kullanımını gerektiren bir dilsel kategoridir. Dil dışı gerçeklerle donanan zihin, algıladıkları üzerinden anlamlandırma yapar ve onları sınıflandırır. Sınıflandırmanın belirleyicisi genelde toplumsal gerçeklikler, özelde ise bireyin toplumsal gerçekliklerden hareketle deneyimlerini yüklediği zihnidir. Olgu ve olayların anlamlandırılmasında toplumun koşullayıcı etkisinin olması kavramlarla ilgili bir uzlaşımı, yerleşmiş bir davranış biçiminin yani tekrarlanan bir davranış türünün bulunmasını gerekli kılmaktadır (Denkel, 1984: 95). Tekrarlanan bir davranış biçimi olarak olumsuzluğun belirlenmesinde kültürün etkisini tespit etmek amacıyla ankette verilen su ve ateş ikilisinde ateşe daha olumsuz diyenlerin oranı % 83,1; suya olumsuz diyenlerin oranı ise % 10’dur.

Tablo 12: Su ve Ateş Zıt Çiftinden Olumsuz Olanın Seçilmesi

	f	%
Su	58	10,0
Ateş	482	83,1
Boş Bıra.	40	6,9
Toplam	580	100,0

Ateş, Türk kültüründe taşıdığı özellikler sebebiyle canlı olduğuna inanılan; birliğin, var oluşun simgesi olan, arındırma ve tedavi etme işlevlerinin yanı sıra ceza işlevini de barındıran, kutsal bir kültür. Ateş, hayatı meydana getirdiği gibi yok edebilmesi sebebiyle ölümlle ilişkilendirilmiş; özellikle İslamiyet'teki cezalandırma aracı olarak sunulmuştur (Düzgün, 2016: 159). Ankette ateşin Türk kültüründeki cezalandırıcı işlevinden hareketle olumsuz olarak nitelendirildiğini söylemek mümkündür. Su kültü ise Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahip olmakla birlikte tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna, suyun şifa verici, arındırıcı gücüne, ölümsüzlük vermesiyle kutsiyetine inanılmaktadır (Ayan, 2002: 627). Suyun kültürdeki yeriyle paralel olarak ankette de su olumsuz olarak değerlendirilmemiş; su ateşin söndürücüsü vasfıyla zıttı, yani olumlu olarak telakki edilmiştir.

Dil göstergeleri onları birbirini yaklaştıran ya da birbirinden ayıran benzerlikleri ve farklılıkları doğrultusunda değer kazanır. Bu sebeple göstergeler ne olduklarının yanı sıra ne olmadıklarıyla da tanımlanmakta; görünmeyen dil dışı gerçekler insan zihnini yönlendirdiğinde, düşüncenin yansması hâline gelmektedir. İnsan zihnini yönlendiren unsurların sınırları bireyin içinde bulunduğu kültür tarafından çizilmekte ve bireyin deneyimledikleriyle kalıcı hâle gelmektedir. Nitekim bir sözcüğün anlamı dilsel olarak içerdiği şey; göndergesi ise o sözcüğü kullanan kişinin ifade etmek istediği şeydir.

Dilsel ifadeleri anlamlı kılan şey, dış dünyanın yanı sıra insan zihninde bulunan düşüncelerle dilsel ifadelerin uyumluluğudur (Altınörs, 2015: 190). Aralarında bir bağlantı bulunmayan birbirinden bağımsız birtakım kavramlar; eğitim, alışkanlık ve bağlı oldukları toplulukların sürekli etkisi altında zihinlerde her zaman bir arada bulunacak şekilde birleşmişlerdir. Bu sebeple insanlar bunları birbirinden ayıramadıkları için sanki bunlar bir tek ideymiş gibi davranırlar (Locke, 2013: 282). Yapılan ankette de birbiriyle ilişkili olmayan kavramlar arasında uzlaşım bir bağlantının olduğu gözlenmiştir. Ankette on tane renk adı verilmiş, bireylerin bunları kendilerinde yansıttığı duygu itibarıyla en olumludan en olumsuz doğru sıralamaları istenmiştir. Renk tercihlerinde cinsiyet göz önünde tutulduğunda anketi cevaplayan 110 erkeğin % 31,2'si pembeyi en olumsuz renk diye nitelendirmiş; pembeyi en olumlu renk olarak işaretleyen erkek ise bulunmamıştır.

Tablo 13: Pembe Rengin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi

		Pembe		Toplam
		En Olumlu	En Olumsuz	
Cinsiyet	Kadın	32	28	60
	Erkek	0	35	35
Toplam		32	63	95

Cinsiyet ve mavi rengin ilişkisine bakıldığında 110 erkeğin % 27,2'si maviyi en olumlu renk olarak belirtmiş; erkeklerin % 0,9'u ise en olumsuz renk olarak tercih etmiştir. Seçimlerin belirlenmesinde toplumsal hayatta mavi rengin erkeği, pembe rengin ise kadını yansıttığının belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Renklerin ifade ettiği anlamlar döneme ve topluma göre farklılık arz etmekle birlikte erkek giysilerinde mavinin kullanımı geçmişe dayanan bir alışkanlıktır. Nitekim eski Türk inanışlarının izlerini taşıyan Tuvalarda çocuk tulum ve kürklerinde erkek ve kadın giysilerine özgü renk ve biçim farklılıkları bulunmaktadır. Erkek çocuklarının giysilerinde avda ve diğer uğraşlarda uğur getirdiğine inanılan mavi ve siyah renkler işlenmektedir (Lvova ve diğerleri, 2013: 200). Geçmişten gelen ritüelin günümüzde devam etmesi sonucunda oluşan kültürel kodlama, renklerin olumsuzluğu yansıttığında belirleyici olmuştur.

Tablo 14: Mavi Rengin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi

		Mavi		Toplam
		En Olumlu	En Olumsuz	
Cinsiyet	Kadın	122	2	124
	Erkek	30	1	31
Toplam		152	3	155

Ankette verilen renklerin olumludan olumsuza sıralanışında belirleyici, bireyin beğenisi olmakla birlikte bu beğeniyi şekillendiren olgunun kültür olduğu gözlenmektedir. Nitekim renklerin olumsuzluğu yansıttığı sıralamasında beyaz 1. (en olumlu) sıraya 2.72 ortalamayla; siyah 10. sıraya (en olumsuz) 7.72 ortalamayla yerleştirilmiştir. Bu durum bireylerin olumsuzluğunu belirleme noktasında daha kararlı olduğunu göstermektedir. Renklerin 1'den 10'a kadar yerleştirilme sıraları şöyledir:

Tablo 15: Renklerin Olumsuzluğu Yansıttığı Ortalamaları

1 (en olumlu)	Beyaz	2,72
2	Mavi	2,95
3	Yeşil	3,92
4	Pembe	5,13
5	Sarı	5,37
6	Kırmızı	5,55
7	Turuncu	6,35
8	Gri	7,53
9	Kahverengi	7,65
10 (en olumsuz)	Siyah	7,72

Siyahın en olumsuz renk olarak seçilmesini, toplumsal hayatta matemî çağrıştırmasının yanı sıra aynı kavram alanına dâhil olan kara¹⁶ kelimesini çağrıştırmayla da ilişkilendirmek mümkündür. Kara kelimesi renk anlamının dışında kötü, uğursuz sıkıntılı, iftira gibi olumsuz anlamlarda kullanılmakta ve kalıplaşarak aynı kavram alanı içinde karalar bağlamak, kara kara düşünmek, kara baht, kara cahil, kara kış, kara gün vb. birleşik yapılar oluşturmaktadır (TDK, 2011: 1313). Bunların dışında kara toprak ifadesinde kara renk ölümle ilişkilendirilmiş; kara bulutların bir kişi üzerinde dolaşması toplumca uğursuzluk olarak addedilmiş ve bir kişinin hakkında olumsuz bir itibar yaratmak için kullanılan karalamak fiili kara renginin taşıdığı olumsuz anlamlar çerçevesinde oluşturulmuştur (İlhan ve Kabadayı, 2015: 216).

Siyah ve siyahla ilintili olarak kara renginin anlamsal olarak zıttı beyaz ya da aaktır. Söz konusu zıtlıkta beyaz/ak olumlu anlamsal değerlere sahip olan renktir. Ak renginin, Türklerin Şamanizm etkisi altında kaldığı dönemden kaynaklanan güçlülük, ululuk ve adalet kavramını içerdığı bilinmektedir. Gökalp (1990: 55, 75), Türklerin sınıflandırmada kullandıkları tasniflerden birinin ak ve kara nitelemesiyle yapıldığını belirtmektedir. Tasnif, Çinlilerin Yang (aydınlatılmış) ve Yen (karanlık) kavramları gibi eşyayı eşit olmayan iki tabakaya ayıran anlayışa karşılık gelmektedir. Buradan hareketle Türkler kutsala ak, kutsal olmayana kara adını vermekte; ak tanrısal kutsallığı, kara şeytani kutsallığı ifade etmekte ve böylece manevî bir zıtlık oluşmaktadır. Günümüzde de toplumsal hayatta ak iyiliğin, kara kötülüğün temsili olarak yer almaktadır.

¹⁶ Karabaş (1996: 28), Dede Korkut'ta geçen renklerin simgesel anlamını çıkarmanın zor olsa da bir tek karanın öbür renklere oranla daha az sayıda anlamı dile getirmek için kullanıldığını belirtir. Bu anlamlar kötülük, kötü haber ve yıkımdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİLSEL BİR KATEGORİ OLARAK OLUMSUZLUK

Önermelerin doğruluğu üzerinden değerlendirilen olumsuzluk kavramı, mantık alanındaki ilk çalışmalarda dünya gerçekliği ile bir tutulmuş; var olan olumlu, olmayan olumsuz olarak adlandırılmıştır. Sonraki çalışmalarda ise olumsuzluk öteki üzerinden değer bulmuş ve mantıktaki önermeler şekil itibarıyla değerlendirilmiş, olumsuzluk ekinin olması tek koşul olarak görülmüştür (Horn, 2001: 32). Olumsuzluğun şekil açısından değerlendirilmesi dil bilgisine de aksetmiş; tüm dillerde olması sebebiyle de evrensel olarak nitelendirilmiştir. Evrensel olması, temelde insan zihninin işleyişi ve işleyiş sonucunda dile yansıyan çıktılarının değillenebilir olması, yani tersinlenmesi ile ilgili bir durumdur. Bu da aynı zamanda olumsuzluğun olumlu üzerinden anlam ve değer bulmasıyla ilişkilidir.

Anlam ve ona bağlı olarak oluşan değer, bireyin varlık hakkında duyu yoluyla elde ettiği verileri çeşitli zihinsel işlemlerden geçirek bilgi hâline dönüştürme işleminin sonucunda ortaya çıkar. Bireyin farkındalık sınırları içerisinde bulunan, var olanlar üzerinden gerçekleşen anlama süreci, kişiden kişiye göre değişmekte; olumsuzluk algısı da bireyin zihnini şekillendiren dil dışı unsurlar aracılığıyla oluşmaktadır. Bu noktada dilsel olarak göreceli olan bir kavramın dil bilgisel bir kategorinin adlandırılmasında kullanılarak sabitlenmeye çalışılması çelişki yaratmaktadır.¹⁷ Üstelik söz konusu dil bilgisel kategorideki işaretleyiciler, her durumda da duyu değeri olarak olumsuzluk içermemektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmalarda olumsuzluğu yapısal açıdan incelemek, yeterli olmamakta anlamsal olarak da ele almak gerekmektedir. Bu durum özellikle Türk gramerciliğinde cümlenin yapı bakımından olumlu anlam bakımından olumsuz, yapı bakımından olumsuz anlam bakımından olumlu sayılması¹⁸ gibi bir tasnif yapılmasına zemin hazırlamıştır. Olumsuzluğu işaretleyebilen gramatikal veya sözlüksel unsurlar fiilin eylem hâline dönüşmediğini veya yokluğu işaretlemektedir. Eylemin gerçekleşmemesinin ya da yokluğun yarattığı etki sonucunda ancak cümlenin olumsuzluk değeri taşıması söz konusudur.

Bu bölümde, alanyazında standart olumsuzluk işaretleyicileri olarak kabul edilen “-mA eki”, “değil” ve “yok” sözlüksel unsurlarının olumsuzluğu yansıttığı ve yansıtmadığı örnekler tarihî

¹⁷ Akbayır (2006: 136) olumlu cümle bahsinde “Türkçede ad ve eylem soylu bütün sözcükler olumludur. Bu sözcükler bazı ekler ya da sözcüklerle olumsuz biçime dönüştürülebilir.” şeklinde bir açıklama yapar. Ancak aslında olumluluk da olumsuzluk gibi göreceli bir kavramdır ve cümlelerin olumsuzluk işaretleyicisi almadığı durumlarda dahi her zaman olumlu olacağını söylemek mümkün değildir.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. (Şimşek, 1987: 202-204).

metinler aracılığıyla sunulacak; bu örneklerin kullanım düzeyindeki varlığı anket verileri ile desteklenecektir. Ayrıca olumsuzluğun standart olumsuzluk işaretleyicileri dışında söz dizimi ve söylem aracılığıyla da oluşturulabileceği yine metin örnekleri ve anket verileri üzerinden gösterilecektir.

3.1. -mA Eki

Alanyazında -mA eki standart olumsuzluk eki olarak bilinmektedir. Söz konusu ekle ilgili hem etimoloji çalışmaları hem de ekin hangi dil bilgisel kategoride bulunması gerektiğine dair çalışmalar mevcuttur. Genel itibarıyla -mA ekinin vurguyu üzerine almamasından yola çıkılarak müstakil bir kelimedenden gelişmiş olabileceği görüşü kabul görmüş ve ekin Altay dillerindeki kullanımı da göz önünde tutulmuştur.¹⁹ Söz konusu ek için çekim, yapım, çatı, genişletme, kategori, ara ek gibi pek çok adlandırma yapılmış ve bu konuda bir birlik sağlanamamıştır.

Banguoğlu (2007: 411-412), fiil çatısının altı görünüşten oluştuğunu, bu görünüşlerden birinin de olumsuzluk olduğunu ifade eder. -mA ekini fiile gelen bir çatı eki olarak değerlendiren Banguoğlu, bu ekin geldiği her eylemin olumsuz görünüşe sahip olduğunu belirtmektedir. İlhan (2005: 271) da Banguoğlu gibi -mA ekini olumsuz çatı eki olarak adlandırmakta, ekin işlevini fiil kök ve gövdelerinden sonra gelerek fiillerin anlamlarını olumsuzluk yönüyle geliştirmek olarak belirtmektedir.

Gülsevin (2004: 1278-1280), -mA ekinin vurguyu üzerine almaması sebebiyle eskiden müstakil bir kelime olması gerektiğini belirterek ek tasniflerindeki yerinin gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. O, sözlüksel bir unsur oluşturmayan ekleri kategori ekleri olarak adlandırmış ve -mA ekinin olduğu kategoriyi olumsuzluk kategorisi olarak nitelendirmiştir. Söz konusu kategori eklerinin; sözlüksel bir unsur üretmeyen, kelimelerde tür değişikliği yapmayan, cümle içinde diğer öğelerle ilişki kurma gibi fonksiyonları bulunmayan, eklendikleri kelimeye kendileri ile sınırlı kalan değişik özellikler katan ekler olduğunu belirtmiştir.

Delice (2000: 226-232) ise -mA ekini fiile gelen bir genişletme eki olarak adlandırmaktadır. Deliceye göre genişletme ekleri eklendikleri kelimeleri tür ve gösterenine etki etmeksizin sadece anlam açısından genişletmeye yaramaktadır. -mA ekinin de yapım ya da çekim eki olamayacağını belirten Delice, bu ekin sadece fiile olumsuzluk kavramı katarak genişletme işleviyle kullanıldığını dile getirmiştir.

Üstünova (2016b: 100-103), olumsuzluğun sadece ekler ve sözcükler temelinde değerlendirilmemesi gerektiğine vurgu yaparak akla gelen ilk olumsuzluk işaretleyicisinin -mA eki

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Tekin, 2003).

olduğunu ve bu ekin eylem işletme eki olduğunu söyler. Koç (1996: 96) da -mA biçimbirimini doğrudan fiil çekim eki olarak gösterir; “Eylemin çekim ekleriyle zaman, kişi, kip, sayı, olumluluk ve olumsuzluk belirterek girdiği değişik biçimlere eylem çekimi denir.” tanımlamasıyla da olumsuzluğu çekimin bir parçası sayar. Koç gibi Sebzecioğlu (2016: 222) da -mA ekinin “türetimsel ve çekimsel biçimbirimleri ayıran karşıtsal ölçütler”den²⁰ hareketle çekim eki özelliği taşıdığını belirtir.

Farklı bir adlandırma yapan Başdaş (2006: 400-406), yapım ve çekim ekleri dışında Türkçede 3. grup olarak nitelendirdiği ara eklerin varlığından bahseder. Ona göre bu eklerin bir kısmı, yapım ekleri arasında sayılmakta, ancak eklendikleri kök veya gövdelerden her zaman sözlüksel değer taşıyan yeni bir kelime türetmeyip işlevleri bakımından çekim eklerine yaklaşmaktadır. Başdaş’ın ara ekler olarak adlandırdığı ekler, temelde yapım ve çekim eklerinin bir kısmını kapsamakta; isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil, çatı ekleri ile olumsuzluk, çokluk, eski yön gösterme (+GARU), eski vasıta (+In) ve eşitlik (+çA) ekleri 3. grup ara ekler arasında gösterilmektedir.

Ergin (2004: 200), -mA ekini “i- fiili hariç bütün fiil kök ve gövdelerini işleklik sahası içine alan, fonksiyonu menfi hareketleri karşılamak, olmama ve yapmama ifade eden yapım eki” olarak değerlendirmektedir. Hirik (2015: 174-175) de, Türkçede standart olumsuzluk ekinin -mA olduğunu, bu ekin yapım eki kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Bu görüşünü -mA eki alan bazı fiil tabanlarının Türkçe söz varlığındaki başka bir fiil ile karşılanabilecek hareketleri, oluşları, kılışları meydana getirerek hem kullanım sahasını hem de anlamını genişletmesine dayandırmaktadır. Çalışmasında olumsuzluk eki almış bir fiilin başka bir fiili gerektirdiği üzerinde duran Hirik, örnek olarak ölmemenin yaşamayı, hatırlamamanın da unutmayı gerektirdiğini ifade etmiştir.

Standart olumsuzluk işaretleyicisi sayılan -mA ekinin yapısal açıdan farklı tasniflerle ele alınmasını Karademir (2009: 1347-1348), -mA ekinin hem yapım eki hem de çekim eki özellikleri göstermesiyle ilişkilendirmiştir. Bu bakış açısına göre -mA ekinin, çekim eklerine göre yerinin fiil tabanına daha yakın, fiille bağının daha içsel olması, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın akışını değiştirerek olumsuzlaması bakımından yapım ekleri ile kesişmektedir. Fiil tabanında olumsuzluk dışında kavramsal bir değişim yapmamasıyla da çekim eki özelliği göstermektedir. Olumsuzluğun kip ve çekim açısından iki ayrı şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Karademir (2009: 1369), terim olarak olumsuzluğun yer aldığı bir bildirim yapılacaksa olumsuzlamanın fiilin bildirdiği oluş ve kılışla ifade olunduğunu, olumsuzluğun da çekim ya da taban üzerinden fiile isnat edilmesi gerektiğini belirtir.

²⁰ Sebzecioğlu (2016: 223-225) bu ölçütleri zorunluluk, yaygınlık, sözdizimsel bağıntı, yeni kavram, anlamsal düzenlilik, eklenik işlev, tabana yanaşıklık, tekrarlanabilirlik, dilbilgisel yitim, erişilebilirlik, soyut anlam olarak belirlemiştir.

Kavram, bireyin anlama ve nesnelere bağlantı kurma yetisi ile dili kullanma yetisinin temeli ve ürünü olarak görülen anlam birimidir. Dolayısıyla kavram, algılanan nesnelere beyinde oluşturduğu imgelerdir ve doğrudan doğruya dil ile ilgilidir. Bu imgeler sınıflandırmaya da tabi tutulmuştur (Onan, 2014: 243). Bu noktada yapılan sınıflandırmaların doğruluğu, kavramların adlandırılmasıyla ilişkilidir. -mA ekiyle ilgili yapılan farklı yorumlar da temelde ekin temel işlevinin olumsuzlama olarak kabul edilmesi ve bu doğrultuda adlandırılmasıyla ilgilidir. Ekin işlevi, esas itibarıyla cümlede yer alan eylemin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Gerçekleşmemenin duygu değeri olumsuzluk olarak ortaya çıkmakta ve böylece önermeye yansımaktadır.

Olumsuzluk bir dil bilgisi kategorisi olarak değerlendirilse de daha çok duyuşsal içeriği olan bir terim olarak da görülür (Börekçi, 2001: 51). Duyuşsal bir terim olması sebebiyle de cümlede konuşur veya dinleyen/okuyanın varlığını ön plana çıkarmaktadır. Bireyin varlığının söz konusu olması, hem kavramın göreceli hem de olumsuzluğun kişinin duygu durumunu yansıtan bir ifade alanı olduğunu göstermektedir. Olumsuzluk tıpkı isteme, olasılık gibi ifade alanı olarak düşünüldüğünde fiilin anlamını değiştirmede sadece ekin temel işlevinin dışında farklı bir işlevle kullanmasından kaynaklı, bireyin tutumunu yansıttığı anlaşılmaktadır. Bu noktada eki, çekim eki olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak -mA ekinin temelde olumsuzlama değil de gerçekleşmemeyi anlatan bir ek olduğu düşünüldüğünde söz konusu gerçekleşmemenin zihni, gerçekleşen başka bir kavrama yönlendirmesi ile yapım eki özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. “Susma-“ fiilinin konuşmayı, “uyanma-” fiilinin uyumayı çağrıştırmasında olduğu gibi karşıt iki kavram arasındaki ilişki, kelimelerin anlamlandırılmasındaki süreci de yansıtmaktadır. Söz konusu gerçekleşmeme ya “başka bir anlama” ya da “başka bir harekete/hareketsizliğe” denk gelmekte; aynı zamanda söz varlığında başka fiillerle de ifade olunabilmektedir. (Hirik, 2015: 181). Dolayısıyla temel işlevi olumsuzlama olarak düşünüldüğünde ek, yapım eki özelliği sergilememekte; bireyde yarattığı duygu durumuna bağlı olarak farklı bir ifade alanı yansıtmakta ve çekim eki özelliği sergilediği söylenebilmektedir. Ancak duyuşsal ve göreceli bir kavramın dil bilimsel bir terim olarak sabitlenmeye çalışılmasının sonucunda ortaya çıkan bu ikilem, ekin esas itibarıyla gerçekleşmeme anlattığının kabulüyle son bulacaktır. Anlatılan gerçekleşmeme durumunun da başka gerçekleşen bir semantik alanı ifade etmesi, ekin anlamı genişletmeden çok değiştirerek yapım eki özelliği sergilediğini göstermektedir.

-mA ekinin standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak ele alınması, ekin geldiği fiillerin de olumsuz olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Korkmaz (2010: 162), olumsuz fiili “fiil kök veya gövdelerine olumsuzluk kavramı veren -mA ekinin getirilmesiyle kurulan fiil” olarak tanımlamaktadır. Gencan da benzer şekilde (1979: 298), eylemlere olumsuzluk kavramının -mA ekiyle katıldığını ve bu eki alan eylem tabanlarında işin yapılmadığını anlatıldığını ifade eder. Olumsuzluk eki almamış bütün eylemleri de olumlu olarak telakki etmektedir. Söz konusu ek, işin gerçekleşmediğini/yapılmadığını anlatmaktadır ancak bu durumun her zaman olumsuzluk

yarattığını söylemek mümkün değildir. “Kaza geçiren yolculardan hiçbiri ölmedi.” cümlesi özelinde düşünüldüğünde ifadede eylemin gerçekleşmemesine rağmen herhangi bir olumsuzluk değeri taşımadığı görülmektedir. Bunun dışında “İki kere iki beş etmez.” gibi nesnel ifadelerin yer aldığı cümlelerin de olumsuzluk yansıtmadığı söylenebilir. Söz konusu örneklerin uygun bağlamlarla olumsuzlanabileceği de unutulmamalıdır. Bu durumda olumsuzluğun ekle değil, bağlam aracılığıyla şekilleneceği aşikârdır.

Söz konusu ekin bulunduğu fiillerde, yargının gerçekleşmediğinin anlatılmasından hareketle cümlelerin anlam açısından tasnifinde de cümleler olumsuz olarak adlandırılmıştır. Yargının gerçekleşmemesi olarak olumsuzluğu açıklayan Karaağaç (2009: 207); olumsuz cümleyi de “cümle öğeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığı veya olmayacağının dil kullanımının değişik düzlemlerinde ve değişik araçlarla bildirilmesi” olarak ifade eder. Yani olumsuzluğu söz ve söz öbeklerindeki bilgilerin gerçekleşmemesi, bilginin doğru olmaması ile bir tutar. Dolayısıyla, kişiye ve bağlama göre değişebilen bir kavramın standartlaştırılmaya çalışılması şekil ve anlam ikiliğini de ortaya çıkarmıştır. Çalışmalarda şekil olumsuzluğu, bir fiilin -mA eki almadan olumlu anlam taşıyorken alınca olumsuzu yansıtması şeklinde açıklanmaktadır (Cin, 1998:2). Şekil olumsuzluğu cümlelerin tasnifi noktasında kapsayıcı olmadığından cümleler, biçimce olumlu anlamca olumsuz, biçimce olumsuz anlamca olumlu şeklinde tasnif edilmiştir.²¹ Diğer tasniflerden farklı olarak Baskakov (2017: 22), cümlenin yapısıyla ilgili bilgiler verdiği bölümde “olumsuz modalite” adlandırmasını kullanmış ve yine şekilden hareketle bu cümlelerin “konuşana göre gerçek olmayan, var olmayan eylem veya durumu bildirdiğini” ifade etmiş; söz konusu cümlelerdeki konuşurun tutumuna dikkat çekmiştir.

Şekilden farklı olarak anlam olumsuzluğu, cümlenin herhangi bir unsur olmadan duygu değeri olarak olumsuzluğu yansıtmasıdır. Cümlenin anlamı bakımından tasnifi noktasında yanlış adlandırmanın dışında sadece fiile bakarak olumlu ya da olumsuz diye bir sınıflandırma yapmak da doğru değildir. Anlam; bir bütüne bakarak anlaşılabilen, “konuşmada ya da söylemde sözcüğün aynı bağlamdaki öbür sözcüklerle kurduğu ilişkiye bağlı” olan bir kavramdır (Aksan, 2007: 160). Özçelik ve Erten’in (2005: 225) olumsuz cümle başlığı altında verdikleri “Harikulâde bir ses, azizim yıllarca arasak bulamayız.” cümlesinin sadece yüklemine bakılarak olumsuz olarak değerlendirilmesi, çelişkiyi göstermektedir.

Görüldüğü gibi standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak alanyazında yer bulan -mA ekinin esas işlevi, olumsuzlamayı değil gerçekleşmemeyi anlatmaktır. Gerçekleşmeme sonucunda fiilin cümledeki diğer öğelerle kurduğu anlam ilişkisi aracılığıyla konuşurun yansıttığı ya da okuyanın/dinleyeninin önermeye atfettiği değer, olumsuzluktur. Ortaya çıkan duygu durumu; kişinin deneyimledikleri, öğrendikleri sonucunda oluşan zihin dünyasının, uygun dilsel unsurlarla

²¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Akbayır, 2006: 136), (Şimşek, 1987: 202).

yerleştirildiği bir çerçeve aracılığıyla yansıtılmaktadır. Göreceli bir sözcüğün dil bilgisel kategorinin adı olması, hem durumun anlaşılmasını hem de sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır.

Olumsuzluk; bireyin olgu ve olaylara yüklediği anlam temelli bir yaklaşım sergilemesi sebebiyle göreceli, yokluk üzerinden de değer bulan bir niteliktir. Olumsuzluğun yokluk üzerinden değer bulması, dil bilgisel açıdan eylemin gerçekleşmediği cümlelerin olumsuz olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Her ne kadar işin yapılmaması varoluşsal açıdan bir eksiklikse de işin gerçekleşmemesinin her bağlamda konuşur ya da dinleyen üzerinde aynı olumsuz etkiyi yaratmayabilir. Dolayısıyla eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesi yanında eylemin hangi koşullarda ortaya çıkıp çıkmaması olumsuzluğu belirlemektedir. Hem tarihî metinler hem de uygulanan anket vasıtasıyla -mA ekinin geldiği fiillere hareketin, işin, oluşun gerçekleşmediği anlamını kattığı, sadece uygun bağlamlarda olumsuzluk yansıttığı tanıklanmaktadır.

3.1.1. Anket Aracılığıyla -mA Ekinin Tanıklanması

3.1.1.1. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmesi

Ankette verilen “Uçağı kaçırdığım için toplantıya vaktinde gelemeyeceğim.” cümlesi için 50 kişi % 8,6 oranında olumlu; 529 kişi % 91,2 oranında olumsuz demiştir. Burada konuşurun planladığı bir eylemi planlamadığı/istemediği bir durumdan dolayı gerçekleştiremediği anlamı yer aldığından cümlenin olumsuzluk ifade ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla eylemin gerçekleşmemesi -mA ekiyle; cümlenin olumsuzluğu ise eylemin gerçekleşmemesi ve konuşurun durumu ifade edişi ile ortaya çıkmıştır.

Tablo 16: “Uçağı kaçırdığım için toplantıya vaktinde gelemeyeceğim.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	50	8,6
Olumsuz	529	91,2
Boş Bıra.	1	0,2
Toplam	580	100,0

3.1.1.2. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

Ankette verilen “Ayşe öğünlerinde C vitaminine çokça yer verdiği için bütün bir kış hastalanmadı.” cümlesi % 95,2 olumlu, % 4,1 oranında olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla durumun gerçekleşmemesi cümleyi olumsuz kılmamakta, bağlamın durumda yarattığı etki olumsuzluğu belirlemektedir.

Tablo 17: “Ayşe öğünlerinde C vitaminine sıkça yer verdiğiinden bütün bir kış hastalanmadı.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	552	95,2
Olumsuz	24	4,1
Boş Bıra.	4	0,7
Toplam	580	100,0

3.1.2. Metinler Aracılığıyla -mA Ekinin Tanıklanması

3.1.2.1. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmesi

...anta kisre inisi eçisin teg kılınmaduk erinç oğlu kañin teg kılınmaduk erinç biligsiz kagan olurmuş erinç yablak kagan olurmuş erinç : buyrukı yeme biligsiz <ermiş > erinç yablak ermiş erinç begleri bodumı tüzsüz üçün tabgaç bodun tebligın kürlüg<in> üçün armakçısın üçün inili eçili kiñşürtükün üçün begli bodunlug yoñaşurtukün üçün türük bod(u)n ill(e)dük ilin içginu idmiş. (OA; KTD5-6).

... Ondan sonra erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz. Akılsız Hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. (Onların) kumandanları da akılsız imişler şüphesiz, kötü imişler şüphesiz. Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı devletini elden çıkarıvermiş.

Yukarıda yer alan “eçisin teg kılınmaduk” ifadesi, olumsuzluğu yansıtmaktadır. Burada dikkate değer nokta *kılınma-* fiilinin olumsuzluğu tek başına yansıtmaması bağlamdan hareketle “onlar gibi” yaratılmamış olmanın önemli olmasıdır. Dolayısıyla bu durum olumsuzluğun söz diziminden hareketle bağlama dayalı bir olgu olduğunu destekler niteliktedir. Bunun dışında Türk halkının itaatkâr olmaması devletin geleceğini etkilediğinden olumsuz olarak sunulmuştur.

... keñü tarbanka tegi türük bodunung ança koonturtumuz ança itdimiz ol ödke kuul kuullug küñ küñlüg bolmuş erti inisi eçisin bilmez erti oğlu kaniñ bilmez erti... (OA; BKD18)

...Kengü Tarban’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece örgütledik. O devirde köleler (bile) köleli olmuş idi, cariyeler bile cariyeli olmuş idi. Kardeşler ağabeylerini bilmez idi, oğullar babalarını bilmez idi.

Metinde “bilmez” fiilindeki geniş zamanın olumsuzu olan -mAz eki temelde gerçekleşmemeyi anlatmakla birlikte burada eklendiği fiilin kavram alanı itibarıyla olumsuzluğu yansıtmaktadır.

Küniñe kol[t]ğuçular üzülmedi tağı adın ağ[ı]llık koltı y[i]me birdi (İKP; 19).

Gün geçtikçe dilencilerin ardı arkası kesilmedi ve hazineden daha fazla istediler. Şehzade vermeye devam etti.

İfadede yer alan ve -mA ekiyle işaretlenen üzül- (ardı arkası kesil-) fiili ile eylemin gerçekleşmediği anlatılmakta ve olumsuzluk yansıtılmaktadır. Olumsuzluğun sebebi metnin devamından anlaşıldığı üzere hazinenin zamanla azalmasıdır.

asığlıg turur bu yoğ ol hiç ası / öküş Türkler uğmaz muniñg manisi (KB; 15)

Bu faydalı bir kitaptır ve hiçbir zararı yoktur; fakat birçok Türkler bunun manasını anlamazlar.

Anla- fiilinde yer alan -mA eki için gerçekleşmemesini anlatmakta; gerçekleşmemesinin yarattığı anlamsal çerçeve olumsuzluğu yansıtmaktadır.

iletü mañga açtı dünya sözün/ ayur körmediñgmü bu hağan yüzün (KB;82)

Gözü bana ilişince, söze başladı ve şöyle dedi: Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?

Ulu Buğra Han'ın övüldüğü bu bölümde konuşur durumundaki dünya, anlatıcıya bey olan ulu hakanı görüp görmediğini sormaktadır. Eylemin gerçekleşmediği -mA işaretleyicisi ve soru ekinin birlikte kullanılmasıyla vurgulanmaktadır ve bu kullanım temelde konuşurun eylemin gerçekleşmeme noktasında olumsuzluğun yanı sıra bir şaşkınlık yaşadığına da işaret etmektedir. Nitekim metnin devamında konuşur, hakanın bilinmemesini uyku durumuyla özdeşleştirmekte ve hakanın bey olmasıyla yaşanan olayları “Şimdi benim sözümü dinle.” diyerek anlatmaya başlamaktadır.

Sarp yorır-iken kaçılığ ata nāmerd yigit bine bilmez, bininçe binmese yig. (DK; D4, 5)

Dik yerde büyük ata korkak yiğit binemez, binince de binmese daha iyi.

Örnekte korkak insanın yiğitçe davranamayacağı, ancak bu eksikliğin olumsuz olarak algılanmaması gerektiği; bu durumda ata binmenin daha olumsuz olacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla ata binmek kavramında olduğu gibi olgu ve olayların uygun bağlamlar aracılığıyla olumsuzlanabildiğini söylemek mümkündür.

Anda dahi erem bigem diyü öginmedüm /Öginen erenleri hoş görmedüm (DK; D277, 8-9).

O zaman dahi bey olduğum için övünmedim; övünenleri de hoş karşılamadım.

İlk cümlede konuşur, övünmenin doğru olmadığını bu nedenle durumundan dolayı övünmediğini, bunu yapanları da hoş karşılamadığını belirtmektedir. Dolayısıyla olumsuzluk, sözü edilen eylemin kavram alanına göre gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olacaktır.

Yalujuçça oğul görünmez bağrım yanar (DK; D24, 9)

Sadece oğul görünmediğinde bağrım yanar, üzülürüm.

Dirse Han'ın eşi oğlunun ilk avından dönmemesi üzerine Dirse Han'a sadece oğlunu görmediğinde üzüntü çekeceğini söyler. Söz konusu cümlede gerçekleşmiş bir olaydan kaynaklanan olumsuzluk bulunmamakta olası bir olumsuzluk sezdirilmektedir. Öyle ki anne oğlunu görmediği takdirde bağıryanacak, görürse sorun olmayacaktır.

İy kâşki ol gün ki ecel dikenini ayağına batdı, zamân eli helâk kılıcını başuma çala-y-ıdı; tâ ki bu gün içinde sensüz cihanı gözüm görmeye-y-ıdı ki, toprağın üstinde başuma toprak yummayaydum (GT; 56a, 6-8).

Ey, keşke ecel dikeninin ayağıma battığı zaman ölüm kılıcı başıma çalındı ki bugün sensiz olan dünyayı gözüm görmeseydi de toprağın üstüne başımı kapamasaydım.

Metindeki öznenin dileği, sevdiğinin olmadığı bir dünyada yaşamamaktır; ancak cümlede yer alan “keşke, görmeye-y-ıdı” ile “yummayaydum” sözlüksel unsurları, öznenin isteğinin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Gerçekleşmemiş dilek kişinin duygu durumunu yansıttığı için olumsuzluk kategorisinde değerlendirilebilir. Aynı şekilde “N’olaydı şunlar benim Öaybum isterler, yüzüni iy gönül alıcı mahbûb görelerdi; tâ ki nazarında turunc yirine bî- haber ellerin tograyalardı (GT, 56b, 4-6).” cümlesinde de konuşurun olmasını istediği ancak gerçekleşmeyen bir durum söz konusu olduğundan olumsuzluk mevcuttur.

Çara Hânın uluğ hâtûnıdan bir oğlu boldı. Kôrki ay kün artuğ. Üç kiçe kündüz anasını immedi. Her kiçe ol oğlan anasınığ tüşige kirip aytur irdi: Ey ana müsülmân bolğil, eger bolmasanığ ölsem öler men siniğ imçekiğni immes men tip aydı (ŞT; 70a, 10-14).

Kara Hanın büyük hanımından bir oğlu oldu. Güzelliği ay ve güneşten fazlaydı. Üç gün üç gece annesini emmedi. O oğlan her gece annesinin düşüne girip ‘ey ana Müslüman ol, eğer olmazsan ölsem de ölürüm, senin memeni emmem demiş.

İfadede iki yerde im- fiiline -mA eki getirilerek ilkinde eylemin gerçekleşmediği, ikincisinde belli bir şarta bağlı olarak eylemin gerçekleşmeyeceği konusundaki kesinlik belirtilmiştir. İlk cümlede, eylemin gerçekleşmemesi bebeğin aç kalmasıyla ilişkilendirildiğinden olumsuzluğu yansıtmaktadır. İkinci cümlede de olası açlık durumuna bağlı olarak olası bir olumsuzluk söz konusudur.

Divân İsfahânın daruğalığını sevdâğerniğ atığa bitip, mühr kılıp kılığa berdi. Sevdâğer kırkanından söz ayta bilmey yarlığını alıp başığa sançdı. Kôrünüşde olturğan halk hem kırkıncın hiç nimerse ayta bilmediler (ŞT; 77a, 11-14).

Divan Isfahan'ın idaresini tacirin adına yazıp, mühürleyip eline verdi. Tacir korktuğundan hiçbir şey söyleyemeyip buyruğu alıp başına koydu. Mecliste insanlar da korkudan bir şey söyleyemediler.

Kalaç halkının Şiran isimli birini padişah yapmasından bir süre sonra Şiran ölür ve yerine Merdan geçer. Merdan hızlı ancak akıllı olmayan biridir. Bir gün parası çalınan bir tacir adalet istemek için gelir. Parayı çalan tacirin İsfahanlı olduğunu öğrenen Merdan, İsfahan'ın yönetimini hırsız tacire verir. Mecliste bulunanlar, yaşanan olay karşısında hiçbir şey diyemezler. İfadede söyle- fiilinin eyleme dönüşmediği işaretlenmiştir. Olumsuzluğu yansıtan durum ise söz konusu cümlede olayın korkudan gerçekleşmediğinin belirtilmesidir.

...kamuğ kazganıglı ajun malını /yiyümedi bardı körüñg halini / tişisi kalıp bir adın er bile / ol anda yatıpan birür sanını (AH; 273-276).

Dünya malını kazananların hepsi yiyemeden gitti, hâllerini görün; karısı başka bir erkek ile kalıp onun yanında yatarak vücudunu verir.

Metinde yer alan “dünya malını yiyemedi” ifadesi, hem konuşur için hem de özne açısından olumsuzluk taşımaktadır. Özne açısından gayesini gerçekleştirmediği, konuşur açısından ise özne böyle bir gayeye sahip olduğu için olumsuzluk söz konusudur. Dolayısıyla olumsuzluğun kişiden kişiye olduğu gibi bakış açısına göre de değişebileceğini söylemek mümkündür.

Bu yétti yıldın soñ yana yétti yıl kelgey kim kökdin yamğur yağmağay, yerdin kök yaş önmegey. Ol yétti yılda yığanmı bu yétti yılda yégeyler (KE; 90r, 17-19).

Bu yedi yıldan sonra gelecek olan yedi yılda gökten yağmur yağmayacak, yerden ot bitmeyecek. O yedi yılda biriktirilenler bu yedi yılda yenecek.

Reyyan isimli hükümdarın rüyasını yorumlayan Yusuf, gelecek yedi yılda yağmur yağmayacağını, yerden bir şeyin bitmeyeceğini, daha önceden toplanan ürünlerin kurak geçecek yedi yılda tüketileceğini, söyler. -mA ile işaretlenerek eylemlerin gerçekleşmeyeceği anlatılmıştır, bu gerçekleşmeme durumu kuraklığı yansıttığından önerme olumsuzdur.

3.1.2.2. -mA Ekinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

... eçimiz kazanmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin türük bodun üçün tün udımadum küntüz olurmadım inim küül tigin birle eki şad birle ölü yitü kazgantım (OA; BK D22).

Amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturdum; kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile ölesiye yitesiyeye çalıştım, çabaladım.

Örnekte geçen “tün udımadum” ile “küntüz olurmadım” kelime gruplarında yer alan -mA eki eylemin gerçekleşmediğini yansıtmakta, ancak eylemin gerçekleşmemesi Türk halkının adının yok olmasını engellediği için olumlu bir anlamsal çerçeve çizmektedir.

neçe kördüm ere isizler işi /ozu bolmadı ay biligli kişi (KB; 248)

Kaç defa gördüm ey bilgili kişi; kötülerin işi asla ileri gidemedi.

Önermede bulunan -mA işaretleyicisi eylemin gerçekleşmediğini anlatmakla birlikte eylemin anlamsal çerçevesi ve öznenin konumu gereği bu gerçekleşmeme durumu, olumluluğu yansıtmaktadır.

kılmaz özüm bu kamuğ il işin / maña er kerek tir bilir iş başın (KB; 422)

Memleketin her işini kendim yapamam, yanımda bu işleri yapabilecek biri gereklidir.

Cümlede yer alan -mA işaretleyicisi işin gerçekleşmediğini yansıtmakta; bu durum herhangi bir olumluluğu ya da olumsuzluğu ortaya çıkarmamaktadır. Konuşur burada gerçekleşmeyecek bir durum bildirmekte, önerme konuşur açısından bir duygu değeri yansıtmamaktadır. Dolayısıyla standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak adlandırılan -mA ekinin temel işlevi, eylemin gerçekleşmediğini/gerçekleşmeyeceğini belirtmektir. Söz konusu gerçekleşmeme her zaman olumsuzluk yansıtmadığı gibi olumluluğu da yansıtmayabilir.

Hey hey dayalar babam maña ben seni yüzi niğablu Beyrege virmişem dir-di, olmaya kim bu ola, mere çağırırñ haberleşeyim didi. (DK; D78, 1-2)

Hey dadılar, babam beni yüzü örtülü Beyrek'e verdiği söyledi, bu o olmasın, çağırın konuşayım.

Bamsı Beyrek, beşik kertmesi Banu Çiçek'in çadırının önüne gelir. Banu Çiçek gelen beyin kim olduğunu anlamaz ve öğrenmek için birini gönderir. Yanındakiler bu yiğidin yüzünün nikaplı olduğunu söyleyince Banu Çiçek "Babam beni yüzü örtülü Beyrek'e verdiği söyledi, bu o olmasın, çağırın konuşayım" der. Buradaki "olmaya kim bu ola" söz diziminde kullanılan standart olumsuzluk işaretleyicisi cümleyi olumsuzlamaktan ziyade anlamsal olarak konuşurun söylediğine dair bilgisini yansıtmaktadır. Türkiye Türkçesinde benzer bir yapı olarak "Ayşe eve gelmiş olmasın?" cümlesi verilebilir. Bu cümlede de olumsuzluk eki ile işin gerçekleşmemesi değil işin gerçekleşme ihtimali vurgulanarak "gelmiş olabileceği"ne gönderim yapılır.

Dirse Hanuñ oğlançuğı üç dañı ordu uşağı meydanda aşuğ oynarlar-idi. Buğayı koyu virdiler, oğlançuklara kaç didiler. Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Hanuñ oğlançuğı kaçmadı... (DK; D16, 3-5).

Dirse Han'ın oğlu kabiledaki üç oğlanla meydanda oyun oynuyorlardı. Bu sırada boğayı da meydana bırakıp, oğlanlara kaçın, dediler. O üç oğlan kaçtı, Dirse Han'ın oğlu kaçmadı.

Burada olumsuzluk işaretleyicisi olsa da eylemin gerçekleşmemiş olması semantik olarak olumsuzluğu yansıtmamaktadır. Hatta hikâyenin devamında oğlanın boğayla dövüşüp yenmesi sonucunda Dede Korkut'un oğlana isim verdiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla öznenin boğadan kaçmayıp dövüşmesi onun için olumlu bir durumdur.

Yürlü kara tağlaruñ yıkılmasun. Kölgelüçe kaba ağacıñ kesilmesüñ, kamın ağan görklü süyuñ kırımasun, kanatlaruñ uçları kırılmasun... (DK; D35, 3-5).

Kara dağların yıkılmasın, gölgelik veren ağacın kesilmesin, kan gibi akan suyun kurumasin, kanatlarının ucu kırılmasın.

Hikâyenin sonunda söylenen bu duada morfolojik olarak yer alan -mA eki olumsuzluğu vurgulamak için değil, eylemin gerçekleşmemesi için kullanılmıştır. Nitekim eylem gerçekleşmediği takdirde ifade edilen dileklerin karşılık bulması arzu edilendir.

İy kerîm pâdişâh ki, ğayb hazînesinden kâfiri ve tersâyı vazîfe-hôr kılduñ; dostlaruñı kaçan maħrum kılasun ki düşmenlerüñe nažaruñ eksük itmezsin? (GT; 2a, 5-7).

Ey cömert padişahım gizlilik hazinesinden kâfiri ve Hristiyanı rızıklandırdın; düşmanlarından ilgisini eksik etmeyen dostlarını nasıl mahrum bıraksın.

Örnekte yer alan sıralı cümlelerde ana düşünce padişahın cömertliğidir. Bu noktada padişahın düşmanlarını dahi rızıklandırırken dostlarını mahrum etmeyeceği vurgulanmıştır. İşin gerçekleşmeyeceği “kaçan maħrum kılasun” kelime grubuyla ifade edilmiş; seçilen eylemin kavram alanı itibarıyla gerçekleşmemesi olumlu bir çerçeve çizmiştir.

köñgüldin çıkarğıl tavar suklıķın / keğim birle tap tut karın tokluķın /çıĝaylık yarınlık azuķ yoķluğu /çıĝaylık tip ayma tavar yoķluğuñ (AH; 1885-1888).

Mal hırsını gönülden çıkar, giyim ve karın tokluğu ile iktifa et; fakirlik yarının azığının yokluğudur, mal yokluğuna fakirlik deme.

Burada genel olarak öğüt verilerek yapılmaması gereken davranışlar dile getirilmektedir. Eylemlerin gerçekleştirilmemesinin gerekliliği -mA işaretleyicisi ile anlatılmaktadır. Dikkat çekici olan nokta ise mal yokluğu olumsuz olarak değerlendirildiği hâlde konuşur muhatabından olumsuzluk olarak değerlendirmemesi gerektiğini söylemiş; yokluğu olumlamıştır. Nitekim metnin devamında insanın dünya malından ihtiyacı kadar yararlanması gerektiği anlatılmakta; bu durumda ihtiyaçtan fazlasının var olmaması da olumsuzluk olarak nitelendirilmemektedir.

Mevlî taŖâlâ Âdemĝa uyķu kemişti, ođaĝlı uyķulı arasında Âdemnüñ sittin eyegüsündin yanındın Ĥavvâni yaratdı. SuŖâl: Ĥavvâni Âdemdin ođaĝlı uyķulı arasında yaratmaķĝa ĥikmet ne erdi? Cevâb: Âdem ođaĝ bolsa eyegüsi aĝrıĝay erdi ol sebeddin Ĥavvâni düşmân tutĝay erdi, eger uğıyur bolsa özindin yaratılĝanın bilmese anı sevmeĝey erdi (KE; 7v, 6-13).

Mevla, Âdem'e uyku vermişti, uyanıklıkla uyku arasında Âdem'in altmış kaburga kemiğinin yanından Havva'yı yarattı. Havva'yı Âdem'in uyanıklıkla uyku arasında olduğu bir zamanda yaratmasındaki sebep nedir? Âdem uyanık olsa kemiği ağrıyacak o sebepten Havva'ya düşman olacaktı, eğer uyuyor olsa kendinden yaratıldığını bilmese onu sevmeyecekti.

İfadedeki soruya verilen cevapta olumsuzluğun oluşabileceği durumlar dile getirilmiştir. Cümlede ortak öge olarak kullanılan ve geldiği fiili birleşik zamanlı çekime sokan i- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenmesi eylemin geçmişte gerçekleşmediğini anlatan bir dizimdir. Yani fiil+ sıfat fiil eki+ i- fiili+ görülen geçmiş zaman eki (tutğay erdi, sevmeĝey erdi) eylemi tersinleyen bir dizilimdir. Şimşek (1987: 205-206) bu konuda şunları söylemiştir:

Türkçe eylemlerin kimi bileşik çekimlerinde olumluluk olumsuzluk açısından biçim içerik karşıtlığı görülmektedir. Özellikle gelecek zamanın anlatılmasında olumlu eylemler olumsuz, olumsuz eylemler olumlu anlam bildirmektedir. Bu da Türkçe cümlelerin olumluluğu olumsuzluğu konusunda ayrı bir boyut oluşturmaktadır.

Metinde, anlatıcının belirttiği amaç doğrultusunda eylemlerin tersi söylenmiş, yani eylemler tersinlenmiş ve önerme olumsuz bir değer yüklenmemiştir. Nitekim Âdem uyanık olmadığı için Havva'ya düşman olmamış, uyumadığı için de sevmiştir.

Bir kapuya yönel ki kamu âsî vü mücrim / Dilden ana yönele dimez kime ana dur (TE; 25a, 19)

Öyle bir kapıya yönel ki bu kapı suçlu ve asi olanların dahi yöneldiğinde kimsenin onları durdurmayacağı bir kapı olsun.

Söz konusu örnekte anlatıcı, kişinin sözünün dinlenmesi için öğütler vermekte; kapı metaforu ile kişinin hedef ve amaçları anlatılmaktadır. Bu noktada kişinin hedeflerini iyi belirleyip bu doğrultuda hareket ettiğinde kimsenin onu durdurmayacağı ifade edilmektedir. Kişinin hedeflerine ulaşma noktasında herhangi bir engelle karşılaşmaması da olumsuzluk yansıtmamaktadır.

3.2. Değil Kelimesi

Değil, alanyazında isim cümlelerinde yer alan ve ek fiilin olumsuzunda kullanılan kelimedir. Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 608), “cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci yüklemi, aralarından bazılarına olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan kelime” şeklinde tanımlanmaktadır. Sami (2004: 615), değil için iki anlam vermiş; birincisinde “nefy edatı olup fiil-i isnadiyeye dâhil olur” açıklamasıyla değil'i kelime türü olarak edat kategorisinde değerlendirerek cümlede fiil gibi işlem gördüğünü belirtmiştir. İkinci olarak da “iki şeyden birini nefy ve diğerini isbata yarayıp harf-ı rabıt (...) gibi kullanılır.” açıklamasını yaparak değil kelimesinin işlevine dikkat çekmiştir. Kaşgarlı Mahmud (2006a: 393; 2006b: 153); tegül'ün Arguların “dağ ol” sözünden alındığını; “dağ ol'un ise Arguca yok, değil” anlamında olduğunu söyler. Kaşgarlı Mahmud'a göre bu kelimeyi Oğuzlar, Argulardan ödünçlemişler ve “dağ/dhağ ol” yapısını “tegül'e” çevirmişlerdir. Söz konusu ödünçleme Oğuzların Argularla komşu olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Değil'in kelime anlamının yanı sıra kelime türü olarak hangi kategoriye dâhil edileceği noktasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Banguoğlu (2007: 372) değil'i gerçekleştirme zarfları başlığı altında “doğrudan doğruya sıfatın varlığı-yokluğu, fiilin olup bitmesi ile ilgili zarflar” sınıfında ele almıştır. Deny (2012: 393) değil'i olumsuzluk zarfı olarak değerlendirmektedir. Ona göre fiil kiplerinin olumsuzluğu özel bir yapım eki ile yapılmaktadır. Ancak olumsuzluk daha etkili ifade edilmek istendiğinde fiilin gövdesi ile son ek arasında değil zarfının yerleştirildiğini belirtir ve böyle cümlelerin isim cümlesi olduğunu ifade eder.

Öte yandan Ergin (2004: 357), değil'i sona gelen edatlar bahsinde ele almış, bu edatların dil birliklerini birbirine bağlama görevini üstlendiği üzerinde durmuştur. Karahan (2010: 105), değil'i edat olarak ele almış hem isim cümlelerini hem de fiil cümlelerini olumsuz yaptığını söyleyerek isim cümlesi için "Söylediğin türküler bizim türkümüz değil"; fiil cümlesi için "Hiçbir şey lisan kadar bir ağaca benzer değildir." örneklerini vermiştir. Şimşek de değil'i edat olarak değerlendirmiş ve değil'in yer aldığı cümlelerin eylem cümlesi sayılması gerektiğini belirtmiştir (1987: 192):

Ad yüklemelerini olumsuzlaştıran değil sözcüğü, çekimli eylemlere de geçmiştir. Olumlu eylemlerden düz olumsuz, olumsuz eylemlerden biçimce olumsuz anlamca olumlu yüklem kuran bu yardımcı sözcüğün, eylemi; adlaştırmacı bir etkisi yoktur. Bundan dolayı değil ilgecinin yer aldığı eylem yüklerini salt bu olumsuzluk ögesi yüzünden ad yüklemi olarak değerlendirmek yanlıştır.

Korkmaz (2009: 1099; 2010: 162), değil kelimesini "olumsuz bir ad" olarak nitelendirmekte; değil'i kelime türü olarak edat bahsine dâhil etse de bağlaç olarak kullanımlarını da ele almaktadır. Özmen (1995: 317) de Korkmaz gibi, değil'in kelime çeşidi olarak biri edat biri de bağlaç olmak üzere iki temel kullanımının varlığına işaret eder. Buna göre değil hem ek fiilin olumsuzluğunda hem de fiil çekimlerinde kullanılmaktadır. Özmen'e göre değil, isim ile ek fiilin arasına girerek ek fiilin olumsuzluğunu kurmakta, fiil kiplerinin çekiminde ise kip ekleriyle şahıs ekleri arasına girerek olumlu fiil çekimlerini olumsuz, olumsuz fiil çekimlerini de olumlu yapmaktadır. Değil'i bağlaç olarak değerlendiren Tikel (2004: 65), bağlaç olarak kullanımının dışında iki işlevine daha dikkat çekmektedir. Buna göre değil kelimesi, i- fiilinin olumsuz çekimini sağlamanın yanı sıra ünlem olarak da metinlerde yer almaktadır.

Görüldüğü gibi değil kelimesi alanyazında olumsuzluk bildiren; edat, zarf, bağlaç, ünlem işlevlerinde kullanılan bir unsur olarak ele alınmaktadır. Söz konusu kelime isim cümlelerinin sonunda yer aldığı zaman bir bildirimde bulunmakta; önermede bulunan yargıyı tersinlemektedir. Bu tersinlemenin her zaman anlamsal olarak olumsuzluğu yansıttığını söylemek mümkün değildir. Değil, fiil cümlelerinin sonunda yer aldığı ise isim cümlelerinde olduğu gibi yargıyı tersinlese de temelde farklı bir anlama vurgu yapma amacı yatmaktadır. Bu tarz cümlelerde odak noktası değil'in üzerinden fiilin bitmemişliğine doğru geçiş yapar ve farklı ifade alanları vurgulanır. Bu durum aynı zamanda temel belirleyicinin kişinin deneyimledikleri olması sebebiyle olumsuzluğun ifade edilmesinin sabitlenemeyeceğini de göstermektedir.

Değil'i olumsuzluk koşacı olarak adlandıran Üstünova (2016b: 106, 108), fiil cümlelerinde -mA eki yerine değil'in kullanılmasındaki amacın anlamsal fark yaratmak olduğunu belirtir. Üstdilsel olumsuzluk" olarak adlandırdığı bu durum ile cümleler meydan okuma, büyülenme, öz güven, sitem vb. duyguları iletmektedir. Dolayısıyla cümlelerde mantıklı bir önermenin reddi

olabileceği gibi bağlamın bir yönünü farklı işlevler dolayısıyla reddetme de mümkündür (Horn, 2001: 254).

Emeksiz (2010: 6,12), Türkçede filleri olumsuzlamanın iki yolu olduğunu bunlardan birincisinin -mA eki ile ikincisinin de değil vasıtasıyla yapıldığını belirtir. Buna göre değil isim ve sıfat soylu yüklemeleri olumsuzlamak için kullanılmakta; fiil cümlelerine geldiğinde ise değil aracılığıyla güçlü bir reddetme yapılmaktadır. Emeksiz, pragmatik özellik sebebiyle öznenin belli durumlarda değil'i tercih ettiğini belirterek değil'in kuvvetli bir reddetme taşıdığı için kesinlik ifade ettiğini vurgulamaktadır.

-mA ve değil'in arasındaki anlamsal farkın temelde derin yapıdaki dönüşüm kurallarından ortaya çıkmasına karşın her iki yapının anlamsal olarak birbirinden farklı olduğunu belirten Taylan (1984: 159, 166), olumsuzluk işaretleyicilerini iç ve dış olarak ayırmaktadır. Buna göre -mA eki iç, değil dış olumsuzluk işaretleyicisi olarak belirlenir. İç olumsuzluk bildirim amaçlı kullanılırken dış olumsuzlukta varsayılanın reddi söz konusudur.

Öznenin -mA yerine değil'i tercih ederek öznel bir tutum sergilemesi aynı zamanda olumsuzluk işaretleyicilerinin konuşurun önerme karşısındaki tutumunu yansıtan bir araç olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla olumsuzluğun öznenin tutumuna bağlı olarak değişen, konuşurun durum karşısındaki düşüncesini yansıtan anlamsal bir ulam olan kiplik işaretleyicisi olduğu söylenebilir.²² Değil kelimesinin yer aldığı fiil cümlelerinde olumsuzluk çoğunlukla konuşurun önerme karşısındaki bilgisinin derecesini yansıttığı noktalarda kiplik işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Olumsuzluk işaretleyicisi önermeyi yadsımdan ziyade ona yeni bir kiplik anlamı yükleyerek kiplik ve olumsuzluk etkileşimi ortaya çıkmaktadır (Çürük, 2010: 69). Olumsuzluk bir kiplik işaretleyici olarak kullanıldığında önermede özneye ait kabuller, çıkarımlar ve varsayımlar yansıtılmaktadır. Zihnin dışı yansımaları olarak da görülebilecek bu durum, öznel bir görünüm sergiler.

Uzun'a göre (2010: 92) "öznellik (subjectivity) bir metin tümcesinin önermesel içeriğinden sorumlu kaynağın (responsible source) tümcenin üreticisi olduğu durumlar"da ortaya çıkar. Konuşmacıya veya kişiye bağlı olarak en az çıkarım gerektiren ifadeler nesnel iken öznellik, konuşmacının sunduğu bilgiye dair tutumunu belli edecek işaretleyiciler vasıtasıyla oluşur (Almedia ve Ferrari, 2012: 112). Bunun dışında öznellik ve nesnellik arasındaki temel fark öznelliğin, konuşma ortamı ve zamanı bakımından sınırlı olmasıdır (Papafragou, 2006: 1695). Dilsel işaretleyicilerin örtük noktayı görünür kılmaya çalıştığı durumlarda ortaya çıkan öznellik, ifadenin anlamına ve ifade edilene dair bilginin derecesine göre belirlenmektedir. Bu noktada

²² Emeksiz (2010: 8), bu durumu "metalinguistik olumsuzlama" olarak adlandırmaktadır.

bireyin algısı doğrultusunda şekillenen bir dilsel kategori olarak olumsuzluk da özneliğin belirlenmesinde kullanılan işaretleyicilerden biridir.

Değil'in yer aldığı fiil cümlelerinde fiilin gerçekleşme/gerçekleşmeme olasılığı konuşurun zihninde derecelendikten sonra uygun dilsel unsurlarla işaretlenir ve ifade bulur. Söz konusu derecelendirme ihtimalden kesinliğe doğru bir yol izlemekte ve kullanılan zaman eki ile olumsuzluk eki bu noktada belirleyici olmaktadır. Hirik (2014: 365), olumsuzlukla kesinlik arasındaki kipsel arka plana dayanan ilişkiyi derin yapı- yüzey yapı meselesiyle ilişkilendirmekte; önermelerdeki olumsuzlukla kesinlik semantiğinin ortak işaretleyicilerle sağlanmasını bunun göstergesi olarak değerlendirmektedir. Bu noktada derin ve yüzey yapıdan ziyade kesinlik ve olasılık kavramlarının anlamsal karşıtlığını hatırlamak gerekmektedir.

İnsan algısı, düşüncesi ve bilgisi dünyada var olanlar üzerinden şekillenmekte; var olan her şey de temelde birbirinin aynı olmayan, fakat birbirini tamamlayan karşıt özelliklerden oluşmaktadır. Bilgi edinme süreci, öncelikle aynı olan sonra da aynı olmayan ideler üzerinden anlamlandırılmayla gerçekleştirilmektedir. Var olanın benzerinde olmayan nitelikler, yani yoksunluk üzerinden değer bulması, karşıt olanın olumsuz olarak algılanmasına neden olmuş; bu durum önermelerde karşıtlığı oluşturan kavramlardan birinin olumsuzluğu temsil etmesiyle tezahür etmiştir. Dolayısıyla önermeyi sunan kişi kesinliği ifade edeceği zaman olasılığı yadsıyarak kesinliği vurgulayacak, olasılığı sunacağı zaman da kesinliği yadsıyacaktır. Konuşur bunu yaparken değil kelimesini kullanarak aslında bir bildirimde bulunacaktır. Bildirimin sonucunda oluşan duygu değerinin olumsuz olabileceği gibi olumlu olması da mümkündür. Bunun yanı sıra değil'in kiplik işaretleyicisi olarak başka bir ifade alanını işaretlemesi de söz konusudur.

3.2.1. Anket Aracılığıyla Değil Kelimesinin Tanımlanması

3.2.1.1. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi

Ankette yer alan “Bugün hava güzel değil.” cümlesi için 48 kişi % 8,2 oranında olumlu; 533 kişi % 91,6 oranında olumsuz demiştir. Söz konusu isim cümlesinde değil'in cümledeki önermeyi reddetmesi, reddedilen unsurun da olumlu bir duyguyu yansıtmaya sebebiyle genel itibarıyla cümle olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 18: “Bugün hava güzel değil.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	46	8,2
	f	%

Olumsuz	533	91,6
Boş Bıra.	1	0,2
Toplam	580	100,0

3.2.1.2. Değil Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

Ankette verilen “Toplantıya gitmiş değilim./ Toplantıya gidecek değilim./ Toplantıya gidiyor değilim.” cümlelerinin sırasıyla “gitmedim/gittim/ara sıra gittim; gitmeyeceğim/gideceğim/ belki gideceğim; gitmiyorum/gidiyorum/ara sıra gidiyorum” ifadelerinden hangisine karşılık geldiğinin belirlenmesi noktasında çıkan değerler şöyledir:

Tablo 19: “Toplantıya gitmiş değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmedim	528	91,0
Gittim	14	2,4
Ara sıra gittim	37	6,4
Boş Bıra.	1	0,2
Toplam	580	100,0

Tablo 20: “Toplantıya gidecek değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmeyeceğim	547	94,7
Gideceğim	21	3,6
Belki gideceğim	9	1,6
Boş Bıra.	3	0,1
Toplam	580	100,0

Tablo 21: “Toplantıya gidiyor değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmiyorum	473	81,6
Gidiyorum	15	2,6
Ara sıra gidiyorum	89	6,4
Boş Bıra.	3	0,5
Toplam	580	100,0

Yine ankette verilen “Sinemaya gitmemiş değilim.²³ / Sinemaya gitmeyecek değilim./ Sinemaya gitmiyorum değilim.” cümlelerinin sırasıyla “gitmedim/gittim/ara sıra gittim; gitmeyeceğim/ kesin gideceğim/ belki gideceğim; gitmiyorum/gidiyorum/ara sıra gidiyorum” ifadelerinin anlamsal olarak neye karşılık geldiği aşağıdaki oranlarla temsil edilmiştir:

Tablo 22: “Sinemaya gitmemiş değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmedim	9	1,6
Gittim	298	51,4
Ara sıra gittim	272	46,9
Boş Bıra.	1	0,1
Toplam	580	100,0

Tablo 23: “Sinemaya gitmeyecek değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmeyeceğim	8	1,4
Belki gideceğim	405	69,8
Kesin gideceğim	164	28,3
Boş Bıra.	3	0,5
Toplam	580	100,0

Tablo 24: “Sinemaya gitmiyorum değilim.” Cümlesinin Değerlendirilmesi

	f	%
Gitmiyorum	4	0,7
Gidiyorum	219	37,8
Ara sıra gidiyorum	356	61,4
Boş Bıra.	1	0,2
Toplam	580	100,0

Üzerinde durulması gereken nokta “fiil+ sıfat fiil eki +değil yapısı ile sunulan cümlelerin için gerçekleşmediği noktasında kesin bir bilgi sunmasıdır. Banguoğlu (2007: 454) da, bu yapıyı olumsuz çevrik kipler olarak adlandırmakta ve daha kesin bir olumsuzluk inceliği taşıdığını

²³ Çürük (2014b: 194), “fiil+ olumsuzluk eki +sıfat fiil eki +değil” dizilimini çift olumsuzluk olarak adlandırmaktadır.

belirtmektedir. Demir (2015: 228) de benzer bir yorumla çalışmasında -miş değil yapısının “geleceğe yönelik gerçekleşmesi imkânsız durumlar”da kullanıldığını ifade eder.²⁴

“fiil+ olumsuzluk eki +sıfat fiil eki +değil” yapısında ise iki olumsuz unsurun yan yana gelmesiyle eylemin gerçekleştiği ifade edilse de özde derecelendirme yapılarak eylemin gerçekleşme aralığı ve olasılığı vurgulanmaktadır. Nitekim “Toplantıya gidecek değilim.” cümlesi en yüksek oranda % 94,7 ile gitmeyeceğim’e karşılık gelirken “Sinemaya gitmeyecek değilim.” cümlesi % 69,8 ile belki gideceğim’e karşılık gelmiştir. Aynı zamanda “Sinemaya gitmemiş değilim.” cümlesi en yüksek % 51,4 ile gittim; % 46, 9 ile ara sıra gittim ifadesi ile temsil edilmiştir. Buradaki iki oranın yakınlığı söylemi oluşturan unsurların kişiye göre değişebilir olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda önermelerin reddedildiği bu cümlelerde öznenin geçmişe dair göndermede bulunduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “fiil+ sıfat fiil eki + değil” yapısı önermeyi sunan kişinin kararlılığını ve bilginin kesinliğini yansıtırken “fiil+ olumsuzluk eki + sıfat fiil eki +değil” yapısı, önermedeki bilginin olası olduğu durumları göstermektedir.

3.2.2. Metinler Aracılığıyla Değil Kelimesinin Tanıklanması

3.2.2.1. Değil (Ermes/Ermez)²⁵ Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi

ayı edğü ermez bu dünya kıtı / batattın yıratur bu ol din yutı (KB; 3525)

Bu dünya mutluluğu hiç de iyi bir şey değildir; insanı Tanrı’dan uzaklaştırır, din için asıl felaket budur.

Ogdurmuş’ın Ödülmiş’e dünyanın kusurlarını anlattığı bölümde dünya malının iyi olmadığı, malın sağladığı mutluluğun geçici olduğu ve insanların buna kapılarak Tanrı’yı unuttuğu ifade edilir; bu ifade edilirken de olumlu bir kavram “değil” kelimesiyle olumsuzlanmıştır. Dolayısıyla anlatılmak istenen dünya mutluluğunun kötü bir şey olduğudur.

negük ulır sen negü u sığıt / bu kılk edğü ermez muni sen ağıt (KB; 6312)

Niye ağlayıp feryat ediyorsun; böyle davranmak iyi değildir, sen böyle yapma.

Ögdilmiş’in kardeşi Ogdurmuş’ın ölümü üzerine hükümdar, Ögdülmiş’e başsağlığı diler ve onun perişan olduğunu görünce “ağlama”yı “değil” kelimesinin yarattığı anlamsal çerçeve ile olumsuzlar.

²⁴ Üzüm (2017: 150-151) de çalışmasında aynı yapının EAT’deki kullanımlarına değinmekte “ölesi degül” ifadesinin olasılık ifade ettiğinden olgusalığa yakın olduğunu, metinlerle tanıklanan “-IsAr degül” yapısının kullanıldığı örneklerde konuşurun kararlılık bildiriminde bulunduğunu ve ifadesinin sorumluluğunu üstlendiğini belirtir.

²⁵ Gabain (2007: 78), ermez yapısının Eski Türkçede bulunmadığını ifade ederken Eckmann da (2003: 53) Kıpçak Türkçesindeki degil’e karşılık Harezmi Türkçesinde ermez/ermes’in kullanıldığını belirtir.

Èkegü îmân keltürdiler, sewünmişde Yūsufğa secde kıldılar. Yūsuf aydı: ey yigitler, maħlūķğa secde kılman revā ermes, sizlerni bizlerni yaratğan Teñriğa secde kılıñ... (KE; 72v, 14-1)”

... İki iman getirdiler, Yusuf'a secde kıldılar. Yusuf 'Ey yiğitler yaratılmış olana secde kılmak reva değildir; sizleri ve beni yaratan Tanrı'ya secde kılm.' dedi.

Yusuf'u kardeşlerinin kaçırmasından sonra iki Habeşi, Yusuf'u kuyuda görür. Habeşilerin secde etmesiyle Yusuf onlara uygun olmayanın ne olduğunu söyleyerek bir bildirimde bulunur. Dolayısıyla konuşur burada kendine secde edilmesini olumsuzlar ve konuyla ilgili düşüncesini uygun olanın ne olduğunu söyleyerek pekiştirir.

...ey Yūsuf meniñ mülkimde ne iş taşarruf kılsañ kılgıl, eki iş kıлмаğıl. Biri ol kim öyümde hatunlar birle qarabaşlar birle sözleşmegil. Yūsuf aydı: ol bizniñ şerīŌatimizde revā ermes.... (KE; 92v, 3-5)

Ey Yusuf benim ülkemde ne iş yaparsan yap, şu iki işi yapma: bunlardan ilki benim evimdeki kadın ve cariyelerle konuşma. Bunun üzerine Yusuf 'o bizim din kaidelerimize göre uygun değildir...' der.

Yusuf ile Mısır padişahı arasında geçen yukarıdaki konuşmanın art alanında Yusuf'un padişahın isteklerini yerine getireceği anlaşılmaktadır. Nitekim gerçekleştirilmemesi istenen davranışların din kaidelerine uymadığı belirtilerek bu davranışlar konuşur tarafından olumsuzlanmıştır.

Erlik daŌvısın ço ki fūrümâdeden Ōâciz kimse ne erdür ne Ōavratdur. Elüñden gelirse bir ağız tatlu eyle! Yoğsa erlik ol değüldür ki halkıñ ağızına yumruķ urasın (GT; 31a, 1-5).

"Yiğitlik davasını bırak ki aciz kimse ne erkektir ne de kadındır. Elinden gelirse dirlik sağla. Yoksa yiğitlik halkın ağızına yumruk vurmak değildir."

Metinde bir kısım insanın toplanıp dervişe kötü söz söylemesi üzerine derviş ne yapması gerektiğini bilemez ve durumu bir pire sorar. Pir de bir taşla denizin bulanmayacağı yorumu ile yukarıdaki açıklamayı yaparak halkın ağızına yumruk vurmanın acizlik olduğunu söyler. Değil kelimesinin görevi esasen cümledeki önermeyi tersinleyerek ne olmadığını ifade etmektir. Dolayısıyla yukarıdaki örnekte erliğin "halkın ağızına yumruk vurmak olmadığı ifade edilerek art alanda bunu yapmak iyi bir şey değildir" mesajı verilerek önermenin olumsuzluğu ortaya çıkarılmıştır.

Nefes bisleyiciden hüner gelmez ve bî-hüner nesneye lâyıķ değüldür. (GT; 76a,11).

Nefsi için yaşayandan marifet gelmez; marifetsiz olan kişi de nesneye layık değildir.

Metnin bağlamında köpeğe verilen lokmayı köpeğin hiçbir zaman unutmayacağı, insanın ise nankör olduğunun anlatılması üzerine bu söz söylenmiştir. Marifetsiz kişilerin neye uygun olmadığı söylenerek önerme olumsuzlanmıştır.

Menüm avımı bozma, leşkerümi tağıtma, ben bugün çoñur ata kaçırım üç günlük yolu bir günde aluram, öyle olmadın yurdum üstine varuram eger sağdur esendür aħşam olmadın gine ben saña gelirem, ordum sağ esen degül ise başuñuza çara idüñ, men dahı gıtdüm didi (DK; D 43, 10; D 44, 1)

Benim avımı bozma, askerimi dağıtma, ben bugün atıma biner üç günlük yolu bir günde giderim, öğle olmadan yurduma ulaşır eğer sağsam da akşam yine senin yanına gelirim; ordum sağlam değil ise kendi başınızın çaresine bakın, o zaman anlayın ki ben ölmüşümdür.

Salur Kazan'ın gördüğü rüyayı Kara Göney'e anlattığı bu bölümde Salur Kazan olası bir olumsuzluğu yansıtmaktadır. Bunu dile getirirken de “sağ ve esen olmak” kavramlarını değil kelimesiyle tersinlemektedir.

Mere ana men Han oğlı degül-imişem/ Han Kazan oğlı imişem/ Mere kavat kıızı munı maña niçün dimez-idüñ / Ana haqqı Tanrı degül-imiş-ise/ Kara polad öz kılıcum tarta-y-idüm [DK; D282, 11-12].

Bre! Ana ben Han oğlu değilmişim, Kazan Han'ın oğluymuşum, kavatın kıızı bunu bana neden söylemedin? Analık Tanrı hakkı olmasaydı, kara çelik kılıcımın seni öldürürdüm.

Babasının aslında dedesi olduğunu öğrenen Uruz, Tanrı hakkı olmasa annesini öldüreceğini söyler. Bu ifadede eylemin gerçekleşmeyeceği “değülmise-y-idi (degül-imiş-ise-y-idi)” sözlüksel unsuruyla vurgulanmaktadır. Öldürme eyleminin gerçekleşmemesi konuşur açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir; nitekim konuşur isteğini gerçekleştirilememektedir.

3.2.2.2. Değil (Ermez/s) Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

yavuz ermez emdi bu dünya kutın / bulup tirlü bilse çopursa atın (KB; 3975)

Bu dünyanın mutluluğunu bulup yaşamasını bilmek ve nam kazanmak hiç de kötü bir şey değildir.

KB'deki diğer bölümlerin aksine bu beyitte dünya malını kötülenin doğru olmadığı, olumsuz çağrışımı olan kötü kavramının ermez kelimesiyle tersinlenmesi sonucunda yansıtılmıştır. Metnin devamında önermedeki düşüncüyü desteklemek amacıyla kötü olmama durumunun dünya malını dağıtmak ve paylaşmaktan kaynaklandığı belirtilmiştir.

... Mere varuñ Kazanuñ oğlı Uruzı tartuñ çengele aşuñ, kıyma kıyma ağ etinden çeküñ, çara çavurma pişürüp kırk big kızına iletüñ her kim yidi ol degül, her kim yimedi oldur, aluñ gelüñ sağraç sürsün didi [DK; D52, 1-5].”

Bre, varın Kazan'ın oğlu Uruz'u çengele asın, etlerini beyaz etten kıyma hâline getirin, etleri kara kavurma hâline getirip kırk bey kızına verin kim o etten yerse o değildir; kim yemeze odur; alın getiririn sakilik yapın.

Kazan Han'ın eşini bulmak isteyen kâfirler göz korkutmak isterler. Burada Türkiye Türkçesinde standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen değil sözlüksel unsuru

kullanılmıştır. Yapısal bir işaretleyicinin kullanılmış olması cümlenin yargı açısından olumsuzluk taşıdığı anlamına gelmemektedir. Nitekim söz konusu cümlede eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olarak bilginin doğrulanması ifade edilmektedir.

Ben ol kimse degülem ki ceng güninde arka gösterem. Ben şol kimseneyem ki başumu kan-ıla toprağ arasında göresin. Zîrâ şol kişi ki ceng ide, kendü başı-y-ıla oynar ve şol günde meydandan kaçan, leşkeriñ kanına girür (GT; 10b, 5-8).

Ben, savaş zamanında dönüp kaçacak biri değilim. Ben, başı kanlı bir şekilde toprağa gömülmüş olarak görebileceğin biriyim. Zira böyle kişiler kendi ölümüne sebep olur ve o günde meydandan kaçan askerin de ölümüne sebep olur.

Değil işaretleyicisinin yer aldığı bu cümlede konuşur nasıl biri olmadığını anlatmakla birlikte art alanda kendisi gibi olmayanları da sahip oldukları özellikleri sebebiyle olumsuzlamaktadır. Konuşurun olan değil de olmayan üzerinde bir anlam çerçevesi yaratması anlatımı etkin kılma çabası olarak değerlendirilebilir.

avınma bu dünya bile ay ilig / vefa kılgu ermez yetürgil bilig (KB; 5926)

Ey hükümdar, bu dünyaya güvenme; o sana vefa edecek değildir, bunu iyice bil.

Ögdilmiş'in Hükümdar'a devlet yönetimi ve hayatla ilgili nasihat veriş bu bölümde anlatılmaktadır. Burada kullanılan fiil+sıfat fiil+ ermez yapısının fiil+ sıfat fiil+ değil yapısıyla aynı olduğu ve aynı işlevle kullanılarak bilginin gerçekleşmemesinin kesin olduğu anlatılmaktadır. Bu kesinliği konuşur, söylediğinin dünya gerçekliği olması sebebiyle sunar. Söz konusu yapı, kesin olarak eylemin gerçekleşmeyeceğini vurgulamakta, düşünce "bunu iyice bil" kelime grubuyla kuvvetlendirilmektedir.

ol evre yana yanğı ermez berü / sanğa hem mañga bargu terk ol naru (KB; 6297)

O bir daha geri dönecek değildir; kısa süre sonra sen de ben de oraya gideceğiz.

Odgurmuş'un ölümü üzerine Kumaru başsağlığına gider ve Ögdilmiş'in feryatlarını dindirmek için bunları söyler. Burada kullanılan fiil+sıfat fiil+ ermez yapısı ile fiilin gerçekleşmemesinin kesin olduğu anlatılmaktadır. Konuşur, bu kesinliği ölümün dünya gerçekliği olması sebebiyle sunar. Söz konusu olan yapı kesin olarak eylemin gerçekleşmeyeceğini vurgularken bu gerçekleşmemenin cümlenin muhatabında olumsuzluk yarattığını da hatırlatmak gerekir. Ancak konuşurun buradaki amacı olumsuzluk yaratmak değil bilginin kesinliğini ifade etmektir.

Toyğa kelgen uluğ ve kiçik barça oğlanıñ bu söziğe tañg kaldılar tağı aytdılar kim oğlanıñ özi atını ayta turur mundın yañşı at bolur mu tip atını Oğuz koydular. Tağı aytdılar kim bir yaşar oğlanıñ mundağ sözni sözlegenini hiç zamānda hiç kim işitken ve körgen yoğ turur (ŞT; 70 b12- 17).

Ziyafete gelen büyük küçük herkes oğlanın söylediği bu sözlere şaşırıldılar ve ‘bu çocuk kendi adını söylüyor, bundan daha iyi ad olur mu?’ diyerek adını Oğuz koydular. Dahası bir yaşındaki çocuğun bunca sözü söylediğini hiçbir devirde hiç kimse işitmiş değildir.

Anı her kim işidse ayturlar irdi. Oğlan turur, tili kilmeslikindinni ayturın bilmey turur direler irdi, anuñg üçün kim lafz-ı Allah ÓArāb tili turur. Moğolnuñg hiç atası ÓArāb tilini işitken irmes (ŞT; 71a 2-5).

Oğuz konuşmaya başladığında hep Allah Allah diyordu. Bunu işiten herkes ‘Allah sözcüğü Arapça olduğundan dili dönmüyor ve ne dediğini bilmiyor.’ derdi. Moğol’un atalarından hiçbiri Arap dilini işitmiş değildir.

Yukarıdaki iki örnekte yer alan “hiç zamānda hiç kim işitken ve körgen yoğ turur ile hiç atası ÓArāb tilini işitken irmes” ifadesinde yer alan fiil+sıfat fiil eki+ yok/değil ifadesi yokluk veya gerçekleşmeme vurgularından ziyade kesinlik anlamı taşımaktadır. Öyle ki ilk örnekte kesinlik yargısı daha önce bir yaşındaki çocuğun bunca sözü söylememiş olması; ikinci örnekte de Allah kelimesinin Arapça olmasıyla kanıtlanmaya çalışılmıştır.

..... şöyle kim bir cân-ıla bir etmeği elden çıkarmazdı. Ve bir fakire bir etmek virmiş degüldi..... Fil cümle kapusını kimse açık görmüş degüldi ve sofrasını kimse cemÓiyyet öñinde görmüş degüldi. (GT; 38b, 12-13)”

... şöyle ki bir canı bir de ekmeği elden çıkarmazdı. Ve bir fakire ekmeği virmiş degüldi. Kısaca kapusını kimse açık görmüş degüldi ve sofrasında kimse oturmamıştı.

Mısırda zenginliği ve cimriliğiyle bilinen bir hocanın anlatıldığı bölümde hoca için kullanılan “virmiş/görmüş degül” yapılarında olumsuzluk işaretleycisi olarak kabul edilen değil kelimesi, olumsuz duygu çağrıştırmaktan ziyade eylemin gerçekleşmediğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Nitekim hoca, cümleye konu olan davranışları anlatı zamanına kadar gerçekleştirmemiş olduğundan cimri olarak ün kazanmıştır.

Cevr pışe idinen sultānlık itmez ve kırt çobanlık idecek degüldür. Her pādiřāh ki źulm toğmını ekdi, ol kendü milki dıvārın kıazar-ı mış (GT; 12a, 3-5). ”

Eziyeti sanat edinen sultanlık etmez ve kırt çobanlık edecek değildir. Zulmün tohumunu eken her padişah kendi ülkesinin duvarını kazdı.

Eziyet eden bir padişahın saltanatının bitimini anlatan bölümden sonra dile getirilen bu ifadede, eziyet edenin saltanatının olamayacağı vurgulanmıştır. Öyle ki bu durum kurdun çobanlık yapması ile bağdaştırılmış; “idecek değildir” kelime grubu ile de özde eylemin daha önceki yaşananlardan hareketle gerçekleşmeyeceği sezdirilmiştir. Dolayısıyla yapısal işaretleyci olumsuzlamadan ziyade konuşurun eylemin gerçekleşmeyeceğine olan inancını bildirme noktasında işlevseldir.

3.3. Yok Kelimesi

Yok, kelime anlamı itibarıyla alanyazında yokluk kategorisini oluşturmaktadır. Buna göre kelime “Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı” olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011: 2599). Öte yandan İnan (1958: 608), kelimenin ilkel bir inançla tabu sayıldığını, bundan dolayı korunma amaçlı kullanılan bir kelime olduğunu söyler.

Kelimenin anlamı dışında dildeki kullanımına bakıldığında esasen yok, tek başına kullanılabildiği gibi ek eylemle birlikte yüklem görevini üstlenen ve olumsuz ad cümlesi kuran sözlüksel bir unsur olarak nitelendirilmektedir (Hengirmen, 1997: 326; Bilgegil, 1964: 54, Şimşek, 1987: 180). Bunun yanı sıra söz konusu kelime nesne, tümleç, özne, basit- türemiş isim, birleşik fiil, edat, ünlem görevlerinde kullanılmakta; anlam bilgisi açısından değerlendirildiğinde ise kabul, ret, alay, küçümseme, şüphe, emir gibi durumları bildirmektedir (Şahin, 1999: 323).

Yokluk, var olma üzerinden anlamlandırıldığından çalışmalarda da var ve yok kelimeleri birlikte değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Çakmak (2013: 469), çalışmasında var ve yok kelimelerinin hangi kelime kategorisine dâhil edilmesi gerektiği konusuna değinmiştir. Buna göre var ve yok, isim ya da fiilden ziyade “köken olarak bir fiilden türemiş sıfat olmaları, bazı biçimbirimlerle ilişkilerinin sıfat türünden sözcüklerle bu biçimbirimler arasındaki ilişkiye benzemesi ve sıfat tamlamalarının tamlanan kısmında yer almaları sebebiyle” sıfat olarak değerlendirilmiştir.

Ağca (2015: 84,97) ise var ve yok kelimelerinin gramerleşme süreçlerine dikkat çekmiştir. Buna göre, kelimelerin bir kavram alanı oluşturmaları ve bu noktada işaretleyici olmaları sözcüğün temel anlamının korunmasını sağlamış, ancak farklı görevlerde kullanımları daha sonra gerçekleşmiştir. Bu bağlamda “ba:r ve yo:k sözcükleri de var olan, bulunan ve yok olan, bulunmayan temel anlamları ile aslen birer sıfat iken, daha sonra işaretleyiciye dönüşmüştür.” Nitekim bu kelimeler sıfat olarak kullanıldığı gibi modern Türk yazı dillerinde daha ileri aşamalara ulaşarak fiil çekim morfolojisinin parçası hâline gelmiştir.

Yok, kelimesinin dışında -sIz²⁶ eki de eklendiği isimlere bulunmama, sahip olmama anlamını kattığından yokluk kategorisinde sayılmış ve yokluk eki olarak adlandırılmıştır (Gabain, 2007: 78; Korkmaz, 2010: 243). Üstünova ise (2008: 132), söz konusu eki “yokluk bildiren tamlayan eki” olarak adlandırmaktadır. Ekin bağlandığı adın tarzı, durumu hakkında bilgi verdiğini, varlığı işaretleyen -II ekinin karşıtı olduğunu; söz konusu karşıtlık sebebiyle -II’nin olumsuz biçiminin -sIz olmadığını, olumsuzluğun yalnız eylemlerde geçerli olduğunu belirtir. Burada hatırlatılması

²⁶ Bu tez, olumsuzluk işaretleyen yapıları belirleme amacı taşımayıp olumsuzluk algısını ortaya koyma amacı taşıdığından sadece alanyazında standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen -mA, yok, değil unsurlarının yer aldığı anket verileri ve metin örnekleri ele alınmıştır.

gereken nokta olumsuzluğun dil bilgisel değil, dilsel bir kategori olarak olay ve olgulara yüklenen öznel bir değer olduğudur. Dil bilgisi açısından bakıldığında ise eylemler olumsuzluğu değil gerçekleşmemeyi yansıtmakta; gerçekleşmemenin sonuncunda duygu değeri olarak olumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla olumsuzluğu sınırlandırmak ve sabitlemeye çalışmak kavramın özüyle çelişmektedir. Hatta bu doğrultuda olumsuzluğun tek bir unsurla kalmayıp söz dizimi hatta söylem aracılığıyla da yansıtılabileceğini söylemek gerekir.

Çeşitli işaretleyicilerle oluşturulan yokluk, olumsuzlukla ilişkili ve olumsuzluğu yansıtabilen bir kavram alanıdır. Bu kavram alanı, bireyin var olanları algılaması üzerine edindiği izlenimleri bilgi ve alışkanlık hâline getirmesiyle olgu ve olaylara yüklediği bir değer olarak olumsuzluğu sunmaktadır. Ağca da (2010: 18) olumsuzluk ve yokluk ilişkisine dair şunları söylemiştir:

Dillerdeki varlık/yokluk şekilleri herhangi bir nesnenin kavramın bulunması ya da bulunmaması bakımından doğrudan olumsuzlukla ilgilidir. Zira olumsuzluk herhangi bir nesnenin ya da kavramın gerçek olup olmadığı ile ilgili olduğu kadar var olup olmadığı ile de ilgilidir. Bu bakımdan dillerdeki yokluk şekilleri de daima belli bir işaretleyici ile ifade edildiği için yokluk şekilleri, olumsuzluk alanının bir parçasını oluştururlar.

Yokluk olumsuzlukla ilişkili bir kavram olmasına karşın her durumda olumsuzluğu yansıttığı söylenemez. Bu ilişkinin anlamlandırılmasında bireyin önce var olmak koşuluyla olanı algılayıp anlamlandırması söz konusudur. Bu süreçte kimi zaman koşullar farklılaşmış; belli koşullarda oluşan olay ve olgulara yüklenen anlamlar da değişmiştir. Değişim herhangi bir eksilme, bulunmayış vb. üzerinden gerçekleştiğinde durum yokluk olarak adlandırılmış ve varlığın zıttı olarak sunulmuştur. Eksiklik ve bulunmayışlık olumsuz bir kavram gibi algılansa da bireyin yaşantısında bu durum farklılık göstermekte, neyin hangi koşullarda eksik olduğu ve değişim gösterdiği önem arz etmektedir. Söz konusu farklılaşma hem anket hem de metin aracılığıyla tanıklanmaktadır.

3.3.1. Anket Aracılığıyla Yok Kelimesinin Tanıklanması

3.3.1.1. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmesi

Yokluğun olumsuzlukla ilişkisini belirleme noktasında ankette verilen “Param var ama huzurum yok.” cümlesine 69 kişi %11,9 oranında olumlu, 506 kişi %87,2 oranında olumsuz cevabını vermiştir. Cümle, paranın varlığı ön planda tutularak olumlu değerlendirildiği gibi çoğunluk tarafından huzurun yokluğu önemsenerек olumsuz olarak değerlendirmiştir.

Tablo 25: “Param var ama huzurum yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	69	11,9
Olumsuz	506	87,2
Boş Bıra.	5	0,9
Toplam	575	99,1

3.3.1.2. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

Yokluğun olumsuzluğu yansıtmaması noktasında cümlede verilen kavramların önemli olup olmadığını belirlemek için ankette “Allah’a çok şükür hiçbir derdim yok. ”cümlesi verilmiştir. 51 kişi % 8,8 oranında cümlenin olumsuz, 528 kişi % 91 oranında cümlenin olumlu olduğunu belirtmiştir. Cümlede konuşurun olumsuzluğu yansıtmadığı “Allah’a çok şükür” kelime grubuyla desteklenmiş, yokluğu söz konusu olan kavramın dert olması sebebiyle cümle olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 26: “Allah’a çok şükür hiçbir derdim yok.” Cümlesinin Olumluluk Olumsuzluk Açısından Değerlendirilmesi

	f	%
Olumlu	528	91,0
Olumsuz	51	8,8
Boş Bıra.	1	0,2
Toplam	580	100,0

3.3.2. Metinler Aracılığıyla Yok Kelimesinin Tanımlanması

3.3.2.1. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

... Anda kisre Kıra Türğiş budun yağı bolmış. Kengeris tapa bardı. Biziñ sü atı toruq azuķı yoķ erti. Yablaķ kişi er [...] (OA; KT, D 39)

... Ondan sonra Türğiş avam halkı düşman olmuş. Kengeris’e doğru gitti. Bizim askerinin atı zayıf, azığı yok idi. Kötü kimse er...

Yukarıdaki örnekte Türğiş halkının Oğuzlara tabi olmasından sonra düşman olmaları ve hücum etmeleri anlatılmaktadır. Konuşurun dile getirdiği yokluk, Oğuzların savaştan çıkmış olmaları sebebiyle yaşanmakta ve bu yokluk yeni bir savaş ortamında savaşın kaybedilmesine neden olabileceğinden olumsuzluk yansıtmaktadır.

bu ay toldı aydı ay ilig kıtı / bu igke emi yoğ tileme otı (KB; 1085)

Ay- Toldı dedi ki: Ey devletli hükümdar, bu hastalığa deva yoktur, ilacını arama.

İfadede yokluğu belirtilen konu hastalığın devası olduğundan söz konusu yokluk olumsuzluğu yansıtmaktadır.

biliglig kişi k r bilür iş  din / bilip iter işni  k nmez kiğin / kamuğ t rl g işte biligsiz onđı /  k n  ol anđar yoğ onđ anda adın (AH; 113-116)

Bilgili adam her işin zamanını bilir. İşini bilerek yapar ve sonra pişman olmaz. Her işte bilgisizin kısmeti pişmanlıktır ve ona bundan başka bir kısmet yoktur.

Metinde bilgili ve bilgisiz kişi kıyaslaması yapılmıştır. Bilgisiz kişi söz konusu olduğunda kısmetin pişmanlıktan oluşması, olumlu çağrışıma sahip olan kısmet kelimesine olumsuzluk anlamı yüklemiştir. Payına pişmanlık düşen bilgisiz kişi için olumlu çağrışıma sahip bir kısmetin yokluğu da hem bilgisiz kişi hem de bilgisizlik için olumsuzu ifade etmektedir.

Kim n ki oğlı kıızı yoğ kara otağa konduruğı kara kişi altına d şeğ, kara koyun yahnsından  jine get r n yir-ise yis n... (DK; D10, 8-9).

Kimin oğlu veya kıızı yoksa kara çadıra oturtun, altına kara d şek koyun, kara koyunun yahnisinden önüne getirin, yer ise yesin...

Bayındır Han, yılda bir kere verdiği ziyafette çocuğu olmayanların kara çadırdaki oturtulmasını, onlara kara d şek üzerinde kara koyun eti verilmesini ister. Burada  ocuğun yokluğu olumsuzlanmış, bu yokluk durumu kültürümüzde de olumsuzluğu çağrıştıran kara renkle somutlaştırılmıştır. Metnin devamında da Bayındır Han çocuğu olmayanların Allah tarafından lanetlendiğini belirterek olumsuzluğu söylem aracılığıyla kuvvetlendirmektedir.

... Be-hükm-i zaruret söyledüm ve teferrüc iderek şahr ya  ıķdum. Rebiü faşlı-y-ıdı, şovuk şavleti  r m itmişdi, ve g l  sarından irmişdi,  unki sabah oldu, h tir cem  olmiş-ıdı ve oturmiş-ıdum. Gördüm ol y r-ı s diķ etegini p r g l eyleyüp şehre şaşd itmiş, Didüm ana ki 'B st n g lini bilürsin kim beķası yok, gülistan  ahdin n vefası yok (GT; 4a, 1-7).

... Gerekeni söyledim ve dolaşarak  le gittim. Bahar mevsimiydi, soğuk hava hücumu durmuştu ve g l izleri belirmişti,  nk  sabah oldu, zihin toplandı ve oturmuştum. Sevgilinin eteğini g lle doldurup şehre yöneldiğini gördüm. Ona bahçe g l n n kalıcılığı, g l bahçesi zamanının da vefası yoktur, dedim.

Konuşur sıkıntısını söyleyerek bahar zamanında, soğukların bittiği ve g l n izlerinin belirlediği bir dönemde  le gezinmeye çıkar. G l  yani, sevgiliyi görünce  i ek bahçesindeki g l n yok olduğunu, g l bahçesinin de vefasının olmadığını belirterek temelde sitemde bulunmaktadır. Konuşur, yani  şık açısından sevgilinin vefasının olmaması olumsuzluktur.

Türkmenniň mollaları ve şeyhleri ve bigleri meniň tārīhni yaǵşı bilürümni iſitip tururlar taǵı bir kün barçalatı kelip Óarǵ kıldılar kim bizniň içimizde Óguz-nāme köp turur amma hiç yaǵşısı yoǵ barçası ğalat ve birisi birisiǵa muvāfıǵ ırmes. Her ǵaysısı bir türlük ve bir düriüst iÓtubar ǵıǵu dek tārīh bolsa ırdi yaǵşı bolur ırdi tip ótün ǵıldılar (ŞT; 65b 10-14).

Türk bilginleri, şeyhleri ve beyleri benim tarihi iyi bildiğimi iſitmişler. Bir gün hepsi gelip bizde Óguzname çoktur, ama hiçbirisi iyi değıldir; hepsi yanlıştır ve birisi diğesine uymaz. Her biri bir türlüdür, itibar edeceğimiz doğru bir tarih olsaydı iyi olurdu' diye rica ettiler.

Metinde yokluğu iſaretleyen iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki “yaǵşısı yoǵ”, ikincisi “muvāfıǵ ırmes” yapılarıdır. Söz konusu yokluk ve eylemin gerçekteşmemesi, konuşurların içinde buldukları durumdan hoşnut olmamaları sebebiyle olumsuzluğu yansıtmakta; bu durum Óguznamelerin içinde iyisi bulunmadığını ve olanların da tutarlı olmadığını söylemelerinden anlaşılmaktadır. Son cümlede de herhangi bir yokluk ya da gerçekteşmeme iſaretleyicisi olmamasına karşı cümlede yer alan ſart yapısı anlamsal olarak olumsuzluğu sağlamaktadır.

Yer Ǵābīlni bēliñe tēgi yutdı, aydı: ey ata sen aytur erdin Mevlīniñ yüz miñ uluğ raǵmı bar, toǵsan toǵızını ǵamuđ Óālemdaǵı müóminlerge bērgüsi, tilegil maña ol bir üliſni bērsün. Ādem aydı: sen ǵarındaſıñǵa raǵm ǵılmadıñ, ol raǵmetdin saña üliſ yoǵ tēdi (KE, 17v, 6-10).

Yer, Kabil'i beline kadar yuttu. Bunun üzerine Kabil “Ey ata sen Mevla'nın yüz bin ulu merhameti var, doksan dokuzunu cümle âlemdeki müminlere verecek derdin, sen dile ki bir parçasını bana versin.” der. Ādem “Sen kardeşine merhamet etmedin, ol rahmetten sana pay yok.” dedi.

Kabil'in Habil'i öldürmesinden sonra yer alan bu bölümde Ādem peygamberin söylediği son cümle sıralı iki yargı taşımaktadır. İlk yargıda -mA eki ile (raǵm ǵılmadıñ) merhamet göstermenin gerçekteşmediği, ikinci yargıda da merhamet göstermemenin sonucu olarak (yoǵ) yokluk ifade edilmiştir. Merhamet göstermeme ve onun sonucunda oluſan yokluk durumu konuşurun bulunduğu konum sebebiyle olumsuzluk yansıtmaktadır. Nitekim konuşur yaptığından dolayı dileğinin gerçekteşmeyeceğini bildiğinden, babasının aynı isteği dillendirmesini istemektedir.

Fabībe derdümi dēdüm dēdi kim Aǵmedī ſabr ét / Bu derde sabrdur çāre daǵı yoǵ hiç dermāni (MAN; 11b, 31)

Doktora derdimi söyleyince “Ahmedī sabret, bu derdin sabretmekten baſka hiçbir çaresi yoktur.” dedi.

Yukarıdaki örnekte ifade edilen yokluk anlatıcı için olumsuz bir değer taşımaktadır. Cümlede derdin çaresi dile getirilse de kavuſma arzusunda olan anlatıcı sabretmek istemektedir. Nitekim metnin devamında anlatıcı bu konuda müjde verene canını dahi verebileceğini ifade eder.

3.3.2.2. Yok Kelimesinin Olumsuzluk İfade Etmemesi

... temir kapıǵka tegi süledim yırıǵaru yir bayırkuu yiriñe tegi süledim bunça yirke tegi yorıtdım ótüken yıſda yig idi yok ermiş... (OA; KT, G4)

Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim; kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim; bunca diyara kadar (ordularımı) yürüttüm (ve anladım ki): Ötüken dağlarından daha iyi bir yer asla yok imiş!”

Yok kelimesi ile olmayan nitelenmiş ancak buradaki olmayan herhangi bir olumsuzluk yaratmamaktadır. İfadenin odak noktası, muadili olmayan bir yokluktur, öyle ki bu yokluk “asla” zarfıyla nitelenerek olumluluğu pekiştirilmiştir.

ol ol halk talası kişi kutluğu /törütmişte yok bil aña tuş teñge (AH; 23-24)

O yaratılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur; bil ki, yaratılanların arasında onun eşi ve dengi yoktur.

Peygamberin methinin anlatıldığı bölümde ifade edilen bu yokluk, kullanılan eylemlerin ve söz varlığının anlamları gereği olumluluğu yansıtmaktadır. Bu noktada cümleye konu olan yokluğun her zaman olumsuz olmadığı anlaşılmaktadır.

Mere yigit menüm atımı kimse kiçdüği yok, ohumu kimse yarduğı yok, imdi gel senüñ-ile güreş tutalum didi (DK; D79, 4-5).

Bre yiğit, bu güne kadar kimse benim atımı geçemedi, kimse okumu yaramadı; şimdi gel seninle güreşelim, dedi.

Banu Çiçek’in dadısı Bamsı Beyrek’le ava çıkmak, onun hünelerini görmek ister. Beyrek’in attığı ok, kendi attığı oku geçince: “Burada “kiçdüğü yok, yarduğı yok” yapısıyla bugüne kadar kendisini at ve ok konusunda geçebilen olmadığını ifade ederken şaşkınlığını belirtmek noktasında fiil+sıfat fiil+ yok tercih ettiği söylenebilir. Nitekim konuşur bu anlatımda yeterlilik yapısını da tercih edebilecekken (DK,165 ve DK, 8’de olduğu gibi) söz konusu yapıyı kullanarak duygu durumunu yansıtmıştır.

ÖAleyke’s-selam ay Óameli azmış fiÓli dönmiş kâdir Allah ağ alnına kâda yazmış ayaklular buraya geldiği yok, ağızlular bu şuyumdn içdüğü yok, sana noldı, Óameliñ-mi azdı, fiÓliñ-mi döndi, eceliñ-mi geldi, bu aralarda neylersin didi. [DK; D 83, 4-8].”

Selam senin üzerine olsun, ey işi azmış niyeti dönmüş, kadir Allah’ın bela yazdığı canlılar buraya gelmemiştir, ağzı olanların bu sudan içtiği yoktur, sana ne oldu? İşin mi azdı, niyetin mi bozuldu, ecelin mi geldi? Buralarda ne yapıyorsun?

Bamsı Beyrek’e Banu Çiçek’i istemek için Dede Korkut’u çağırırlar. Hikâyede Banu Çiçek’in abisi Deli Kaçar’dan herkes çekinmekte ve bu nedenle Dede Korkut’u abisinin yanına göndermekte. Nitekim abi de “ecelim mi geldi” diyerek kimsenin yanına gelemediğini, maksadının ne olduğunu sorarak hem karşısındakine korku vermekte hem de durumu anlamaya çalışmaktadır. Burada fiil+sıfat fiil+yok yapısının daha önce gerçekleşmemiş eylemin gerçekleşmesi durumunda kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu durum daha çok konuşurun şaşkınlığını, merakını dinleyiciye aktarmak noktasında işlevseldir.

Melik aydı: ey Säre duŌā kılğul eliglerim oñalsun men saña destür bëreyin tedi. Säre duŌā kıldı eki elgi oñaldı, yana kaşd kıldı eki elgi qurudı, yana duŌā kıldı erse yana oñaldı. Üç yolu qurudı, yer tepredi zelzele qopdı, melik aydı: bu ne belā turur kim sendin maña tegdi. Säre aydı: mendin ermez, seniñ kâfirliqıñdin taqı küç tegürgeñiñdin turur. Melik aydı: men saña küç tegürmedüm. Säre aydı: maña küç kılmadıñ ammā teñri yalawaçıge küç kıldıñ Melik aydı: qayı yalawaçge küç tegürdüm? Säre aydı: İbrāhım yalawaçğa küç tegürdüñ kim Nemrüd anıñ elğinde helāk boldı. Melik aydı: men İbrāhımni hergiz körmişim yoq, neteg küç tegürdüm tedi. Säre aydı: bu İbrāhım meniñ erim turur, meni andıñ adırdıñ saña bu belā ermgek ol sebebdin tegdi (KE; 46r, 2-11).

“Ey Sare dua et ki ellerim iyileşsin.” Sare, önce dua eder hükümdarın eli iyileşir, sonra yine diler ve iki eli kurur, yine dua eder ve hükümdarın eli iyileşir. Hükümdarın üç yolu kurur, yer sarsılır, deprem olur. Hükümdar Sare’ye “Neden senden bana bela gelir?” der. Sare “Bela benden değil, senin kâfirliğindedir.” der. Hükümdar “Ben sana zulmetmedim”; Sare “Bana değil ama Allahın peygamberine zulmettin.” der. Hükümdar “Hangi peygambere zulmettin?” der. Sare “İbrahim peygambere zulmettin ki Nemrud onun elinde helak olmuştur.” der. Hükümdar “Ben asla İbrahim’i görmedim; nasıl zulmedeyim.” der. Sare, “Bu İbrahim benim eşimdir, beni ondan ayırdın, bundan dolayı sana bela ve sıkıntı gelir.” der.

İbrahim peygamberin eşi olan Sare’yi bir hükümdar görür ve eş olarak almak ister. İbrahim peygamber hükümdarın gücünden ve kâfirliğinden korktuğu için Sare’yi kardeşi olarak tanıtır. Sare ve İbrahim peygamber hükümdarın huzuruna çıkartıldığında İbrahim peygamberin dilemesiyle hükümdarın eli ve ayağı kurur. Metinde hükümdarla Sare arasında geçen konuşmada hükümdar, İbrahim peygamberi asla görmediğini belirtir. Söz konusu cümlede yer alan “men İbrāhımni hergiz körmişim yoq” ifadesi, hükümdarın aktardığı bilgiye duyduğu güveni yansıtan, yani bilginin doğrulundan emin olduğunu gösteren ve bu noktada kesinlik kipliğini işaretleyen bir dizilimdir. Nitekim cümlenin devamında görmediği birine nasıl zulmedeceğini sorarak bilgisinin kesinliğini mantıksal bir çıkarımla da desteklemektedir. Metnin genelinde hükümdarın yaşadığı durum hem söz varlığı hem de işaretleyicilerle yansıtılmakla birlikte söz konusu cümledeki yokluk olumsuzluk değil, kesinliğin temsilidir.

YaŌküb büriniñ ağızın qanlıq kördi erse āh kıldı ögsüz boldı, öñiñe keldi erse duŌā kıldı aydı: İlahi, bu bürige til bergil sözleşeyin tedi. Yarlıq keldi: ey YaŌküb sormağ sendin sözlemek mendin. YaŌküb yalawaç sordı: ey büri, teñri haqqı rāst ayğul, Yūsufumni neteg yediñ? Büri tilge keldi aydı: yā Resūla’llāh, bilmes mü sen qamuğ yalawaçlar eti harām turur, men Yūsufu körmişim yoq (KE; 72v, 3-8).

Yakup kurdun kanlı ağzını görünce haykırarak kurdun önüne geldi ve dua etti: Tanrım bu kurda dil ver; konuşsun, dedi. Ey Yakup sormak senden konuşurmak benden, diye ferman geldi. Yakup peygamber ‘Ey kurt, Tanrı hakkı için doğru söyle, Yusuf’umu neden yedin?’ dedi. Kurt dile gelip ‘Ya Resulallah, peygamber eti haramdır; bilmez misin, ben Yusuf’u görmedim.’ der.

Yakup peygambere oğlu Yusuf’u kurdun yediğini ve öldüğünü söylerler ve inanması için Yusuf’un kardeşleri bir kurdu alıp, ağzına kan sürüp getirirler. Yakup kurdu görünce Allah’tan kurdun konuşmasını diler. Bunun üzerine kurt dile gelir ve Yakup peygamberin sorularına cevap verir. Son cümlede yer alan “körmişim yoq” ifadesi yani fiil+sıfat fiil+ yok dizilimi konuşurun gerçekleştirmedeği bir eylemden mesul tutulması sebebiyle kullanılmış, eylemin gerçekleşmediği

peygamber eti yemenin haram olması hükmüyle desteklenmiştir. Söz konusu yapı konuşurun kesin olarak vakıf olduğu bir bilgiyi sunması gerektiği zaman ortaya çıkmakta; bu durum yapının kesinlik kipliğini işaretlediğini göstermektedir.

*Murādum bunca sözlerden duŖādur / DuŖādur ol ki her derde devādur
Çı ger tır-i każanuŖ reddi yoŖdur / DuŖā kałkanı gibi seddi yoŖdur (MAN; 3b,2-3)*

Muradum her derde deva olan duadadır. Gerçi takdir-i ilahinin reddi yoktur, dua gibi de kalkan yoktur.

Nazireler mecmuası olan bu eserin mesnevi beyitlerinin yer aldığı bölümde söylenen söz konusu beyitlerde konuşur olacak olanın önüne geçememenin çaresizliğini ifade etse de duanın bu noktada kalkan gibi olduğunu söylemiş; muadilinin olmadığını yok kelimesiyle işaretlenmiştir. İfadedeki yokluk sunulan bağlam gereği olumsuzluğu yansıtmamaktadır.

3.4. Söylemsel Olumsuzluk

Toplum ve bireyin yaşantısı ile şekillenen zihin, dil aracılığıyla ifade bulur. Bireyin deneyimlediklerini algılayıp bilgi hâline dönüştürmesiyle ortaya çıkan anlam ise “olgu ve olayların içeriği, zihinde kavramsal karşılığı olan tasarım”lardır (Vardar, 2007: 18). Tasarımlar ortak bir kültürde şekillenmekle birlikte bireyin yaşantısına dair de izler taşımaktadır. Bu noktada olumsuzluğun atfedilmesi de bireyin içinde yaşadığı toplumun ona kazandırdığı dil ile mümkündür ve bu dil “dünyada var olan nesnelere ve algılanan olguları adlandırmayı sağlamanın ötesinde düşünceyi aydınlatma ve sabitleştirme” noktasında da işlevseldir (Zeyrek, 2009: 27). Dolayısıyla olumsuzluk ortak bir duygu değeri olabileceği gibi bireyin yaşamıyla da desteklenebilen ve değişebilen bir kategoridir.

Dil bir uzlaşım sistemidir, bu uzlaşım sistemi içinde birey kendi söylemini yaratır ve temelde bunu yaparken çeşitli işaretleyiciler kullanabileceği gibi herhangi bir işaretleyici kullanmadan da odak noktasını görünenin ardına çekerek sezdirimde bulunabilir. Bu noktada Türkçenin “satranç oyunu gibi belirli kurallar çerçevesinde icra edilebilen son derece saydam; bu saydamlığından dolayı basit görünmesine karşın iletişim sürecinde her seferinde yeni stratejiler üretebilecek yetkinlikte bir dil” olduğunu da hatırlatmak gerekir (Onan, 2014: 224). Nitekim Türkçede duygu değeri olarak olumsuzluk; sadece sabit morfolojik yapılarla değil farklı gramatik yapılar, sözcük çağrışımları, oluşturulan uygun bağlamlar aracılığıyla da yansıtılabilmektedir. Olumsuzluğun yansıtılmasında yapısal bir işaretleyicinin olmadığı ifadelerde sözcük ve sözcüklerin oluşturdukları söz öbekleri devreye girmektedir.

Sözcük “iletişim süreci içinde, genel şekillerini ve aynı ya da benzer anlamlarını farklı zamanlar boyunca koruyan işaret ya da gösterge” olarak tanımlanmakla birlikte “bilgisel bir anlatım olduğu kadar, duygusal bir yükü ya da anlamı da bulunan temel birim”dir (Cevizci, 1999:

797). Sözcüklerin duygusal bir yüke sahip olması olumsuzluğun yansıtılması ve anlamlandırılmasında sözcük çağrışımlarını önemli kılmaktadır. Sözcüğün anlamıyla ilgili çağrışımı oluşturan tasarım ve imgeler beyinde uzun süreli bellekte depolanmakta ve gerektiğinde anlama sürecine dâhil edilmektedir (Onan, 2014: 367). Aksan da (1999: 53) bir sözcüğün anlamının beyinde yorumlanması sürecinde, sözcüklerin “evrensel nitelikte çağrışımlar, belirli bir toplumun üyelerine özgü çağrışımlar ve kişisel çağrışımlar” olmak üzere üç tip çağrışımı olduğunu belirtmektedir. Sözcükler kültürel ya da bireysel özelliklere bağlı olarak hangi tür çağrışıma sahip olursa olsun içinde buldukları bağlama göre başka anlam özellikleri taşıyabilmektedirler. Dolayısıyla kültür etkisiyle olumsuz veya olumlu olarak nitelendirilebilecek bir olgu/olayın bireyin deneyimlediklerinin etkisiyle değişmesi ve aksi bir görünüm sergilemesi mümkündür.

Düşünceyle bağ kurarak anlamı yaratan sözcük, tek başına söz dizimsel bir yapı teşkil edebilmenin yanı sıra söz dizimi yapısını meydana getiren anlam öbeklerini de oluşturmaktadır. Bütün bunların temelinde, sözcük kavramının düşünce ve düşünce öbeklerini taşıyabilmesi ve söz öbeklerinin beynin anlamlandırma sürecinde cümleyi analiz etmesi sonucunda mantık öbeklerine dönüşmesi yatmaktadır (Onan, 2014: 274-275). Dil biliminde sözce olarak da nitelendirilen bu söz öbekleri “dil yetisi kapsamında olan soyut tümce kavramına karşılık, somut dil kullanımına ilişkin bir kavram”dır (İmer vd., 2011: 228).

Sözcük ya da söz öbekleri yüzey yapıda yer alıp anlam taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Cümlelerin yüzey yapısı ile dilsel ürünlerin haricinde konuşurun/anlatıcının ifadeye kattığı dil dışı durumlar ise ifadenin söylemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla söylemi, anlamın yaratılması ve irdelenmesindeki “edimsel süreç” olarak tanımlamak mümkündür (Günay, 2013: 30; Kocaman, 2009: 10). Söz konusu edimsel süreçte olumsuzluk kategorisi temelde konuşurun ya da okuyucunun önermeye yüklediği anlamdır. Konuşur, söylemi yaratacak çerçeveyi çizerken ön gönderimde bulunma, karşılaştırma, olası olumsuzluğa işaret etme, sözcük çağrışımları gibi durumlardan yararlanarak görünenin ardındaki olumsuzluğu sezdirme yoluna gidecektir.

3.4.1. Anket Aracılığıyla Söylemsel Olumsuzluğun Tanımlanması

Ankette alanyazında standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak yer alan -mA eki ile yok ve değil kelimelerinin olmadığı, temel çağrışımı olumsuz olması sebebiyle ölüm temini içeren dört tane cümle verilmiştir. Bu cümlelerin 1’den 4’e kadar yani en olumludan en olumsuzu doğru sıralanması istenmiştir. Verilen puanların ortalaması alındığında şu sonuçlar çıkmaktadır:

Tablo 27: Ölüm Temini İçeren Cümlelerin Olumsuzluğu Yansıtma Ortalamaları

Ölüme çare bulunmaz.	3,08
Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek.	2,51

Her canlı ölümü tadacaktır.	2,21
Ölümek kaderde var.	2,20

Söylemsel olarak birinci cümlede teslimiyet, ikinci cümlede mutlak bir gerçekliğin varlığı, üçüncü cümlede dertlerin en olumsuzunun ölüm olduğu, dördüncü cümlede acziyet vurgulanmıştır. Bu sezdirimler doğrultusunda dört cümleden en olumlu olarak seçilen cümle “Ölmek kaderde var.” cümlesidir. İkinci sırada kısmen olumlu olarak değerlendirilen cümle “Her canlı ölümü tadacaktır.” cümlesidir. Burada olumlu ve kısmen olumlu olarak değerlendirilen cümlelerin insanın müdahil olamadığı, ancak gerçekliği kabul edilen bir olgu ile teslimiyeti ifade etmesi sebebiyle oranların birbirine yaklaştığı görülmektedir. Kısmen olumsuz olarak değerlendirilen cümle ise “Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek.” cümlesidir. Dikkat edilmesi gereken nokta cümlede ölüm kavramı karşılaştırma yoluyla olumlanmış olsa da söz konusu cümle en olumlu olarak değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla olumsuzluğun belirlenmesi noktasında her zaman yapının anlamı etkilemediğini söylemek mümkündür. En olumsuz ise “Ölüme çare bulunmaz.” cümlesi olmuş, bu durumda ifade edilenlerin arasında acziyet en olumsuz kavram olarak belirlenmiştir.

Söylemi oluşturan söz diziliminin olumsuzluğu etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla ankette verilen “Huzurum yok ama param var (3a).” ile “Param var ama huzurum yok (3b).” cümlelerinde söz öbeklerinin yerleri değiştirilmiştir. Sonuçlara göre 573 kişiden 406’sı % 70,8 oranında her iki cümleyi de olumsuz olarak değerlendirmiştir. Bu durumda olumsuzluk kategorisi için yapıdan ziyade anlamın, dolayısıyla da sunulan kavramların, önemli olduğu söylenebilir. Yine anlamdan hareketle paranın varlığını önemseyerek 45 kişi % 7,8 oranında her iki cümleyi de olumlu değerlendirmiştir. Cümlelerdeki odak noktasından yani, 3a’da var olanın 3b’de yok olanın anlatılmasından hareketle 573 kişiden 23’ü % 4 oranında ilk cümleyi olumlu, ikinci cümleyi olumsuz değerlendirmiştir. Dolayısıyla, anketi cevaplayanların büyük çoğunluğunun (% 78,6) cümlede verilen kavramları dikkate aldığını, önermenin anlamını belirleme noktasında söz öbeklerinin cümledeki yerinin etkili olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 28: “Huzurum yok ama param var (3a).” Cümlesi İle “Param var ama huzurum yok (3b).” Cümlesinin Karşılaştırılması

		3a		TOPLAM
		OLUMLU	OLUMSUZ	
3b	OLUMLU	45	99	144
	OLUMSUZ	23	406	429
TOPLAM		68	505	573

3.4.2. Metinler Aracılığıyla Söylemsel Olumsuzluğun Tanımlanması

... türük kara kamağ bodun ança timiş illig bodun ertim ilim amtı kanı kemke ilig kazganur men tir ermiş kaganlıg bodun ertim kaganım kanı ne kaganka işig küçüg birür men tir ermiş ança tip tabgaç kaganka yağı bolmış. (OA; KT D9)

Devlet sahibi bir halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum” der imiş. “Hakan sahibi bir halk idim; hakanım nerede? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş. Böyle diyip Çin hakanına düşman olmuş.

Metinde ifade edilen soru cümleleri aslında konuşurun içinde bulunduğu durumu sorgulaması sonucunda ortaya çıkarak olumsuzluğu yansıtmaktadır. Aynı zamanda i- fiilinin üzerine getirilen görülen geçmiş zaman eki ile geçmişteki varlık, şimdiki yokluk ifade edilerek soru yapısı dışında da olumsuzluk sezdirilmektedir.

... ol yergerü barsar türük bodun ölteçi sen ötüken yir olurup arkış tirkış ısar neñ buñug ötüken yış olarsar beñgü il tuta olurtaçı sen ... (OA; KT G8)

O yere doğru gidersen (ey) Türk halkı, öleceksin! Ötüken topraklarında oturup kervanlar gönderirsen, hiç derdin olmaz, sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin.

İlk cümlede yer alan anlamsal olumsuzluk gerçekleşmiş bir olumsuzluk değildir, bu noktada olası ve şartlı bir olumsuzluk durumu söz konusudur. Metnin devamında yer alan ve yokluk bildiren “derdin olmaz” ifadesi -mA ekiyle işaretlenmiş ve olumsuzluk yansıtmamaktadır. Bunun yanı sıra hükmet- fiilinin olumsuzluğu taşıması öznenin konumuna göre değişiklik göstermektedir. Nitekim hükmeden için durum olumlu; hükmedilen için durum olumsuzdur.

... barduk yerde edgüg ol erinç kanıñ ügüzçe yügürti süñüküg tağça yatdı beglik urı oglunıñ kuul kılıg eşilik kız oglunıñ küñ kılıg ol bilmedüküñ için yablağıñ için... (OA; BK D 20).

Gitdiğiniz yerlerde kazancımız şu oldu: Kanınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı; bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız, hanım olacak kız evladınızı cariye yaptınız.

Metinde Türk milletinin yaptığı hatalardan dolayı başına gelenler anlatılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken şey başa gelen olayların olumsuzluk değeri taşımasıyla birlikte bunların “edgüg (kazanç)” kelimesiyle nitelendirilerek ironi yapılmış ve kelimenin temel anlamı olumsuzlanmış olmasıdır.

Tigin kañı kañka inçe tip ötünti ıglayu bu ne emgeklig yir ermiş neg[ü][ü]g toğdum m[e]n. (İKP; 11)

Şehzade, Han babasına ağlayarak şöyle arz etti: ‘Bu ne sıkıntılı yermiş! Niçin doğdum ben?’

Metinde yer alan “neg[ü][ü]g toğdum” kelime grubu, gramatikal bir işaretleyici olmasa da konuşurun durumundan dolayı dünya ile ilgili yakınmalarının anlatıldığı bu bölümde olumsuzluğu

yansıtmaktadır. Eylemin gerçekleşmesinden duyulan pişmanlık olumsuzluğa aracı olmakta; bu durum soru yoluyla sağlanmaktadır.

Biri ayur kazanç ney tarıg tarımaқта edgü yoğ kim bir tarısar miñ tümen bolur (İKP; 37).

Biri şöyle der: Kazanç konusunda tarla ekmekten iyisi yoktur. Kim bir defa ekin ekerse o ekin sayılamayacak kadar çok hâle gelir.

İlk bakışta ifadenin bir olumsuzluk yansıtmadığı söylenebilir. Nitekim daha iyisi olmayan bir yokluk durumundan ve öznenin elde edebileceği kazançtan bahsedilmektedir. Ancak söylenenin ardındaki irdelendiğinde bir derecelendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki, daha iyisi olmayan bir durum söz konusu olduğunda onun dışındaki her şey dereceli olarak daha kötü, dolayısıyla da daha olumsuzdur. Bu noktada karşılaştırma yapılan cümlelerin anlamsal olarak olumsuzluğu çağrıştırdığı söylenebilir.

Ötrü ol avıçka er ıgılayu kanka inçe tip ötlün]ti t[e]ñrim ne muñ tađ bolı kim ant[a]đ t[e]ñri teg erd[i]ni teg ögükünjüznü ölüm yiriñe idursız ol taluy suvı ertinju kırkıncıg adal[i]g ol üküş tınl[i]glar barıp öligli bir barsar [y]aragay mu tip ötünti (İKP;79).

Sonra o yaşlı adam ağlayarak Han'a şöyle arz etti: Efendim, nasıl bir dert tasa oldu da böyle gökyüzü gibi evladımızı ölüm(cül) yere gönderiyorsunuz? O okyanus suyu fevkalade korkunç ve tehlikelidir. Birçok insan (oraya) gidip ölmüşken tek (başına) gidilmesi uygun olur mu? diye arz etti.

Metinde soru yoluyla eylemlerin gerçekleştirilmemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra “ertinju kırkıncıg” (fevkalade korkunç) çağrışımı olumsuz olan bir kelimenin önüne olumlu bir kelime getirilerek olumsuzluk derecelendirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir.

ajunda ölümdin katıgrağ kayu / toğuğlı kişi öldi mundağ ayu (KB; 1137)

Dünyada ölümden daha ağır ne var! Doğan her kişi böyle diyerek öldü.

İfadede gramatikal olarak herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi bulunmamakta, kullanılan sözlüksel unsurların (ölüm, ağır gibi) anlamsal çağrışımları ifadeyi olumsuz kılmaktadır. Bunun yanı sıra dünyada yaşanan olaylar arasında karşılaştırma yapılarak en olumsuz olan belirlenmiş, soru edatı da tersinlememe işlevinde kullanılarak “Dünyada ölümden ağır bir şey yoktur.” düşüncesi yansıtılmıştır.

ajun tundi ornap bu hağan öze / anın utdı dünya tañıguđlar tüze (KB; 93)

Hakan tahta oturunca, dünya asayış buldu; bundan dolayı dünya ona şahane hediyeler gönderdi.

Hakanın tahta oturmasıyla dünyada düzen sağladığı dolayısıyla önermenin anlatı zamanı itibarıyla olumlu olduğu aşikârdır. Bunun yanı sıra anlatı zamanından öncesine, yani hakanın tahta oturmadan önceki döneme söylemsel olarak gönderme yapıldığından önerme temelde olumluluğu

yansıtısa da duygu değeri olarak olumsuzluktan olumluluğa doğru bir geçişin söz konusu olduğu söylenebilir.

sözüñgni küdezigil başıñg barmasun / tiliñgni küdezigil tişiñg sınmasun (KB; 167)

Sözüne dikkat et ki, başın gitmesin; dilini tut ki dışın kırılmasın.

Yukarıdaki cümlede konuşur tavsiyede bulunmaktadır. Verilen tavsiyenin gerçekleştirilmediği takdirde yaşanacak olumsuzluk söylemsel olarak sezdirilmektedir.

bu yañgılığ bolur bu kişi edgüsi / kişi edgüsi ol budun yüdgüsi (KB; 543)

İnsanların iyisi böyle olur, insanların iyisi halkın yükünü hafifletendir.

Burada yapısal olarak herhangi bir olumsuzluk söz konusu değildir. Söylenenin ardındaki irdelendiğinde ise iyi ve kötü insan arasında bir karşıtlık kurulduğu, Kutadgu Bilig'in bağlamı çerçevesinde olumlu olanın dile getirildiği ancak olumsuz olanın da sezdirildiği görülmektedir. Dolayısıyla karşıtlık üzerinden yapılan kıyaslama sonucunda olumlu anlatılmakta, sezdirilen olumsuz üzerinden de öğüt verilmektedir.

erse yorısa kişi ne yaqşı neñg erdi / bu beglik işiölü tutmaz (KB; 1078)

Ölüm olmasa ve insan baki kalsaydı, bu beylik işi ne güzel bir şey olurdu.

Önermede yer alan ölüm kavramının yadsınması, yani olmamasını dilemenin olumlu bir anlamsal çerçeveye çizmesi gerekir. Ancak ifadenin şart kipiyle çekimlenmesi, fiile dilek anlamı katmakta ve normalde olmayan ama olması istenen bir durum belirtildiğinden önerme olumsuzluğu yansıtmaktadır. Konunun insanın müdahil olamayacağı türden olması da olumsuzluğu desteklemekte, ölümün var olması sebebiyle beylik işinin hâlihazırda güzel olmadığı anlatılmaktadır.

arıqsızny yalñguqı suvun yup arır / qalı artasa suv negün yup arır (KB; 2108)

İnsan temiz olmayan şeyleri suyla yıkayıp temizler, eğer su kirlenirse o neyle ve nasıl temizlenir.

Halkın bütün uygunsuzluklarını beylerin düzelttiğinin dolayısıyla beylerin uygunsuzluk etmemeleri gerektiğinin anlatıldığı bölümde, söz konusu duruma gönderme olarak su örneği verilmiştir. Su beyliğin metaforu olarak kullanılmış, su kirlendiği takdirde işlerin düzeltilemeyeceği “negün” soru edatıyla vurgulanmıştır.

qara qul qarası bolur beg öriñg / qaralı öriñgli adırttı köriñg (KB; 2080)

Siyah kul rengidir, bey beyaz olur; siyah ve beyaz böyle ayırt edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de bir hükümdarın nasıl olması gerektiği sorusuna karşılık Ögdilmiş’in cevap verdiği bu bölümde bey beyaz, kul da kara ile özdeşleştirilerek bir zıtlık yaratılmıştır. Söz konusu zıtlıkta bey beyazla olumlanmış, kul ise karayla olumsuzlanmıştır. Temelde oluşturulan bu zıtlık ile beyin kusursuz olması gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim sonrasında şöyle bir beyit bulunmaktadır:

atı beg bolur bolsa kılķ kara / karada bu inġa bolur halk ara (KB; 2082)

Bir kimsenin adı bey fakat doğası avamınki gibi olursa o halk arasında avamdan daha aşağı görülür.

Bu önerme aynı zamanda anlamsal olarak olumsuzluğun dercelendirilebilir olduğunu da göstermektedir.

Meger hanum ol gice kalın Oġuzun devleti Bayındır Hanun ġüvegüsi Ulaç oġlu Salur Kazan kara kaygulu vāķıŖa gördi [DK; D42, 10].

O gece kuvvetli Oġuz Devletinin Bayındır Han’ının güveyi, Ulaşın oġlu Salur Kazan kötü bir rüya gördü.

Cümlede kullanılan “kara kaygulu vāķıŖa” kelime grubuyla olayın taşıdığı olumsuzluk hem dercelendirilmiş hem de kuvvetlendirilmiştir. Nitekim metnin devamında Salur Kazan’ın rüyasında ordusunun yenildiğini, evinin yıkıldığını gördüğü anlatılmaktadır.

Vay alnum başum umudu/ Vay şah yigidiim vay şahbaz yigidiim/Foyınġa yüzine bakmaduġum hanum yigit/ Ķanda ġitdiin beni yaluġuz kıoyup canum yigit [DK; D92, 3-6].

Vay, başımın umudu; şah yiġidim güzel yiġidim; doyanaya kadar yüzüne bakamadığım, canımı bırakıp nereye gittin de beni yalnız bıraktın?

Bamsı Beyrek’ten kötü haber gelmesi üzerine Banu Çiçek ağlayarak yukarıdaki ifadeyi dile getirir. Burada bağlam gereği seçilen kelime varlığı olumsuzluğu yaratmaktadır. Nitekim Banu Çiçek aldığı kötü haber üzerine bu serzenişte bulunmaktadır. Burada “vay” sözlüksel unsurunun bir ön gönderim olduğunu söylemek mümkündür.

Ol zamanda Oġuz yigitlerine ne kıaza gelse uyġudan gelür-idi [DK; D191, 5-6].

O dönemde Oġuz yiġitlerinin başına gelen her türlü ktülüġe uyku sebep olurdu.

Cümledeki olumsuzluğu sağlayan odak noktası kazanın uykudan gelmesidir. Uykunun temel anlamı düşünüldüğünde olumsuz bir çağrışımı bulunmamaktayken sunulan bağlam gereği uyku konuşur tarafından olumsuzlanmıştır.

Aġzun için öleyim oġul/ Dilün için öleyüm oġul [DK; D258, 3]

Aġzım, dilin için canımı vereyim, oġul.

Uşun oğlu Segrek kâfirle savaşmaya gitmek ister ve bu durumu annesine iletir. Oğlunun gitmesini istemeyen anne yukarıdaki ifadeyi dile getirir. Cümlede kullanılan öl- fiili temel çağrışımla sebebiyle olumsuzluğu yansıtan bir kelimedir. Ancak buradaki özne konumlarına bakıldığında oğlunun savaşmasını istemeyen bir annenin ölmeyi göze aldığı, oğlunun savaşa gitmesinden ölüme için ölmenin daha olumlu olduğu sezdirilmektedir. Bu durum olumsuzluğun bağlama göre değişebilirliğini göstermektedir.

Görür-misin ay oğul neler oldı, şarp kayalar oynanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken senün babanun üstine yağı geldi [DK, D30, 7-10]

Ey oğul, neler olduğunu görüyor musun? Sert kayalar oynamadan yer oyuldu, memlkette düşman yokken babanın üzerine düşman geldi.

Dirse Han'ın tutsak olduğunu öğrenen eşi, oğlu Boğaç Han'a durumun vahimliğini anlatmak üzere "Görür-misin ay oğul neler oldı" ifadesini kullanmıştır. Konuşur burada aslında soru ifadesini ön gönderim olarak kullanarak olumsuzluğu sezdirilmektedir. Nitekim metnin devamında da Dirse Han'ın ağ ellerinin ağlandığı, boynuna ip bağlandığı ve yürütüldüğü ifade edilmiş; Buğaç Han'ın babasını kurtarması istenmiştir.

Ķatar kıızıl develerini yetdiler. Ağır hazinesini bol aĶçasını yağmaladılar. Ķırk ince billü kız ile boyı uzun Burla Hatun yesir gitdi. Ķazan Bigün Ķarıçuk olmış anası Ķara deve boynında asılı gitdi. [DK; D38, 7-10].

Katar, kızıl develerini yedek olarak aldılar. Dolu olan hazinesini ve fazla olan parasını yağmaladılar. Kırk tane ince belli kız ile boyu uzun olan Burla Hatun'u esir ettiler. Kazan Beyin yaşlanmış annesini kara devenin boynuna astılar.

Bıgler Ķazanun tavla tavla şahbaz atlarını binmişüz, altun aĶçasını, Ķatar Ķatar develerini yetmişüz, Ķırk ince billü kız-ilen Ķazanun Ķalalını tutmuşuz, bu Ķayfları biz Ķazana itmişüz [DK; D39, 1-5].

Beyler, Kazan'ın ahırlarındaki güzel atlarına binmişiz, altının ve parasını, develerini yedek olarak almışız, kırk tane ince belli kız ile Kazan'ın eşini esir etmişiz, bu kötülüklerin hepsini biz Kazana yaptık.

Yukarıdaki iki örneğin ilkinde Kazan Han'ın saldırıya uğması anlatılırken ikincisinde aynı saldırıyı gerçekleştiren kâfirler tarafından olay anlatılmaktadır. Anlatılan olay aynı, kelime kadrosu benzer olmasına karşın söylem aracılığıyla ilk örnekte anlamsal olarak olumsuzluk ön plana çıkartılmıştır. İkinci örnekte ise gerçekleşen eylem aynı olsa da anlatıcının değişmesi sebebiyle olumsuzluk arka plana itilmiş, olayın anlatıcı üzerindeki olumlu etkisi vurgulanmıştır. Bu durumda özne konumlarının olumsuzluğu belirlemede etkili olduğu söylenebilir.

... düşmen leşkeriniñ üstine yürüdi ve niçe adlu begleri düşmen leşkerinden düşürdi. Rivâyet iderler ki düşmen leşkeri bî-ĥad leşker-idi ve bunlar az-ıdı. ĶaçmaĶ Ķaşdın idenlere oğlan naÖra urdı, çağırdı, eyitdi: "İy sipâhiler! Ya düşmenden yüz çevürmeñ veyâhuż Öavrat tonun geymegi ihtiyâr idünj (GT; 10b, 8-12)."

... düşman askerlerinin üzerine yürüdü ve düşman askelerinin arasındaki pek çok meşhur beyi yendi. Düşman askerlerinin sınırsız olduğu, bunların ise az olduğu rivayet edilirdi. Kaçmak isteyenlere askerlerden biri “Ey askerler, ya düşmandan kaçmayın ya da kadın elbisesi giymeyi tercih edin” dedi.

Metinde geçen asker sayısının fazlalığı öznenin konumuna bağlı olarak olumsuzluğu yansıtmaktadır. Nitekim savaşı kazanmak adına önemli bir gösterge olabilen asker sayısı, konuşurun bağının bulunduğu tarafta daha fazla ise olumluluğu, aksi takdirde olumsuzluğu yansıtır. Asker sayısının az olduğu tarafta kişilerin kaçmaya kast etmesi yaşanacak olumsuzluktan kurtulma olarak düşünülebileceğinden özne konumu da göz önünde tutulduğunda olumlu bir durumdur. Ancak savaşmayı göze alabilen bir kişi için bu durum olumsuzluğu temsil etmektedir. Öyle ki konuşur savaştan kaçmayı kadın elbisesi giymekle bir tutar. Bu olumsuzlama için seçilen benzetme kültürel algıyı da ortaya çıkarmaktadır. Karşındakine seçim şansı bırakmamak adına olay, toplum açısından olumsuz olarak değerlendirilen bir örnekle özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla standart olumsuzluk işaretleyicileri kullanılmadan kültürel algının çağrışımlarından yararlanılarak olumsuzlama, etkileme ve ikna amacıyla kullanılmıştır.

Bağdat'da bir derviş müstecâbüd-da'îve idi. Haccâc bin Yûsuf ol dervîşe eyitdi: Baña bir hayr du'â kıl! Dervîş eyitdi: “İy hudâyâ! Tiz zamânda bunun cânın algıl! Haccâc eyitdi: “Billâhi bu ne du'âdur? Dervîş eyitdi: Bu du'â hayr du'âdur, saña ve müsülmânlara (GT; 13b, 1-5).

Bağdat'da duası kabul olan bir derviş vardı. Yuuf oğlu Haccac, bu dervişten kendi için hayırlı bir dua etmesini istedi. Derviş ‘Ey Allahım, sen tez zamanda bunun canını al.’dedi. Bunun üzerine Haccac ‘Allah için, bu nasıl duadır?’ dedi. Derviş ise ‘Bu dua sana ve Müslümanlara hayırlı olan duadır.’dedi.

Haccâc bin Yûsuf duası kabul olunmuş bir dervişten duası etmesini ister. Gerçekleşen konuşmada kültürel bir olgu olarak ölümün olumsuz bir çağrışıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak derviş dua isteyen kişinin ölmesini dilemekte ve duanın hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Bu durum da olumsuz çağrışıma sahip bir kavramın uygun bağlamlarda olumlu olabileceğini işaret eder.

İy oğlan! Bu ne gülcek vaqtdur? Oğlan eyitdi: İy şâh-ı âlem! Oğlanın nâzı atasuna ve anasuna olur; da'îvî kâdî katında olur ve dad ise pâdişâhlardan olur. (GT; 19a, 8-10).

“Ey oğul, bu gelecek zaman mıdır? Oğlan ‘Ey âlemin şahı, evladın nazı anne ve babasına olur, dava şeri mahkemelerinde olur, adalet ise padişaktan olur.’ der.”

Bir padişah hastalanır ve doktorlar bu sıkıntıya vasıflı bir insanın ödünün iyi geleceğini söylerler; bunun üzerine padişah bahçıvanın oğlunu öldürmek ister, çocuğun babası ve annesini mal mülk vererek razı eder. Oğlanın canını alacakları sırada, oğlan başını göğe kaldırıp güler. Anlatıda geçen “Bu ne gülcek vaqtdur?” sorusu ile konuşur eylemin bağlam gereği gerçekleşmemesi gerektiğine vurgu yapar. Konuşura göre sözü edilen durumun olumsuz olması gerekirken eylemin öznesi buna gülerek tepki vermektedir. Eylemin gerçekleşmemesi gerektiğine kanaat getiren konuşur, şaşkınlığını soru yoluyla dile getirir. Metnin devamında oğlan padişaha

“Atam ve anam mal için, padişah keyfi için benden vazgeçti. Bu gülünecek bir durumdur.” diye cevap verir. Temelde eylemden etkilenen öznenin gülmesi dahi olumsuzluğu yansıtmaktadır.

Bir hâkîme sordılar ki comardlık mı yigdür, bahâdurlık mı yigdür? Hâkîm eyitdi: “ Ol ki cömerddür aña bahâdurlık hâcet degül ki niçe bahâdurlar cömerd eline muhtâcdur (GT; 31b, 1-15; 3a,1).

‘Bir hâkime cömertlik mi kahramanlık mı iyidir?’ diye sorarlar. Hâkîm ‘cömert olana kahramanlık gerekli değildir ki pek çok kahraman cömerte muhtaçtır.’ der.

Burada anlamsal çağrışım olarak iki olumlu kavram karşılaştırılmaktadır. İki olumlu kavramdan hangisinin daha olumlu olabileceği aranmaktadır. Burada olumsuzluğun hem bağlama göre değer kazandığını hem de olumlu üzerinden anlam bulduğunu söylemek mümkündür.

Ƙamuğı këneşdiler; Yūsufnı öltürelîñ ya kendü yırağ yerge salalıñ, atamız sewüglügi hās bizge bolğay tēp (KE; 67r- 7-19).

Hepsi Yusuf’u ya öldürelim ya uzak yere bırakalım, babamız daha çok bizi sevsin, diye fikir birliğinde bulundu.

Yakup peygamberin oğlu Yusuf’u kıskanan kardeşleri onu babasından uzaklaştırmak için plan yaparlar. Cümlede herhangi bir gramatikal olumsuzluk işaretleyicisi bulunmamaktadır. Eylemi gerçekleştirecek öznelerin konumu düşünüldüğünde önerme herhangi bir olumsuzluk da yansıtmamaktadır. Çünkü Yusuf’un kardeşleri amaçladıkları eylem doğrultusunda hareket etmektedirler. Ancak olaydan etkilenen özne düşünüldüğünde, önerme kuvvetli bir olumsuzluk yansıtmakta; nitekim hikâyenin genelinde de Yusuf’un kardeşlerini şeytanın yoldan çıkarttığı ve akıllarına bu fikri soktuğu anlatılarak olumsuz bir çerçeve çizilmektedir.

Ey kâşķi šabr ƙılsa erdim biregü müömin bolğay erdi, maña bu ƙatıglık teğmegey erdi. Nüh maşrıkdın mağrıbga teği ƙamuğ halâyıƙğa peygamber erdi (KE; 23r, 2-3).

Keşke sabretseydim, birisi mümin olacaktı, bana zorluk olmayacaktı. Nuh doğudan batıya kadar bütün halkın peygamberi olacaktı.

Pişmanlık ve gerçekleşme ihtimali kalmayan istekleri anlatan önermeler konuşurun duygu durumunu yansıttığından olumsuz bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda kullanılan eylemlerin tersinlenmesi de bu önermelerin ortak özelliğidir.

Mısr eli türlüğ türlüğ taÖāmlar alıp Yūsufnı körgeli ƙelür erdiler. Yūsuf o taÖāmlarnı zindāndağılarga bērir erdi. Zindān halkı aydılar: ey Yūsuf bizler seni söwer-miz. Yūsuf aydı: neÖūzu biÖllāh atam meni söwdi erse ƙuduğğa tüşdüm, āzād erdüm ƙul boldum, Zeljhā söwdi erse zindānğa tüşdüm, imdi sizler söwer erseñiz, neler körer-men erken tēp ƙatığ yığladı (KE; 87v, 7-10).

Mısır halkı çeşitli yemekler alıp Yusuf’u görmeye geldiler. Yusuf o yemekleri zindandakilere verirdi. Zindan halkı ‘Ey Yusuf, bizler seni severiz.’ der. Yusuf da ‘Allah’a sığınırız ki atam

beni sevdi kuyuya düştüm, özgür idim köle oldum; Zeliha sevdi zindana düştüm; şimdi sizler de severseniz neler görürüm?” diyip ağladı.

Söz konusu metnin genelinde temel çağrışımı olumlu olan sev- eylemine konuşurun tecrübe ettiklerinden dolayı olumsuz anlam yüklediği görölmektedir. Bu durum, özneye göre olumsuzluğun değişebildiğine ve uygun bağlamla sunulduğunda kavramların olumsuzlanabileceğine işaret etmektedir.

Kozı Tegin atası tahtında oturup düşmenlerini yığlatıp ve dostlarını küldürüp ilge Óadālet kılıp fakır miskinğa hayır u ihsān kılıp kırk yıl hān bolup yetmiş beş yaşığa yetkende yetkende oğlu Arslanı ornında oturup vefāt tapdı (şT; 92b, 9-13).

Kozı Tegin babasının tahtında oturarak düşmanlarını ağlatıp dostlarını güldürüp halka adaletli davranarak yoksula ve düşküne hayır ve ihsanlarda bulunup kırk yıl hanlık yapıp yetmiş beş yaşına geldiğinde oğlu Arslan'ı yerine oturarak vefat etti.

Metinde yer alan ağlat- fiilli, birinin ağlamasına neden olmak anlamına geldiğinden olumsuz bir değere sahiptir. Ancak eylemler uygun bağlamlarda kullanımla doğru orantılı olarak tersinlenebilir ve olumluyken olumsuz, olumsuzken de olumlu bir değer yüklenir. Nitekim metinde düşman ağlatıldığı için konuşur bunu Kozı Tegi'nin marifetleri arasında anlatmış ve olumlamıştır. Aynı ifade ağlatılan kişi tarafından dillendirilmiş olsaydı öznenin konumu gereği olumsuz bir değer yansıyacaktı.

Ol vaktde halkı Tuđrulnıñ ağzığa karay turur irdiler. Tuđrul Kozıcığa aytdı: Söznıñ rāstını aytgıl yoğ irse qarığan çaķnıñda esiñ kitip kıyın üstinde öler sen tidi (şT; 96a, 2-8).

O dönem halk Tuğrul'a bağlıydı. Tuğrul, Kozıcı'ya sözün doğrusunu söyle, yoksa bu yaşlılık zamanında aklın gidip işkencede ölersün dedi.

İfadede yer alan, aksi takdirde anlamına gelen bağlaç (yoğ irse) bağladığı unsurlar arasında anlamsal bir karşıtlık yaratır. Nitekim ilk unsurda bir istek, ikinci unsurda istek gerçekleştirilmediğinde olası olumsuzluk anlatılmıştır. Sonraki dönemlerde de kullanılan bu bağlaç, yoğ irse şeklinden yohsa, yoksa şekline dönüşür.

Türki tārıh aytkanlar ÓArabı luğatlarnı koşup tuturkar özleriniñ hünerlerin ve üstādlıklarını halkğa maÓlüm kılmak için. Biz munlarınıñ hiç kıysısını kılmadığ, anıñ için bu kitabı okuğu ve tıñlađu elbette Türk bolđusu turur. Pes Türklerge Türkāne aytmak kerek tā olarnıñ barçası fehm kılgayar. Bizniñ aytkan sözümüzi bilmeseler andın ni hāsil (şT; 66b 1-7).

Türkçe tarih anlatanların halka hünerlerini ve üstatlıklarını göstermek için Arapça ve Farsça sözcükler kattıklarını; Türkçe seci yaptıklarını hepimiz bilin. Bu kitabı okuyan ve dinleyen Türkler olacağı için biz bunların hiçbirini yapmadık. Gerçekten de hepsinin anlayabilmesi için Türklere Türkçe söylemek gerekir. Bizim söylediğimiz sözü anlamazlarsa onun ne faydası olur.

İfadenin sonunda yer alan soru edatı yüklemi tersinlemiş ve anlamsal olarak eylemin gerçekleşmeyeceğini yansıtmıştır. Hangi durumlarda sözün faydasının olmayacağı ise metnin genelinde ifade edilmiştir.

Be kişi hey ne turfa iş ittün / İşün altun iken gümüş ittün

Getürüp on iki yaşar tanayı / Geçürüp yirüne kömiş ittün (TE; 28a, 16- 28b, 1)

Ey kişi, ne kadar garip bir iş yaptın; işin altınken gümüş oldu. Yaşayan on iki tane dananın yerine manda getirdin.

Örnekte olumsuzluğu işaretleyen herhangi bir yapısal unsur olmamakla birlikte önermede derecelendirme yapılarak olumsuzluk yaratılmıştır. İşin, altınken değer kaybedip gümüş olması, danaların da manda olması ifade edilerek kişinin eylemi söylem aracılığıyla olumsuzlanmıştır. Bu durum hem olumsuzluğun bir diğeri üzerinden anlam bulduğuna hem de kültürel öğelerin olumsuzluğun yaratılmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Alanyazında dil bilgisel bir kategoriye ad olan olumsuzluk sözcüğü, özü itibarıyla görecelidir. Göreceli bir durumun dil bilgisel bir yapıya ad olması ve olumsuzluğun çalışmalarda çoğunlukla yüzey yapı açısından ele alınması karmaşaya neden olmakta; duyuşsal içeriğe sahip olan bu terimin anlam bilimi açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim dil felsefesindeki anlam arayışında benimsenen yaklaşımlar olumsuzluğu temellendirmiş; olumsuzluk ve anlam arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Anlam arayışı neticesinde ifade edilenin zihinle ilişkilendirilmesi, anlamın belirlenmesinde olduğu gibi olumsuzlukta da öznenin varlığını ön plana çıkarmıştır. Öznenin olumsuzluğu belirlemede neye odaklandığı, nasıl bir bağlam yarattığı; bu bağlamın kişinin oluşturduğu dünya ile paralelliği irdelenmelidir. Dolayısıyla olumsuzluk, sadece dil bilgisel değil, daha geniş bir bakış açısıyla dilsel bir kavram olarak ele alınmalı ve özellikleri ortaya konmalıdır.

Olumsuzluk, zihnî çağrışımlar sonucunda gelişen bir döngünün sonucudur. Sırasıyla tasarım, yaratım ve aktarımdan oluşan bu döngüyü temellendiren ise bireyin algısıdır. Algılaşma gerçekleşmeden bilginin oluşmayacağı bilinmekte, izlenimlerin bilgi hâlini almasında da her idenin önce bir ve aynı olanı sonra da aynı olmayanı üzerinden bilginin anlamlandırılması gerçekleşmektedir. Algının bu noktadaki işlevi, deneyim aracılığıyla elde edilenlerden meydana gelen oluşturulanlar dünyasını yaratmaktır. Dolayısıyla oluşturulanlar dünyasındaki olumsuzluk algısının duyular aracılığıyla elde edilen izlenimlerin bilgiye dönüşümü esnasında ve var olan anlamlandırılırken ortaya çıktığını, haz ve acı duyularından hareketle konumlandırıldığını, var olandaki bulunmayış üzerinden değer bulduğunu ve bireyin tasarımı olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu tasarım, bireyin izlenimlerini alışkanlık hâline getirmesiyle olgu ve olaylara yüklediği anlamlardan oluşmaktadır. Bireyin ilgisi aracılığıyla bir şeye yönelmesinden kaynaklanan, beklenti ile var olanın birlik içinde bulunmaması sonucunda ortaya çıkan yokluk; bu tasarımın temelini oluşturan unsurların başında gelmektedir. Olumsuzluğun her var olanın benzerinde olmayan nitelikler üzerinden değer bulması, iki kavram arasındaki ilişki türü olan zıtlığın da olumsuz olarak algılanmasına zemin hazırlamış; zıtlığı oluşturan kavramlardan biri olumsuzluğu temsil eder hâle gelmiştir. Nitekim yokluğun algılanmasındaki değişim; eksilme, bulunmayış üzerinden gerçekleştiğinden yokluk varlığın zıttı olarak sunulmuştur. Dolayısıyla öteki üzerinden anlam bulan ve ikincil bir kavram olan olumsuzluk, ilişkide bulunduğu diğer öğelerle oluşturduğu bütünlerde anlam kazanan dilsel bir unsurdur.

Zihnî süreçlerden geçen olgu ve olayların anlamlandırılmasında, bireyin algısını da şekillendiren, toplumun koşullayıcı etkisidir. Bu durum aynı zamanda ortak bir dilsel davranışın oluşmasını da sağlamakta; olumsuzluk da kültürün etkisiyle bireyin öğrendiği ve tekrarladığı bir davranış biçimini almaktadır. Olumsuzluğun temelde ortak bir duygu değeri olmakla birlikte bireyin yaşantısıyla desteklenen ve değişebilen bir kategori olduğu da unutulmamalıdır.

Olumsuzluk; çelişki, karşıtlık, reddetme, var olmama ve gerçekleşmeme ile özdeşleştirilen bir kavram olsa da temelde duygu değerini yansıtan ifade yoludur. Bu ifade alanını işaretleyen ve standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen gramatikal unsurlar, olumsuzluğu yansıtmamakta; önermede ifade edilenlerin yarattığı etki sonucunda olumsuzluk ortaya çıkmakta, bir bütün içinde anlam kazanmaktadır. Nitekim olumsuzluk eki olarak kabul edilen -mA ekinin temel işlevi olumsuzlama değil, fiil cümlelerinde eylemin gerçekleşmediğini ifade etmektir. Aynı şekilde yok kelimesinin yer aldığı cümleler yokluğu anlatmakta, değil kelimesinin yer aldığı cümelerde de yargı tersinlenerek neyin olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, önermeye konu olan gerçekleşmeme, olmama ve yokluğun sonucunda olumsuzluk, bağlam çerçevesinde duygu değeri olarak gündeme gelmektedir.

Olumsuzluk; duygu değeri yansıtması ve seçime dayalı bir kategori olması, bireyin olgu ve olaylara yüklediği anlam temelli bir yapı sergilemesi, kişi, kültür, bağlam, vurgu, tonlama vb. ölçütlere göre farklılık arz etmesi sebebiyle öznel ve göreceli bir kavramdır. Dolayısıyla belli yapısal unsurlarla sabitlenmemesi gereken bu kategori, söylem aracılığıyla da oluşturulabilmektedir. Söylemsel olumsuzlukta konuşur, uygun bağlamı yaratırken ön gönderimde bulunma, karşılaştırma, soru sorma, olası olumsuzluğu işaret etme, sözcük çağrışımı vb. durumlardan yararlanarak olumsuzluğu sezdirme yoluna gider. Bu durum aynı zamanda olumsuzlamanın anlatımı etkin kılma çabası olduğunu da göstermektedir.

Bireye göre değişebilen bir kavramın dil bilgisel değil dilsel açıdan kullanım düzeyindeki varlığı esas alınmalı; alanyazında yapılan tanımlama ve açıklamalar yeniden değerlendirilmelidir. Bu noktada özellikle olumsuzluk eki olarak bilinen -mA'nın temel işlevinin gerçekleşmemeyi anlatmak olduğu, ancak uygun bağlamlarda olumsuzluğu sağlayabilmesi sebebiyle olumsuzluk eki olarak adlandırılmaması gerekmektedir. Anlamsal bir çelişkiye sebep olan bu adlandırma, ekin temel işlevini yansıtabilecek gerçekleşmeme, edimsiz, olmama, kılmama gibi yeni bir terimle karşılanmalıdır. Pek çok bileşenin oluşturduğu olumsuzluk; belli yapılarla sınırlandırılmayıp her olgu, olay ve kavramın olumsuzlanabileceği, zamanla değişebilen, göreceli ve seçime dayalı bir kategori olduğu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Sonuç olarak zihindeki izlenimleri bilgi hâline dönüştürürken ve var olanı anlamlandırırken ortaya çıkan olumsuzluk, haz ve acı duyularından hareketle konumlandırılan, iyi ve kötü karşıtlığından beslenen, öteki üzerinden gerçekleşen, bireye özgü bir tasarım olan, üretilen ve aktarılan anlam temelli, evrensel bir dilsel kategoridir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Taranan Kaynaklar

Arat, Reşit Rahmeti (2006), **Atebetü’l Hakayık**, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

————— (2007), **Kutadu Bilig**, 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ata, Aysu (1997), **Kısaşü’l - Enbiyā I**, 1. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Canpolat, Mustafa (1982), **Mecmū ÓAtün- Nežā’ir**, 1. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem (2009), **Dede Korkut**, 7. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

————— (2016), **Orhun Abideleri**, 50. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Ölmez, Zuhâl Kargı (1996), **Şecere-i Terākime**, 1. Baskı, Simur Yayınları, Ankara.

Özkan, Mustafa (1993), **Gülistan Tercümesi**, 1. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tulum, Mehmet Mahur ve Azılı, Kenan (2015), **Edgü Öglü Tigin Anyıg Öglü Tigin**, 1. Baskı, Türkiyat Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Tulum, Mertol (1977), **Târîh-i Ebü’l- Feth**, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul.

b. Diğer Kaynaklar

Ağca, Ferruh (2010), **Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

————— (2015), “Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri, **Dil Araştırmaları**, 1(16) , 83-101.”

Akbayır, Sıddık (2006), **Cümle ve Metin Bilgisi**, 4.Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Aksan, Doğan (1999), **Anlambilim**, 1. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara.

————— (2007), **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Akıncı Sema (2013) “Kavram ve Terim”, **Klasik Mantık**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 12-25.

- Almeida, Sandra ve Ferrari, Lilian (2012), "Subjectivity, Intersubjectivity and Epistemic Complementation Constructions" **Online Proceedings of UKCLA Meetings**, vol. 1, 110 – 127, <http://uk-cla.org.uk/proceedings> (14.07.2017).
- Altınörs, Atakan (2012), **50 Soruda Dil Felsefesi**, Kitap Dizisi Yayınları, İstanbul.
- (2015), **Dil Felsefesi Tartışmaları -Platon'dan Chomsky'ye-**, 1. Basım, Bilge, Kültür, Sanat Yayınları, İstanbul.
- Alyılmaz, Selma (2010), "Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi", **Turkish Studies**, 5 (4), 87-118.
- Aristo, (1963), **Oraganon**, (Çev. Hamdi Ragıp Atademir), 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Armaner, Türkener (2017), "Kötülüğün Hiçliği: Spinoza", Şeyda Öztürk (Ed.), **Cogito Kötülük**, 1. Baskı içinde, 39-52, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayan, Ekrem (2002), "Türk Kültüründe Su Kültü ve Yada Taşı", Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), **Türkler**, 1. Baskı içinde, 622-629, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2007), **Türkçeni Grameri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Baskakov, Aleksandroviç Nikolay, **Çağdaş Türkçede Cümle**, (Çev. Oktay Selim Karaca), 1. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başdaş, Cahit (2006), "Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler", **I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 400-406.
- Bilgegil, Kaya (1964), **Türkçe Dilbilgisi (Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş)**, 1. Baskı, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.
- Börekçi, Muhsine (2001), "Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk", **TDAY-Belleten**, 1-2(44), 45-61.
- Bravo, Hamdi (2010), "Locke'un Soyut Genel İde Anlayışı", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 10, 95-115.
- Büyükkantarcıoğlu, Nalan (2006), **Toplumsal Gerçeklik ve Dil**, 1. Baskı, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet (1999), **Felsefe Sözlüğü**, 3. Basım, Paradigma Yayınevi, İstanbul.
- Chafe, Wallace (1995), "The Realis- Irrealis Distinction in Caddo, the Northern Iroquoian Lanuaes and English", **Modality in Grammar and Discourse**, in *First Edition* (347-365), John Benjamins Publishing, Philadelphia.

- Cin, Ali (1998), **Tarihi Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2002), “Yoksuz ve Yoksul Kelimeleri Üzerine”, **Dil Bayramının 70. Yılı Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 2(69), 665-674.
- Cruse, Alan (1986), **Lexical Semantics**, First Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Çakmak, Serkan (2013), “Var ve Yok Sözcüklerinin Morfolojik Kimliği”, **Turkish Studies**, 8(4), 463-471.
- Çalışır, Sevgi (2007), **Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Sara (2013), **Modern Felsefe II**, (Ed. Sara Çelik, Serdar Uslu), 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çürük, Selen (2010), “Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 7(2), 57-72.
- (2014a). “Olumsuzluğu Kuvvetlendirme Stratejileri Üzerine: Kışaşü’l - Enbiyâ Örneğinde Bir İnceleme”, **Dil Araştırmaları**, 14, 147-169.
- (2014b). “Çoklu Olumsuzluk Kavramı ve Türkçedeki Çoklu Olumsuzluğa Yûnus Emre Dîvânı Örneğinde Bir Bakış”, **Dil Araştırmaları**, 15, 185-214.
- Dahl, Östen (2010), “Typology o Negation”, Horn Laurence R. (Ed.), **The Expression of Negation**, in *First Edition*, 9-38, Berlin and Newyork: De Gruyter.
- Dee Haan, Ferdinand (2005), “Typological Approaches To Modality”, William Frawley, (Ed.), **The Expression of Modality**, in *First Edition*, 27-70, Berlin and Newyork: De Gruyter.
- Denkel, Arda (1981), **Anlaşma: Anlatma ve Anlama**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- (2003), **Anlamanın Kökenleri**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Delice, Halil İbrahim (2000), “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(24), 221-236.
- (2003), **Türkçe Sözdizimi**, 1. Baskı, Kitabevi, İstanbul.
- Deleuze, Gilles (2015), **Anlamanın Mantığı**, 1. Basım, Norgun Yayıncılık, İstanbul.
- Demir, İmdat (2015), **Türkçede Perifrasıs (Fiil Çekim Kategorisi)**, 1. Basım, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Demirel, Özlem (2002), **Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Deny, Jean (2012), **Türk Dil Bilgisi**, Ahmet Benzer (haz.), 1. Baskı, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Dinar, Talat (2017), “Olumsuzluk Başlatıcısı Olarak *her ne kadar ... -sA/(i)sA (dA)* Yapısı”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 6(1), 172-183.
- Drubig, Bernhard (2001), **On The Syntactic Form of Epistemic Modality**, Yüksek Lisans Tezi, University of Tübingen.
- Düzgün, Ülkü Kara (2016), “Türk Mitolojisinde Ateş Kültü”, Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan (Ed.), **Türk Mitolojisine Giriş**, 1. Baskı *içinde*, 147-160, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Eckmann, Janos (2003), **Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, 2. Bakı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ediskun, Haydar (1985), **Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi)**, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eker, Süer (2009), **Çağdaş Türk Dili**, 1. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Emeksiz, Zeynep Erk (2010), “Negation in Turkish” **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, 1(2), 1-16.
- Ergin, Muharrem (2004), **Türk Dil Bilgisi**, 1. Basım, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Frawley, Wiiliam (1992), **Linguistic Semantics**, First Edition, Lawrence Erlbaum, London.
- Frege Gottlob, (2010), **Aritmetiğin Temelleri**, (Çev. H. Bülent Gözkan), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gabain, Anna Von (2007), **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gemalmaz, Efrasiyap (2010), **Türkçenin Derin Yapısı**, (Haz. Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert), 1. Baskı, Belen Yayıncılık, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat (1979), **Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Givon, Talmy (1978), “Negatation in Language: Pragmatics, Function, Ontology”, In Cole, New York: Academic Press, 69-112.
- Gökalp, Ziya (1990), **Türk Töresi**, 1. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul.
- Grünberg, Teo (2006), **Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme**, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güçlü, Abdülbâki ve diğerleri (2008), **Felsefe Sözlüğü**, 3. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncay (2000), **Türkçe El Kitabı**, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Gülsevin, Gürer (2004), “Türkçede ‘Sıra-dışı’ Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”, **V. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1267-1283.
- Günay, Doğan (2013), **Söylem Çözümlemesi**, 1. Baskı, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Gürkan, Duygu Özge (2017), “Ulaçların Olumsuzluk İşaretleyicisiyle Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, **Söylem Filoloji Dergisi**, 2 (3), 115-123.
- Hengirmen, Mehmet (1997), **Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Engin Yayınları, Ankara.
- Heiddegger, Martin (2006), **Varlık ve Zaman**, (Çev. Kaan H. Ökten), 1. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Hirik, Erkan (2010), **Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2015), “Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki -mA”, **Karadeniz Araştırmaları**, 1(44), 167-185.
- Hirik, Seçil (2014), “Kesinlik ve Olumsuzluk İlişisine Kipsel Yaklaşım”, **Turkish Studies**, 9(12), 349-367.
- Horn, Laurence R. (2001), **A Natural History of Negation**, First Edition, CSLI Publications, Stanford.
- Hume, David (2014), **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma**, (Çev. Münevver Özgen) 1. Baskı, Biblos Kitabevi Yayınları, Bursa.
- İlhan, Nadir (2005), “Türkçede Olumsuzluk”, **Karaman Dil, Kültür ve Sanat Dergisi**, 271-279.
- İlhan, Nadir ve Kabadayı, Ceren (2015), **Türk Dilinde Olumsuzluk**, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- İmer, Kamile vd. (2011), **Dilbilim Sözlüğü**, 1. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (1958), “Börü = Kurt ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 7(84), 606-608.
- İnan, İlhan (2012), **Dil Felsefesi**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Jespersen, Otto (1917), **Negation in English and Other Languages**, Kobenhavn.
- Kahraman, Yakup (2013), “Hiyerarşik Varlık Algısından Ontolojik Varlık Algısına Geçişin İmkânı”, **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 21, 7-18.
- Kant, Immanuel (2002), **Pratik Aklın Eleştirisi**, (Çev. Ülker Gökberk ve diğerleri), 3. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1982), **Dil ve Kültür**, 1. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.

- Karaağaç, Günay (2009), **Türkçenin Söz Dizimi**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- (2013), **Dil Bilimi Terimleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karademir, Fevzi (2009), “-mA Olumsuzluk Biçimbiriminin Kiple İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu”, **Turkish Studies**, 3, 1343-1374.
- Karahan, Leyla (2010), **Türkçede Söz Dizimi**, 15. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karabaş, Seyfi (1996), **Dede Korkut'ta Renkler**, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kocaman, Ahmet (2009), “Dilbilim Söylemi”, Ahmet Kocaman (Haz.), **Söylem Üzerine**, 3. Baskı içinde (1-11), Odtü Yayınları, Ankara.
- Koç, Nurettin (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2009), **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2010), **Grammer Terimleri Sözlüğü**, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Köknel, Özcan ve Özüğurlu, Kurban (1983), **Tıpta Ruhbilim**, 1. Baskı, Taş Matbaası, İstanbul.
- Locke, John (2013), **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), 1. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Lvova, E.L ve diğerleri (2013), **Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri**, (Çev. Metin Ergun), 1. Baskı, Kömen Yayınları, Konya.
- Mahmud, Kaşgarlı (2006a), Divanü Lûgat-it-Türk Cilt I, (Çev. Besim Atalay), 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2006b), Divanü Lûgat-it-Türk Cilt III, (Çev. Besim Atalay), 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Onan, Bilginer (2014), **Anlama Sürecinde Türkçenin Yapısal İşlevleri**, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Oturakçı, Nigar (2006), **On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz/+sUz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, Necati (1986), **Klasik Mantık**, 5. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özbek, Aydın (2011), “Aspect and Modality in Negative Constructions: A Contrastive Analysis of Turkish and Japanese”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, 8(2), 1-17.
- Özçelik, Saadettin ve Erten, Münir (2005), **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Diyarbakır.
- Özgür, Uğur (2013), **Dede Korkut Metinlerinde Geçen Olumsuzluk ve Yokluk Biçimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özkan, Bülent (2006), “Türkçede Dilbilgisel Terim Olarak ‘Olumlama’ ve ‘Olumsuzlama’”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15(1), 269-282.
- Özkan, Mustafa ve Sevinçli, Veysel (2008), **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, 1. Baskı, 3f Yayınevi, İstanbul.
- Özmen, Mehmet (1995), “Türkçede Değil Kelimesi ve Kullanımları”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 315-368.
- Palmer, Frank Robert (2001), **Mood and Modality**, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Papafragou, Anna (2006), “Epistemic Modality and Truth Conditions”, **Lingua**, 116, 1688-1702.
- Russel, Bertrand (2013), **Anlam ve Doğruluk Üzerine**, (Çev. Ezgi Ovat), 1. Baskı, İtalik Yayınları, Ankara.
- Sami, Şemsettin (2004), **Kâmûs-ı Türkî**, 13. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sartre, Jean Paul (2014), **Varlık ve Hiçlik -Fenomenolojik Ontoloji Denemesi-**, (Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen), 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Sebzecioğlu, Turgay (2016), **Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi**, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Soykan, Ömer Naci (1995), **Felsefe ve Dil (Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma)**, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Şahin, Güven (2005), **Çok Anlamlılık Sorunu**, 1. Baskı, Denge Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Hatice (1999), “Var ve Yok Kelimeleri Üzerine”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, I(568), 312-323.
- (2001), “Evet ve Hayır Kelimeleri Üzerine”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 1(593), 528-535.
- Şimşek, Rasim (1987), **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, 1. Baskı, Kuzey Matbaacılık, Trabzon.
- Taylan, Eser Erguvanlı (1984), “Some Aspect of Negation İn Turkish,” Ayhan Aksu Koç (Ed.) **In Proceedings of the Turkish Linguistics Conference**, Bogaziçi Publications, İstanbul, 159-177.
- Tekcan, Ali ve Göz, İlyas (2005), **Türkçe Kelime Normları**, 1. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Talat (2003), “Olumsuzluk Eki -ma/-me’nin Etimolojisi”, Emine Yılmaz vd. (Ed.), **Makaleler**, 1. Baskı içinde (247-252), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Tikel, Kazım (2004), **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller**, 1. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Toparlı, Recep (1991), **Türk Dili**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Türk Dil Kurumu (2011), **Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Utku, Ali (2009), **Ludwing Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe**, 1. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Uzun, Leyla (2010), “Öznelliğin Dilsel Kodlanması: Öğrenci Anlatılarında Bir Öznellik Sunumu Çözümlemesi”, **Dil ve Edebiyat Dergisi**, 7(2), 91-107.
- Ülken, Hilmi Ziya (1968), **Varlık ve Oluş**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Üstünova, Kerime ve Akgök, Meral (2009), “ ‘Hiç’ in Yer Aldığı Yapılar ve Yüklendiği Anlamsal İşlevler”, **Dil Araştırmaları**, 4, 25-35.
- Üstünova, Kerime (2008), **Türkiye Türkçesi Ad İşletimi -Biçim Bilgisi-**, 1. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- (2016a), “Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 5(4), 1703-1715.
- (2016b), **Eylem İşletimi**, 1. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Üzüm, Melike (2017), **Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısaa-ı Enbiya Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vardar, Berke (2007), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Volterra, Virginia ve Antinucci, Francesco (1979), “Negation in Child Language: A Pragmatic Study”, Elenor Ochs ve Bambi Schieffelin (Ed.), **Developmental Pragmatics, in First Edition** (281-303), Academic Press, New York.
- Yarba, Simge (2018), **Kıpçal Grubu Türk Dillerinde Olumsuzluk**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ayşe (2009), “Cümlelerin Sınıflandırmasında Kullanılan Olumluk-Olumsuzluk Kategorisi Üzerine” **Turkish Studies**, 4(3), 2331-2350.
- Zeijlstra, Hedde (2007), “Negation in Natural Language: On the form and Meaning of Negative Elements”, **Language and Linguistic Compass**, 1(5), 498-518.
- Zeyrek, Deniz (2009), “Söylem ve Toplum”, Ahmet Kocaman (Ed.), **Söylem Üzerine**, 3. Baskı içinde (27-47), Odtü Yayınları, Ankara.

EKLER

Ek 1: Anket Metni

Bu anket, dilsel bir kategori olarak olumsuzluğun bireylerin algısı doğrultusunda nasıl şekillendiğini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Okuduğu Bölüm:

Sınıf:

Yaş:

Cinsiyet: () Kadın / Erkek ()

<i>1. Aşağıdaki cümleler anlamsal açıdan size göre nasıl bir cümledir?</i>	Olumlu	Olumsuz
Uçağı kaçırdığım için toplantıya vaktinde gidemeyeceğim.		
Bugün hava güzel değil.		
Huzurum yok ama param var.		
Önümüzdeki ay işe başlayacağım, bu ay param yok.		
Altı aydır yatalak hasta olan amcam dün gece öldü.		
Üst komşumuz Fatma Teyze dün gece ölmüş.		
Ayşe, öğünlerinde C vitaminine çokça yer verdiği için bütün bir kış hastalanmadı.		
Param var ama huzurum yok.		
Allaha çok şükür, hiç bir derdim yok.		
Masrafım yok çünkü arabam da yok.		

2. Aşağıdaki eş anlamlı kelime/kelime grubu çiftlerinden size göre anlamca daha olumsuz olanı işaretleyiniz.

Vefat etmek		Ölmek	
Savaş		Cenk	
Eli ayağı dolaşmak		Etekleri Tutuşmak	
Soğuk almak		Şifayı kapmak	

3. Aşağıdaki ifadelerde “ölüm” temini olumsuzluk ifade ediş derecesine göre 1’den 4’e kadar en olumludan en olumsuza doğru sıralayınız. (1 en olumlu iken 4 en olumsuzu temsil eder.)

() Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek.

() Ölüme çare bulunmaz.

() Her canlı ölümü tadacaktır.

() Ölmek kaderde var.

4. Aşağıdaki cümlelerin size göre ifade ettiği anlamı işaretleyiniz.

Toplantıya gitmiş değilim.

- Gitmedim. Gittim. Ara sıra gittim.

Toplantıya gidecek değilim.

- Gitmeyeceğim. Gideceğim. Belki gideceğim.

Toplantıya gidiyor değilim.

- Gitmiyorum. Gidiyorum. Ara sıra gidiyorum.

Sinemaya gitmemiş değilim.

- Gitmedim. Gittim. Ara sıra olsa da gittim.

Sinemaya gitmeyecek değilim.

- Gitmeyeceğim. Kesin gideceğim. Belki gideceğim.

Sinemaya gitmiyorum değilim.

- Gitmiyorum. Gidiyorum Ara sıra olsa da gidiyorum.

5. Aşağıdaki kelime çiftlerinden size göre anlamca daha olumsuz olanı işaretleyiniz. İşaretlediğiniz seçeneği hangi kavram/olayı ölçüt olarak belirlediğiniz tek kelime ile yandaki boşluğa yazınız.

Örn.	Mutlu		Mutsuz	X
1	Sıcak		Soğuk	
2	Büyük		Küçük	
3	Uzun		Kısa	
4	Su		Ateş	
5	Sabah		Akşam	
6	Kış		Yaz	

6. Aşağıdaki renkleri 1'den 10'a kadar, size göre en olumlu olandan en olumsuza doğru sıralayınız.

- kırmızı turuncu beyaz yeşil kahverengi
 sarı siyah gri mavi pembe

ÖZ GEÇMİŞ

Pelin Seçkin, 13.05.1987 tarihinde İstanbul ili Kadıköy ilçesinde doğdu. 2001 yılında Ezcacıbaşı İlköğretim Okulunu; 2005 yılında Kadıköy Kız Lisesini; 2010 yılında Trakya Üniversitesi - Edebiyat Fakültesini bitirdi. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak işe başladı. 2013 yılında Trakya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı.

Seçkin, evli olup İngilizce bilmektedir.